

De Nederlandse samenleving
2007

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Prinses Beatrixlaan 428
2273 XZ Voorburg

Druk

OBT bv, Den Haag

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70

Fax: (070) 337 59 94

Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl

Fax: (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2007.

Verveelvoudiging is toegestaan mits het CBS als bron wordt vermeld.
toegestaan.

Prijs is excl. administratie- en verzendkosten.

Prijs: € 64,00

ISBN: 978-90-357-1787-9

ISSN: 1874-9941

Verklaring der tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2005–2006	= 2005 tot en met 2006
2005/2006	= het gemiddelde over de jaren 2005 tot en met 2006
2005/'06	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2005 en eindigend in 2006
2003/'04–2005/'06	= boekjaar enz., 2003/'04 tot en met 2005/'06

In geval van afronding kan het voorkomen dat de totalen niet geheel overeenstemmen met de som der opgetelde getallen.

Verbeterde cijfers in de staten en tabellen zijn niet als zodanig gekenmerkt.

Voorwoord

De bevolkingsgroei is in een eeuw niet zo laag geweest. De economie groeit. Vrouwen en ouderen halen hun achterstand op de arbeidsmarkt in. Allochtonen hebben hier meer moeite mee. Het aantal uitkeringen daalt. De inkomensongelijkheid stijgt enigszins. Nederlanders voelen zich veiliger.

Deze en andere belangrijke ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving staan beschreven in de nieuwe CBS-publicatie 'De Nederlandse samenleving 2007'. De publicatie biedt een totaalbeeld van de meest relevante veranderingen in de Nederlandse samenleving. Voor de verschillende maatschappelijke terreinen is aangegeven welke veranderingen zich hebben voorgedaan en hoe die ontwikkelingen verschillen tussen bevolkingsgroepen. Tevens is de situatie in Nederland op de genoemde terreinen in hoofdlijnen vergeleken met die in de overige Europese landen.

Deze publicatie bundelt slechts een klein deel van de kennis die binnen het CBS aanwezig is over de Nederlandse samenleving. Uitgebreidere informatie is te vinden op onze website www.cbs.nl. U kunt ook contact opnemen met de info-service van het CBS.

De Directeur-Generaal van de Statistiek

Drs. G. van der Veen

Inhoud

Voorwoord	5
Verandering en stabiliteit	8
1. Meer kleur, meer grijs	11
2. Conjunctureel herstel zet door	23
3. Nederlandse economie groeit met 3,0 procent	35
4. Beroepsbevolking was nog nooit zo groot	47
5. Geringere uitkeringsafhankelijkheid	57
6. Meeste welvaart in het westen	69
7. Met 60 met pensioen	83
8. Landbouwinkomens blijvend onder druk	93
9. Door aardgas unieke positie op energiemarkt	105
10. Grotere sociale samenhang	115
11. Burgers voelen zich steeds veiliger	125
12. Positie allochtonen blijft kwetsbaar	135
13. Nederland verder verstedelijkt	147
14. Gezondheid en zorg: een wereld van verschil	159
15. Broeikasgassen wereldwijd milieuprobleem	171
16. Jeugd gezond en steeds beter opgeleid	183

Verandering en stabiliteit

Op vele gebieden is de Nederlandse samenleving in beweging; vaak zijn de veranderingen markant in historisch of Europees perspectief. Andere terreinen laten daarentegen voornamelijk continuïteit zien. Maar of een maatschappelijk terrein nu in heftige beroering is of slechts aan beperkte veranderingen onderhevig, voor de beleidsvorming en beleidsevaluatie van departementen, regionale overheden en het bedrijfsleven is een nauwkeurige beschrijving van de feitelijke gang van zaken van groot belang. De volgende hoofdstukken beschrijven elk op één terrein de actuele trends. Op deze plaats worden uit die caleidoscoop de meest saillante ontwikkelingen tot een samenhangend beeld gesmeed.

In een eeuw is de groei van de bevolking niet zo laag geweest. Weliswaar neemt in het westen de bevolking nog toe, maar in sommige grensstreken is er al sprake van krimp. Ook de groei van het aantal allochtonen is sterk aan het afnemen. Weliswaar leven Nederlanders steeds langer, maar qua levensverwachting is Nederland binnen de OECD gezakt naar de veertiende plaats. In 1960 was Nederland in dit opzicht nog koploper.

Bij een geringe groei van de bevolking en een forse toename van het aantal 65-plussers neemt de grijze druk in snel tempo toe. Dat verschijnsel wordt versterkt doordat het aantal jongeren in Nederland afneemt.

Die jongeren zijn overigens positief over hun gezondheid. Ze doen dan ook meer aan lichaamsbeweging en er roken en drinken er steeds minder. Wanneer ze over een startkwalificatie beschikken (dat zijn er zes van de tien, en dat aandeel stijgt), zijn de meeste jongeren maar kort werkloos.

Aantrekkende economie

De economie is namelijk behoorlijk aan het aantrekken. Het hardst groeit hij in de Randstad; de dienstensector is de grote trekker. Deze groei leidt tot meer banen en daardoor tot minder werkloosheid. Vooral de uitzendbureaus zijn druk bezig nieuw personeel aan te trekken. De opleving van de economie brengt met zich mee, dat in 2006 het reëel beschikbaar inkomen van huishoudens fors is gestegen. Weliswaar stijgt de inkomensongelijkheid de laatste jaren licht, maar binnen Europa is hij nog altijd laag.

Door de aantrekkende economie is een recordaantal Nederlanders aan het werk. De grootste groei van het aantal banen vindt plaats aan zowel de onder- als de bovenkant van de arbeidsmarkt. Veel van dit werk is echter deeltijdwerk. Vrouwen en ouderen lopen nu hun achterstand op de arbeidsmarkt geleidelijk in. Allochtonen slagen daar minder goed in: hun arbeidsparticipatie groeit langzamer dan gemiddeld. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen doen het echter wel opvallend goed op de arbeidsmarkt.

Mede door deze ontwikkelingen is het aantal WW-uitkeringen fors gedaald. Nieuwe regelgeving had tot gevolg dat ook het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen daalde. Verder zijn de mogelijkheden tot re-integratie vergroot. Samen

met de conjuncturele ontwikkeling had dat een daling tot gevolg van het aantal bijstandsuitkeringen. De Nederlandse bevolking is daarmee minder afhankelijk geworden van uitkeringen.

Rond het zestigste jaar gaan de meeste mensen met pensioen. Door zo vroeg met pensioen te gaan, gaat men er gemiddeld zo'n 15 procent in koopkracht op achteruit. Kennelijk is de waardering voor vrije tijd groot genoeg om op te wegen tegen dit koopkrachtverlies.

Meer sociale samenhang

De deelname aan het maatschappelijk verkeer groeit. Mensen hebben meer contacten met familie, vrienden en kennissen en de politieke betrokkenheid neemt toe. Verder is de helft van de Nederlanders als vrijwilliger actief. Ook het gevoel van onveiligheid wordt minder, mede doordat minder burgers slachtoffer worden van criminaliteit. De groeiende sociale cohesie is eveneens waar te nemen bij allochtonen. Zo heeft de tweede generatie meer sociale contacten dan de eerste.

Milieu blijft aandachtspunt

Het milieu staat nog altijd onder druk. Ook al is de emissie van broeikasgassen terug op het niveau van 1990, toch verbruikt Nederland nog steeds veel fossiele brandstoffen. De effecten van de klimaatverandering zijn duidelijk te merken in de natuur. Aan de andere kant: we winnen nu zo'n 4 procent van de energie uit duurzame bronnen (vooral biomassa en wind) en terwijl het verkeer steeds meer kilometers maakt, zijn toch de emissies van fijn stof en stikstofoxide met ruim 40 procent afgenomen.

Verder produceren we nog altijd veel mest, al hebben het mestbeleid en de superheffing een vermindering teweeggebracht. In de laatste tien jaar zijn vier van de tien bedrijven in de landbouw ermee opgehouden. Toch is de productie op peil gebleven, doordat de overblijvende boeren op grotere bedrijven efficiënter gingen produceren. De laatste jaren is de afname van het aantal bedrijven iets afgevlakt en zijn de prijzen en de inkomens aan het stijgen.

Krimp en groei

- bevolkingsgroei in een eeuw niet zo laag geweest
- groei in het westen, krimp in grensgebieden

Groen en grijs

- aandeel 65-plussers groeit van een zesde naar een kwart
- voorlopig nog meer jongeren dan ouderen

Wit en kleur

- groei aantal niet-westerse allochtonen daalt sterk
- verkleuring vooral kenmerk van steden in Randstad

Alleen en samen

- grotere variatie levensloop belangrijkste reden groei aantal alleenstaanden
- ruime meerderheid wenst vaste relatie

Jonge en oude moeders

- weinig jonge moeders, veel oudere moeders
- moeders in welvarende gemeenten gemiddeld ouder

In de van jaar op jaar toenemende aantallen alleenstaanden zien sommigen de bevestiging van een maatschappelijke individualisering. Voor anderen wijst het feit dat de overgrote meerderheid van de Nederlanders uiteindelijk voor een relatie kiest eerder op het tegenovergestelde. In het eerste geval betreffen de cijfers over alleenstaanden 'dwarsdoorsneden' van de bevolking in opeenvolgende jaren, in het tweede geval hebben de cijfers betrekking op de levensloop van mensen. Het gekozen perspectief kan tot verschillende conclusies leiden. Voor een genuanceerd beeld en een beter begrip is het zinvol om dezelfde feiten vanuit meer dan één perspectief te bekijken.

1. *Krimp en groei*

- bevolkingsgroei in een eeuw niet zo laag geweest
- groei in het westen, krimp in grensgebieden

Naar internationale maatstaven is ons land lange tijd een snelle groeier geweest. Gemeten over de hele afgelopen eeuw nam de bevolking zelfs sneller toe dan in welk ander EU-land ook. Immigratie speelde daarbij maar een beperkte rol: ook in tijden waarin immigranten zeldzaam waren, nam ons inwonertal veel sneller toe dan elders. Lange tijd waren het vooral de gunstige sterftcijfers en relatief hoge geboorteaantallen die voor deze situatie verantwoordelijk waren. Inmiddels lijkt de groei tot het verleden te behoren en heeft overbevolking als zorgwekkend thema hier en daar zelfs al plaats gemaakt voor bevolkingskrimp.

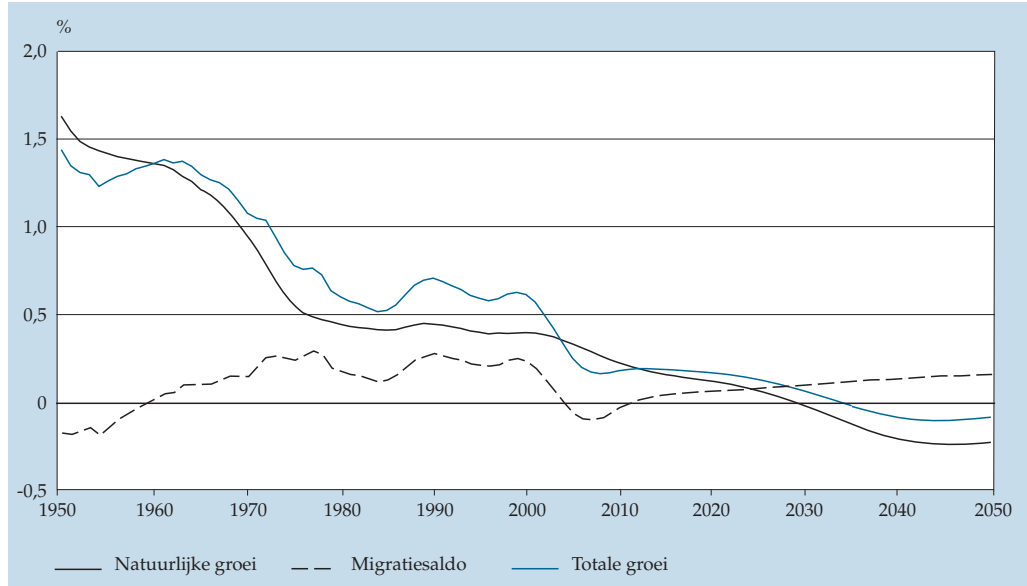
Zover is het voorlopig, op nationaal niveau, echter nog niet. Anders dan in Duitsland, waar de bevolking in 2006 met 167 duizend mensen (het aantal inwoners van Breda) afnam, groeide Nederland nog met 23 duizend (het aantal inwoners van Voorschoten). Er is op landelijk niveau dus sprake van groei, maar wel is het groeicijfer het laagste dat het CBS in zijn bestaan – sinds 1899 – heeft geregistreerd. Deze langzame groei blijft volgens de meest recente bevolkingsprognose nog lange tijd aanhouden. Vooral door een onverwacht hoog vertrekoverschot zou het groeicijfer in uitzonderlijke jaren negatief kunnen zijn, maar gemiddeld genomen zal de Nederlandse bevolking nog tot zeker 2035 jaarlijks toenemen met de omvang van een groot dorp of een kleine stad: tussen de 20 en 30 duizend inwoners. Pas daarna, als Nederland zijn maximum van 17 miljoen inwoners heeft bereikt, treedt een landelijke krimp op, die naar verwachting ook niet veel meer dan 20 duizend mensen per jaar zal bedragen.

Bevolkingskrimp perifeer verschijnsel

Zo'n krimp klinkt wellicht dramatisch, maar is in relatief opzicht bescheiden: het komt overeen met een afname van ruim één persoon per duizend inwoners. Landelijk is groei of krimp dus nauwelijks een urgent thema te noemen. Iets anders wordt het beeld voor kleinere regio's of afzonderlijke gemeenten. Vorig jaar groeide de Nederlandse bevolking met minder dan 1,7 promille, maar deze groei was ongelijk verdeeld. In Flevoland groeide de bevolking zes keer sneller dan gemiddeld. In een aantal min of meer perifere regio's (Delfzijl en omgeving, Oost-Groningen en Zuid-Limburg) nam het inwonertal daarentegen fors af.

Bevolkingskrimp is daarmee vooral een perifeer verschijnsel, al doet het zich ook in enkele meer centraal gelegen gemeenten voor. Groei en krimp zullen nog enkele decennia naast elkaar blijven bestaan. Een sterke groei blijft de komende jaren realiteit in Noord-Holland, Zuid-Holland en Flevoland. Het inwonertal van laatstgenoemde provincie neemt de komende twintig jaar met ruim een kwart toe. Limburg en Zeeland krijgen te maken met een aanzienlijke krimp. Over twintig jaar zal Zeeland onze kleinste provincie zijn.

Samenstelling jaarlijkse bevolkingsgroei¹⁾

¹⁾ 7-jaars voortschrijdende gemiddelden.

Bron: CBS.

Aan de groei van de Nederlandse bevolking droeg het saldo van geboorte en sterfte (de natuurlijke aanwas) altijd meer bij dan het saldo van immigratie en emigratie. Momenteel groeit Nederland alleen doordat het aantal geboorten groter is dan het aantal sterfgevallen. Naar verwachting blijft dit nog zo tot eind jaren twintig.

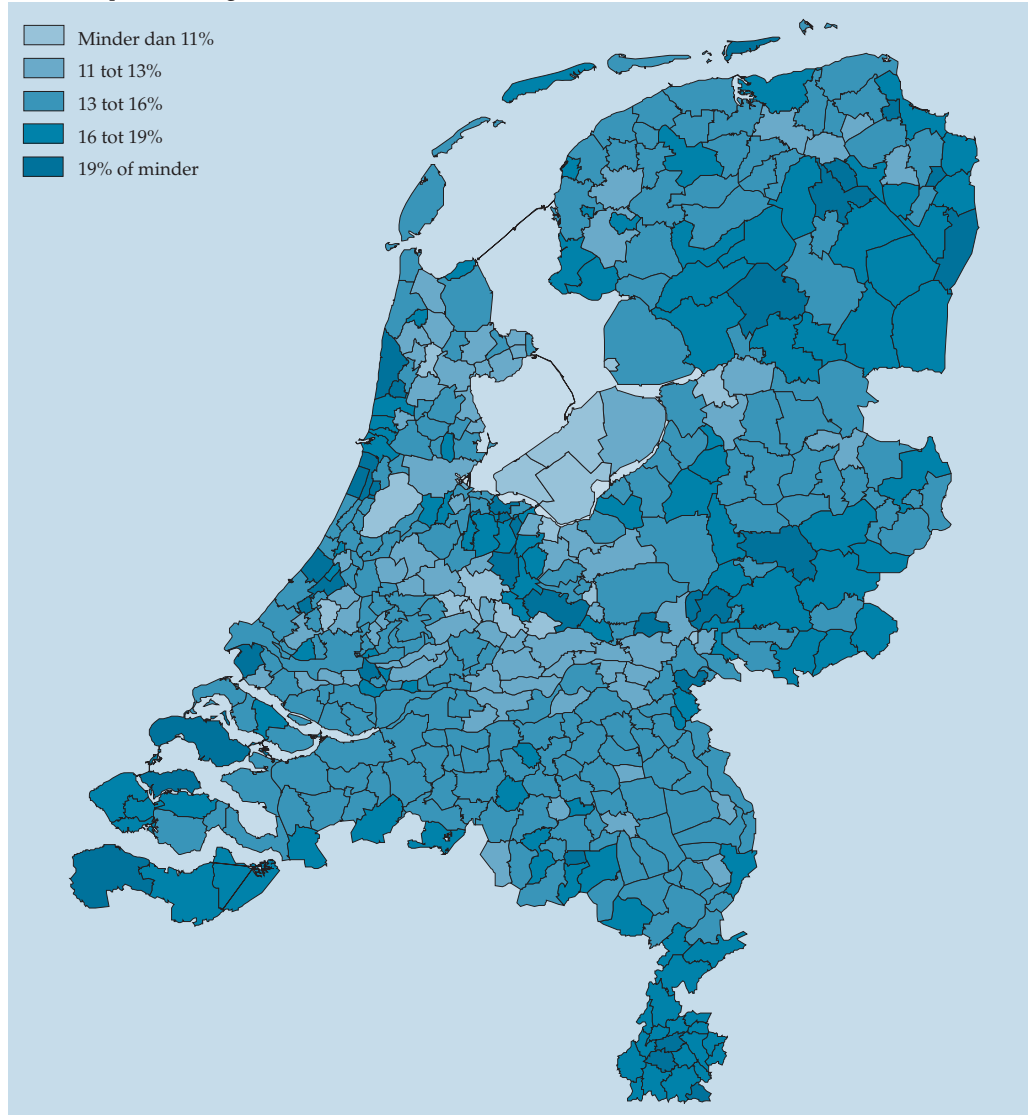
2. Groen en grijs

- aandeel 65-plussers groeit van een zesde naar een kwart
- voorlopig nog meer jongeren dan ouderen

Vergrijzing is een thema dat vrij plotseling aan urgentie heeft gewonnen. De toename van het aantal 65-plussers is echter al ruim al tevoren goed te voorspellen, en dat heeft het CBS ook gedaan. In de prognose van 1984 zijn het huidige aantal 65-plussers (2,4 miljoen) en de snelle toename van het aantal bejaarden – zoals 65-plussers toen nog werden genoemd – na 2010 nauwkeurig voorspeld. Het toenmalige eindniveau, in 2035, lag maar weinig onder de huidige prognose voor hetzelfde jaar.

Ontgroening, de afname van het aandeel jongeren in de bevolking, was vooral enkele decennia geleden een belangrijk thema. Het aandeel van de jeugd zal ook in de toekomst nog iets afnemen, maar veel zal dit niet meer zijn. Het kindertal van Nederlandse vrouwen ligt weliswaar al sinds 1973 onder het vervangingsniveau (het aantal kinderen dat ze zouden moeten krijgen om zichzelf te 'vervangen'), maar is niettemin hoog in vergelijking tot de meeste andere Europese landen.

Aandeel 65-plussers naar gemeente, 2007

Bron: CBS.

Het aandeel van de 65-plussers in de bevolking is het hoogst in de perifere gebieden van ons land. Gemiddeld is een op de zeven inwoners AOW-gerechtigd, maar in Zeeuws-Vlaanderen, Zuid-Limburg en Oost-Groningen is dit een op de vijf à zes. Het hoogst is het aandeel ouderen echter in meer centraal gelegen, welvarende gemeenten. Zo is een kwart van de inwoners van Rozendaal, Bennebroek en Laren 65 jaar of ouder.

In de komende jaren zal het aandeel van de jongeren (tot 20 jaar) licht dalen. Toch is het aantal ouderen (65 jaar en ouder) waarschijnlijk pas vanaf 2025 (iets) groter dan het aantal jongeren. De voorspelde daling van het aantal jongeren tussen nu en 2050 is betrekkelijk bescheiden, van 4,0 miljoen naar 3,6 miljoen.

Grijze druk zal nog verdubbelen

Ondanks de forse groei van het aantal 65-plussers zal het nooit zo zijn dat de potentiële beroepsbevolking, het aantal 20- tot 65-jarigen, kleiner is dan het aantal jongeren en ouderen samen. De grijze druk zal nog verdubbelen, maar de demografische druk – de verhouding tussen niet-werkenden en werkenden, die een globale indruk geeft van de maatschappelijke ‘zorglast’ – neemt veel minder sterk toe. Tussen nu en 2040 neemt die druk toe van 63 naar 88 procent. In 2040 zullen er per honderd 20- tot 65-jarigen naar schatting dus 88 jongeren en ouderen zijn. Dat is een niet onaanzienlijke, maar evenmin plotselinge toename van de gemiddelde zorglast.

3. Wit en kleur

- groei aantal niet-westerse allochtonen daalt sterk
- verkleuring vooral kenmerk van steden in Randstad

De verkleuring van de Nederlandse samenleving trok vooral enkele jaren geleden sterk de aandacht, toen de toestroom van migranten uit niet-westerse landen veel groter was dan op dit moment. Sinds het begin van het nieuwe millennium is het groeitempo van de niet-westers allochtone bevolking sterk gedaald, van 5,3 procent in 2000 naar 1,1 procent in 2006. De strengere regels ten aanzien van immigratie zullen zeker hebben bijgedragen aan de teruggelopen aanwas van de eerste generatie niet-westerse allochtonen. Dat de totale niet-westerse herkomstgroep nog groeit, komt vooral door de geboorte van hun kinderen, de tweede generatie. Sinds 2005 daalt het aantal niet-westerse allochtonen van de eerste generatie licht, maar groeit de tweede generatie nog vrij snel. Die groei neemt de laatste jaren wel af. In 2000 nam de tweede generatie met 6,1 procent toe; in 2006 was dit nog maar 3,3 procent. Deze daling verliep in sommige groepen, zoals de Antilliaanse, wat sneller dan in andere groepen, zoals de Marokkaanse. Er was echter geen enkele herkomstgroep waarin de aanwas van de tweede generatie niet aanzienlijk slonk.

Rond 2050 is een zesde van de bevolking van niet-westerse origine

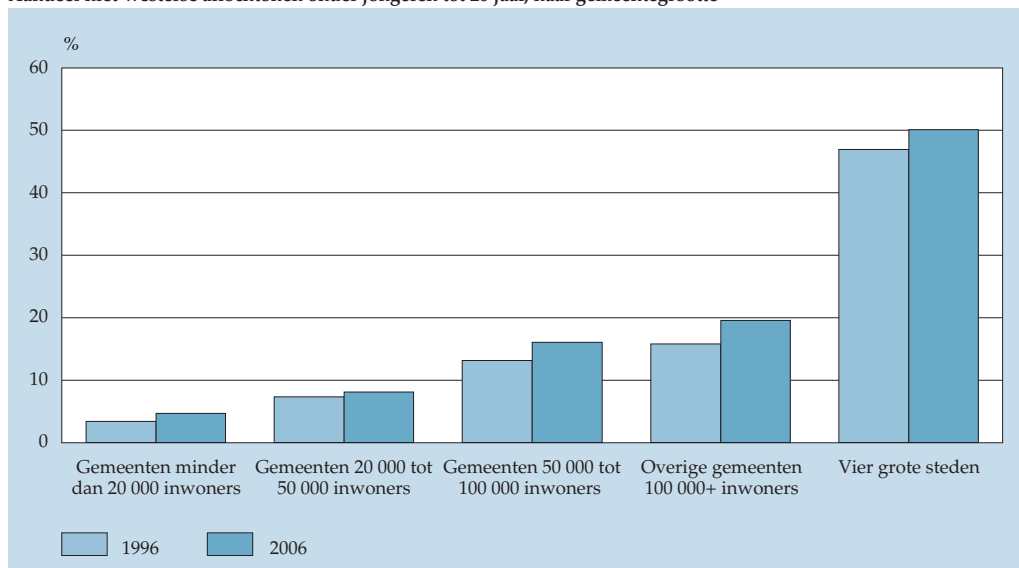
Verkleuring mag dan niet langer het meest prominente demografische thema zijn, het is niettemin een proces dat nog lang niet ten einde is. De komende decennia groeit het aantal niet-westerse allochtonen van 1,72 miljoen (2006) naar 2,69 miljoen (2050). Nu is ruim een tiende van de inwoners van niet-westerse origine; medio deze eeuw zal dit ongeveer een zesde zijn.

Er zijn bovendien weinig demografische thema's waarbij de regionale component zo'n sterke rol speelt als bij de verkleuring. In een aantal perifere regio's vormen niet-westerse allochtonen een zeer kleine minderheid in de bevolking, maar in de stedelijke gebieden in het westen van het land is dit aandeel inmiddels fors. Kijken we naar het aandeel niet-westerse allochtonen onder jongeren tot 20 jaar, dan is

duidelijk dat de recente discussie over zwarte scholen een Randstedelijke kwestie is.

De regionale verschillen zijn op gemeentelijk niveau zelfs nog sterker. In Amsterdam en Rotterdam zijn inmiddels respectievelijk 55 en 54 op elke honderd jongeren niet-westers allochtoon. In deze gemeenten zouden de scholen, bij een perfecte spreiding van leerlingen, in meerderheid 'zwart' zijn. In gemeenten als Tubbergen, Renswoude en Staphorst, anderzijds, is zoiets ondenkbaar. Daar is amper één op de honderd leerlingen niet-westers allochtoon.

Aandeel niet-westerse allochtonen onder jongeren tot 20 jaar, naar gemeentegrootte

Bron: CBS.

Hoe groter de gemeente, des te groter het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de bevolking. Inmiddels groeit het aandeel van de niet-westers allochtone jeugd in de vier grote steden echter minder snel dan in de overige grote en middelgrote steden.

4. *Alleen en samen*

- grotere variatie levensloop belangrijkste reden groei aantal alleenstaanden
- ruime meerderheid wenst uiteindelijk vaste relatie

De jaarcijfers over de huishoudenspositie van Nederlanders zijn onmiskenbaar: steeds meer volwassenen leven alleen, zonder partner. Tussen 1996 en 2006 steeg hun aantal van 2,1 miljoen naar 2,5 miljoen. Deze toename was drie keer zo sterk als die van het totaal aantal volwassenen en werd in relatieve zin alleen overtroffen door de groei van het aantal alleenstaande ouders: in genoemde periode van 369 duizend naar 452 duizend.

De ontwikkeling is welhaast spectaculair als we nog iets verder terugblikken: ons land telt nu vier keer zoveel alleenstaanden als in 1970. Voegen we daarbij de cijfers over echtscheidingen, dan ligt het voor de hand om te concluderen dat relaties in de loop der tijd veel instabieler zijn geworden. Onder invloed van een voortschrijdende individualisering kiezen Nederlanders er kennelijk voor om hun leven zelfstandig in te vullen.

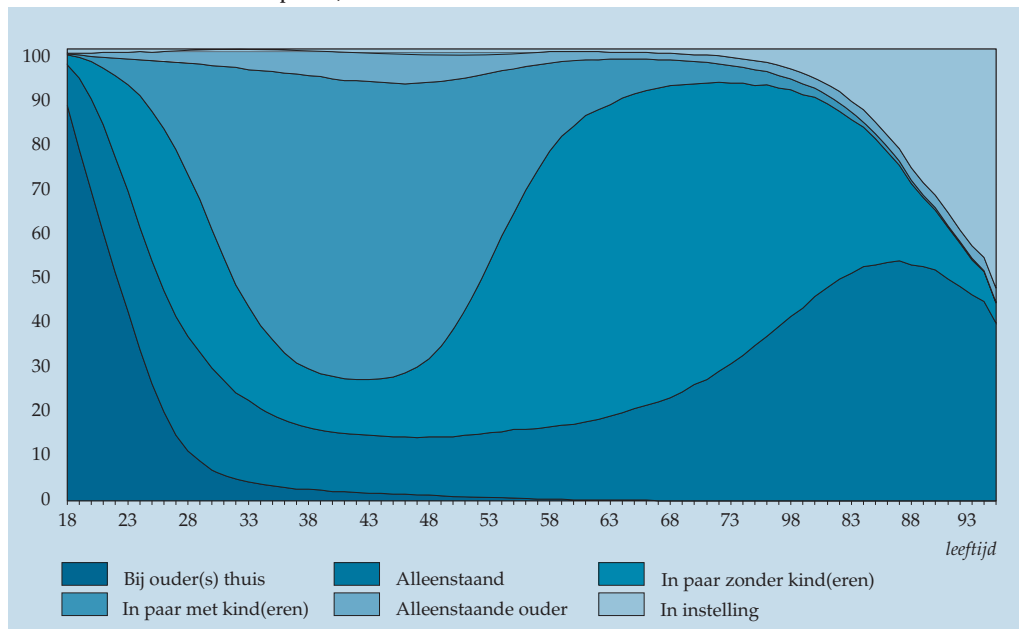
Een dergelijke conclusie wordt echter voor een belangrijk deel in de hand gewerkt door de wijze waarop we gewoonlijk naar de cijfers kijken. We vergelijken de aantallen alleenstaanden in 1996 met hun aantal in 2006, maar het gaat daarbij vaak niet om dezelfde mensen. Sommige alleenstaanden in 2006 woonden in 1996 nog samen, zoals veel ouderen van wie de partner in de tussenliggende periode overleed. In veel mindere mate gaat het om jongere mensen die een scheiding meemaakten. Sommige alleenstaanden in 1996, daarentegen, woonden in 2006 al dan niet gehuwd samen.

Overgrote meerderheid van de jongeren wil nog steeds samenwonen

Voor een groot deel hangt de ontwikkeling van het aantal alleenstaanden samen met veranderingen in de levensloop. Die heeft in de loop der tijd aanzienlijk meer variatie gekregen. Ooit trouwden vrijwel alle kinderen vanuit het ouderlijk huis en droegen ze dus niet bij aan de aantallen alleenstaanden die op jongvolwassen leeftijd eerst een aantal jaren een eenpersoonshuishouden vormen. Ongehuwd samenwonen was ongebruikelijk en het aantal samenwoners dat uit elkaar ging navenant gering. Echtscheiding op middelbare leeftijd kwam eveneens weinig voor, zodat ook op deze leeftijd weinig mensen voor korte of langere tijd in deze statistiek belandden. En het aantal ouderen, en daarmee ook het aantal weduwen en weduwnaars, was ten slotte veel kleiner dan tegenwoordig.

Feit is dat de overgrote meerderheid van de jongeren nog steeds wil samenwonen met een partner, maar ook enige tijd alleen wil wonen. Onder zowel jonge mannen als vrouwen wensen vier op de vijf uiteindelijk een vaste relatie. Zelfs voor gescheiden mannen van middelbare leeftijd geldt dat maar één op de vijf definitief geen vaste partner meer wenst.

Volwassenen naar huishoudenspositie, 2006

Bron: CBS.

Een relatie, en in de meeste gevallen een gezin met kinderen, is voor de meerderheid van de 40-jarigen nog steeds de norm: twee derde maakt deel uit van een gezin met kinderen, en nog eens een op de acht heeft een vaste partner zonder kinderen.

5. Jonge en oude moeders

- ons land kent relatief weinig jonge moeders en veel oudere moeders
- moeders in welvarende gemeenten zijn gemiddeld ouder

Als we op de cijfers afgaan, vormen tienerzwangerschappen nauwelijks een probleem. Met 6 geboorten per 1 000 meisjes jonger dan 20 jaar staat ons land op de internationale ranglijst van tienermoeders nagenoeg onderaan. Ook het abortuscijfer onder jonge vrouwen is naar verhouding zeer laag. Of we daadwerkelijk wereldkampioen preventie zijn is wegens verschillen in definitie en registratie lastig te bepalen, maar zeker is dat Nederland internationaal een goed figuur slaat. In het Verenigd Koninkrijk ligt het geboortecijfer onder tieners vier keer zo hoog en in de Verenigde Staten zelfs zeven keer zo hoog. Ook het abortuscijfer is in die landen fors hoger.

Toch is het niet zo dat de preventie van tienerzwangerschappen in ons land minder belangrijk is geworden. Ten eerste blijkt het aantal tienermoeders weer toe te nemen zodra de aandacht voor de problematiek verslapt, zoals in de tweede helft van de jaren negentig gebeurde. Ten tweede zijn er nog steeds groepen waarin tienermoeders relatief veel voorkomen. In 2005 kregen 4 per duizend autochtone meisjes

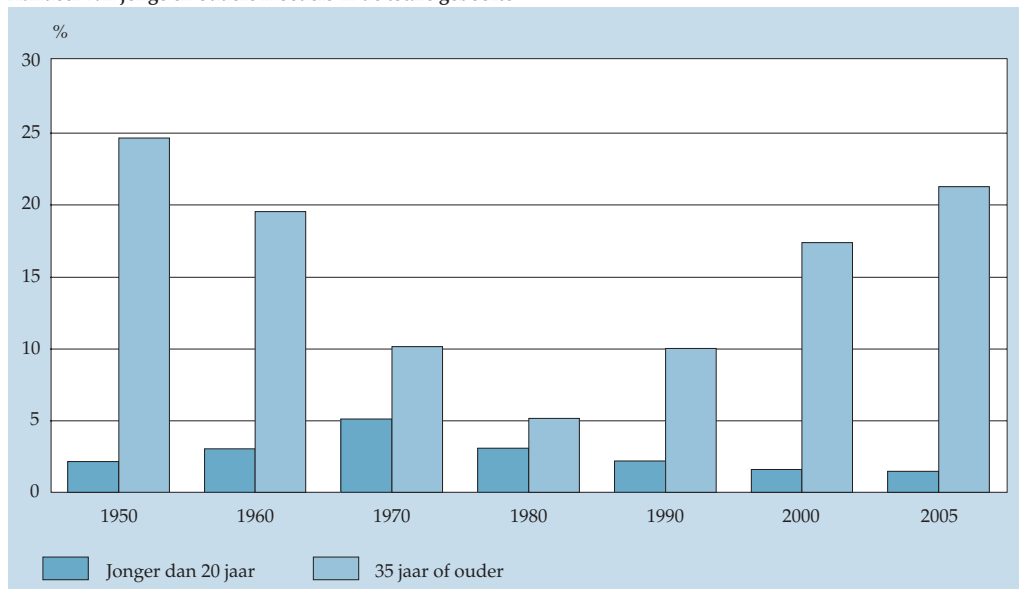
jonger dan 20 jaar een kind, maar lag dit cijfer bij de eerste generatie Surinaamse meisjes op 21 en bij Antilliaanse meisjes zelfs op 43. De betreffende tienermoeders lopen bovendien een groot risico om voor lange tijd alleenstaand moeder te worden, en daarmee in een langdurige achterstandspositie terecht te komen. Achter het gunstige Nederlandse cijfer gaan dus, voor sommige groepen, veel minder gunstige cijfers schuil.

Oude moeder geen modern fenomeen

Wat laat moederschap betreft bevindt Nederland zich bovenin de internationale ranglijst, maar de verschillen tussen de landen zijn hier veel minder groot dan bij de zeer jonge moeders. In een kwart eeuw is het aandeel van de vrouwen van 35 en ouder in de totale geboorte verviervoudigd, van 6 procent in 1980 naar 21 procent in 2005. Blikken we iets verder terug, dan blijken oudere moeders geen nieuw fenomeen te zijn: in 1950 had zelfs een kwart van de pasgeborenen een moeder van 35 jaar of ouder. Wel hadden die pasgeborenen destijds meestal al meerdere broertjes en zusjes, maar zijn ze nu vaak het eerste kind.

Het aandeel oudere moeders kent tegenwoordig vooral grote regionale verschillen. In overwegend welvarende gemeenten, zoals Blaricum, Laren, Naarden en Wassenaar, heeft tot de helft van de pasgeborenen een oudere moeder, terwijl dit in sommige gemeenten in de Nederlandse biblebelt slechts een op de acht à tien is.

Aandeel van jonge en oudere moeders in de totale geboorte

Bron: CBS.

Laat moederschap is niet van recente datum. Tegenwoordig is het aandeel van pasgeborenen met een moeder van 35 jaar of ouder ongeveer even groot als in de jaren vijftig en zestig. Wel hadden die moeders destijds grotere gezinnen. Het eerste kind dient zich steeds later aan.

Nederland minder grijs dan Europa

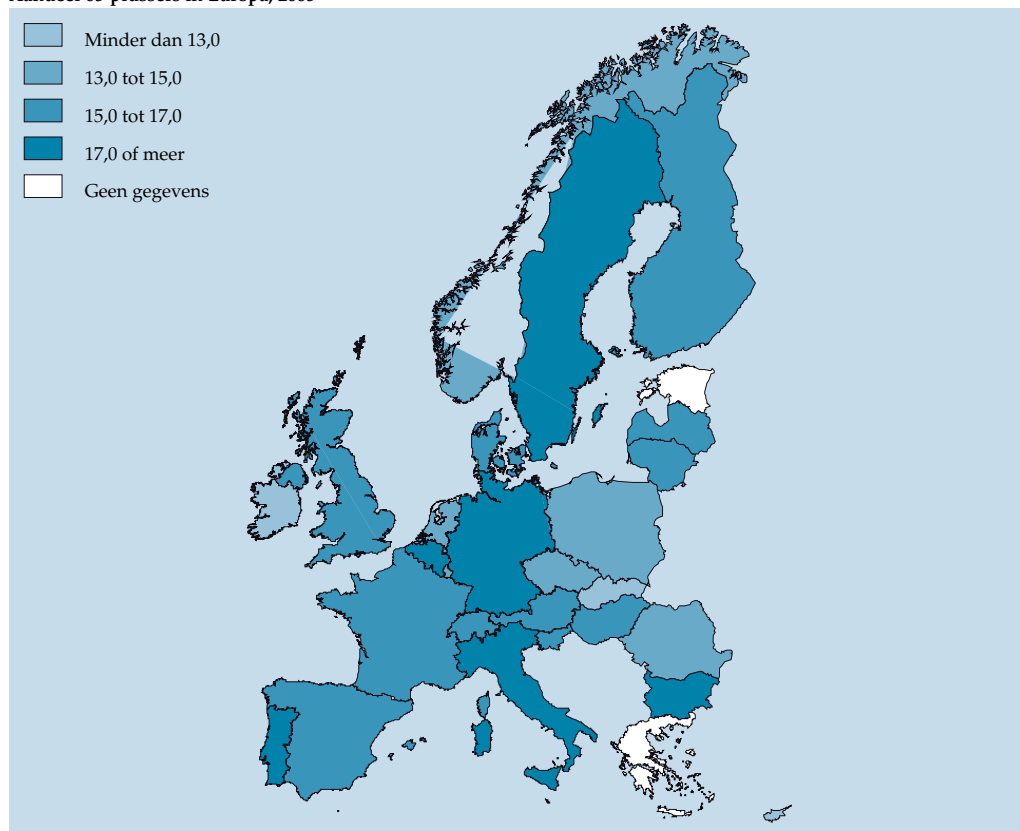
Het aandeel 65-plussers in de bevolking van de Europese Unie is de afgelopen decennia sterk toegenomen. In 2005 was een op de zes inwoners van de EU 65 jaar of ouder. In 1960 was dit nog een op de tien. Door de afname van het aantal geboorten, en in mindere mate door de toename van de levensverwachting, wordt Europa steeds grijzer. Het totale vruchtbaarheids-cijfer van de EU is tussen 1960 en 2004 afgenomen van 2,59 naar 1,50. Door het lagere aantal jongeren stijgt het aandeel van ouderen in de bevolking.

Het huidige aandeel 65-plussers is opvallend hoog in Zuid-Europa. Ook in Duitsland, Zweden, Bulgarije, België en Portugal bedraagt het aandeel ouderen 17 procent of meer.

In een aantal Oost-Europese landen, zoals Slowakije, Polen en Tsjechië, is het aandeel ouderen relatief laag. Dit hangt vooral samen met de relatief lage levensverwachting in deze landen. Ook Ierland en IJsland tellen weinig ouderen. Beide landen worden gekenmerkt door een relatief hoog gemiddeld kindertal. In Nederland ligt het aandeel 65-plussers, met 14,0 procent in 2005, nog beduidend onder het EU-gemiddelde van 16,6 procent. Hieraan is vooral een langdurig bovengemiddelde vruchtbaarheid debet.

Vooral Zuid-Europa is snel vergrijsd. In 1960 lag het aandeel 65-plussers in de meeste Zuid-Europese landen nog onder het gemiddelde voor de huidige EU. Ook Nederland was destijds al minder grijs dan Europa.

Aandeel 65-plussers in Europa, 2005

Kerncijfers demografie

	Eenheid	1950	1996	2000	2005	2007	2050
Bevolking							
Totaal	<i>mln</i>	10,0	15,5	15,9	16,3	16,4	16,8
Mannen		5,0	7,7	7,8	8,1	8,1	8,3
Vrouwen		5,0	7,8	8,0	8,2	8,3	8,5
Leeftijd							
0 tot 20 jaar	%	37,3	24,3	24,4	24,5	24,2	21,6
20 tot 40 jaar		29,4	31,9	30,0	27,4	26,4	24,1
40 tot 65 jaar		25,6	30,5	32,0	34,1	34,9	30,7
65 tot 80 jaar		6,7	10,2	10,4	10,5	10,8	14,7
80 jaar en ouder		1,0	3,1	3,2	3,5	3,7	8,9
Demografische druk							
Totaal	%	45,0	37,6	38,0	38,5	38,7	45,2
Groen		37,3	24,3	24,4	24,5	24,2	21,6
Grijs		7,7	13,3	13,6	14,0	14,5	23,6
Herkomstgroep							
Autochtoon	<i>1 000</i>	.	12 995	13 089	13 183	13 184	12 000
Westers		.	1 328	1 367	1 424	1 433	2 105
Niet-westers		.	1 171	1 409	1 699	1 740	2 691
w.v.							
Turken		.	272	309	359	369	463
Marokkanen		.	225	262	316	330	452
Surinamers		.	281	303	329	333	360
Antillianen		.	87	107	131	130	257
overig niet-westers		.	307	428	564	578	1 160
Huishoudens							
Totaal	<i>1 000</i>	.	6 518	6 801	7 091	.	8 035
Eenpersoons		.	2 124	2 272	2 449	.	3 518
Meerpersoons		.	4 394	4 529	4 642	.	3 977
samenwonend zonder kinderen		.	441	495	499	.	.
samenwonend met kinderen		.	112	163	249	.	.
gehuwd zonder kinderen		.	1 435	1 521	1 564	.	.
gehuwd met kinderen		.	1 994	1 920	1 839	.	.
Eenouderhuishouden		.	369	384	444	.	487
Overig huishouden		.	43	46	48	.	53
Geboorten							
Totaal		229 718	189 521	206 619	187 910	.	177 276
Naar leeftijd moeder	%						
jonger dan 20 jaar		2,2	1,3	1,6	1,5	.	1,0
20 tot 25 jaar		16,2	10,3	9,5	10,1	.	9,8
25 tot 30 jaar		31,7	34,9	30,9	27,9	.	28,8
30 tot 35 jaar		25,3	39,0	40,6	39,2	.	37,7
35 tot 40 jaar		17,4	12,9	15,4	18,6	.	19,0
40 tot 45 jaar		6,7	1,5	1,9	2,6	.	3,6
45 jaar en ouder		0,5	0,1	0,1	0,1	.	0,1

Bron: CBS.

Laat industrieel herstel

- industrieproductie deze keer niet de trekker van het herstel
- verband productie en export anders dan normaal

Dienstensector als trekker

- groothandel en distributie profiteren van sterke groei wederuitvoer
- uitzendbureaus voorop in aantrekken nieuw personeel

Consumptie groeit wel, maar langzaam

- consumptiegroei lager dan in vorige conjunctuurcyclus
- vooral bij horeca en vervoer en communicatie blijft groeitempo achter

Omslagpunt nog niet in zicht

- faillissementen, werkloosheid en vacatures gunstiger dan bij vorige omslag
- consumptie- en investeringsgroei nog onder peil vorige top

Nederland in de pas met Europees herstel

- ook in EU dieptepunt in 2005
- deel nieuwe lidstaten amper door teruggang getroffen

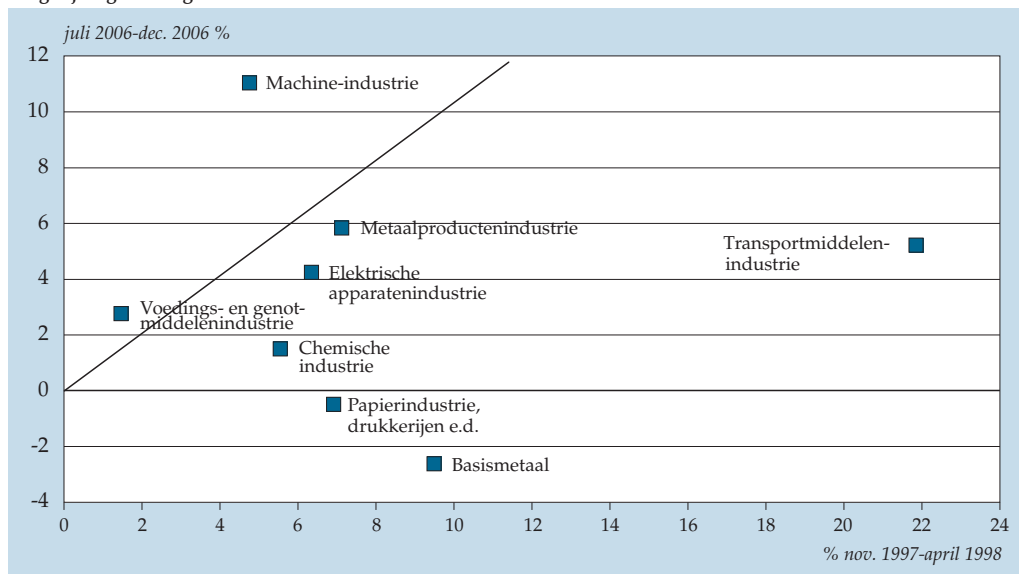
Na magere jaren in 2002–2004 liet de Nederlandse economie vanaf 2005 een duidelijk herstel zien. In de loop van 2006 werd zelfs de fase van hoogconjunctuur bereikt. De industriële productie groeide, gestuwd door oplopende investeringen en een aanhoudende exportgroei. Daarnaast steeg de consumptie door huishoudens, gestimuleerd door een toename van de werkgelegenheid en een dalende werkloosheid. Anders dan in de vorige conjunctuurcyclus – waarvan het dieptepunt in eind 1993 lag en de fase van hoogconjunctuur in 1998 aanbrak – is de industrie niet de trekker van het herstel, maar loopt de commerciële dienstverlening voorop, met de uitzendbureaus en de groothandels- en distributiebedrijven als koplopers. De uitvoer speelt wederom een belangrijke rol, maar dat is vooral wederuitvoer. De consumptie door huishoudens lijkt (nog) niet zo uitbundig te groeien als de vorige keer. De Nederlandse economie komt deze keer uit een dieper dal, vooral bij de financiële positie van huishoudens, en profiteert tot nog toe minder van een gunstige samenloop ('conjunctie') van omstandigheden.

1. Laat industrieel herstel

- industrieproductie deze keer niet de trekker van het herstel
- verband productie en uitvoer anders dan normaal

De industriële productie is in deze opgaande fase van de conjunctuurgolf relatief laat gaan groeien. In de vorige herstelfase kwam de industrieproductie eerder boven de langetermijntrend uit dan het bruto binnenlands product (bbp). In de huidige conjunctuurcyclus is het juist het bbp dat eerder dan de industrieproductie herstelde. Dit is des te opvallender omdat het producentenvertrouwen van de industriële ondernemers wel net als altijd eerder dan de economie als geheel uit het slop kwam. De toename van het vertrouwen vertaalde zich echter niet direct in toegenomen eigen productie. In vorige cycli hing het snelle herstel van de industrieproductie nauw samen met het vroegtijdig aantrekken van de uitvoer. In de huidige cyclus zijn de uitvoer en de buitenlandse orderontvangsten in de industrie óók snel uit het dal geklommen, maar is de productie achtergebleven.

Vergelijking van de groei in industriebranches¹⁾

¹⁾ Gemiddelde jaar-op-jaargroei in eerste zes maanden nadat bbp weer boven de trend is gekomen.

Bron: CBS.

In de figuur is te zien bij welke branches van de industrie de groei in de huidige opgaande fase achterblijft in vergelijking met de vorige conjunctuurcyclus. Op de verticale as staat de gemiddelde groei in de eerste zes maanden nadat het bbp weer boven de langetermijntrend is gekomen (juli 2006–december 2006). Op de horizontale as staat hetzelfde voor de opgaande periode in de vorige cyclus (november 1997–april 1998), waarin het bbp boven de trend kwam. Als een branche in deze grafiek boven de diagonale lijn ligt, is de groei nu hoger dan in de vergelijkbare periode in de vorige conjunctuurcyclus. Als een branche eronder ligt, blijft de groei juist achter in vergelijking met de vorige cyclus.

2007: meer industriële productie in eigen land

De machine-industrie groeide sneller dan in de vorige conjunctuurcyclus. Het zijn vooral de transportmiddelenindustrie, de basismetalaalindustrie en de papierindustrie, drukkerijen en uitgeverijen die in deze herstelperiode minder hard groeiden dan de vorige keer. Met name in de eerste twee branches trok de buitenlandse orderontvangst snel aan, maar bleef de productie achter. Twee factoren spelen een rol. Allereerst het verplaatsen van delen van het productieproces naar andere landen: de orders blijven wel bij de Nederlandse industriebedrijven terechtkomen, maar de feitelijke productie vindt in toenemende mate deels in het buitenland plaats. De assemblage van het eindproduct en de levering aan afnemers gebeuren vaak wel via het Nederlandse bedrijf, zodat veel handelsstromen wel via ons land blijven lopen. Dit kwam voor een deel tot uiting in de groei van de wederuitvoer.

In de tweede plaats zijn industriële ondernemers terughoudender geworden met het aannemen van vast personeel. Een deel van de behoefte aan extra personeel hebben ze ingevuld met uitzendkrachten, die bij teruglopende orders ook makkelijk weer afgestoten kunnen worden. Dit betekent dat weliswaar de afgeleverde hoeveelheid producten groeide, maar dat de productie met eigen productiemiddelen minder hard toenam. En dat laatste is wat in de statistieken wordt gemeten.

Eind 2006 en begin 2007 groeide de industriële productie voor het eerst weer harder dan het bbp. Dit kan betekenen dat het verplaatsingsproces van productiecapaciteit in een lagere versnelling is gekomen. Het kan ook betekenen dat de industrie wat vaker personeel vast in dienst neemt. Dit laatste wordt ondersteund door het feit dat vanaf eind 2006 steeds meer industriële ondernemers aangeven de (eigen) personeelssterkte te gaan uitbreiden.

2. *Dienstensector als trekker*

- groothandel en distributie profiteren van sterke groei wederuitvoer
- uitzendbureaus voorop in aantrekken nieuw personeel

In de huidige conjunctuurcyclus is de trekkersrol overgenomen door de commerciële dienstensector. Vooral de groothandels- en distributiebedrijven, de transportsector en de uitzendbranche zijn als eerste uit het dal geklommen. Bij de groothandels- en distributiebedrijven en de transportsector was het snelle herstel gerelateerd aan de sterke groei van de wederuitvoer.

De uitzendbranche heeft duidelijk geprofiteerd van de aarzelingen van ondernemers om nieuwe medewerkers direct in vaste dienst te nemen. Het leeuwendeel van de forse werkgelegenheidsgroei in 2006 kwam van de uitzendbureaus. Ook in de vorige conjunctuurcyclus was dat overigens het geval.

Een deel van de huidige groei van het uitzendwerk hangt overigens samen met de ontwikkelingen in de industrie: ruim een kwart van de uitzendkrachten werkt in de industrie. Opvallend is dat begin 2007 de uitzendbureaus hun uitzendkrachten vaker in vaste dienst nemen en vervolgens detacheren in plaats van ze in een los dienstverband uit te lenen aan bedrijven.

Het Nederlandse conjunctuurpatroon

Het gebruikelijke patroon in de Nederlandse conjunctuur is dat na een periode van recessie eerst de export aantrekt en leidt tot een herstel van de industrie. Bedrijven zijn nog terughoudend met het aannemen van vast personeel, zodat de werkgelegenheid vooral groeit bij de uitzendbureaus. Vervolgens gaat het ook beter in de bedrijfstakken die als toeleverancier voor de industrie fungeren, zoals de zakelijke dienstverleners. Daarna laten ook de bedrijfsinvesteringen een groei zien en begint de 'banenmotor' op gang te komen. Daardoor ontstaat er meer ruimte voor consumptie door huishoudens en wordt de groei nog breder gedragen. Goed personeel begint schaarser te worden en bedrijven zullen vaker mensen in vaste dienst nemen om hun productie te kunnen garanderen. Her en der in de economie ontstaan tekorten aan personeel, grondstoffen en producten; prijzen en lonen gaan stijgen, terwijl op andere plaatsen door ondoordachte investeringen juist overproductie ontstaat. Winsten komen onder druk te staan en er wordt minder geïnvesteerd. Het groeitempo zakt en slaat soms zelfs uiteindelijk om in krimp en de economie belandt in laagconjunctuur. In de praktijk laat iedere conjunctuurcyclus afwijkingen van dit algemene patroon zien. De opgaande fase van de huidige cyclus kan globaal als volgt worden weergegeven.

Schematische weergave verloop opgaande fase huidige Nederlandse conjunctuurcyclus

	Conjuncturele pieken (P) en dalen (D)																			
	2002				2003				2004				2005				2006			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Uitvoer goederen en diensten ¹⁾				D																
Handel en reparatie ¹⁾					D															
Bbp ²⁾						D														
Industriële productie ¹⁾								D												
Consumptie huishoudens ¹⁾								D												
Uitzenduren ¹⁾									D											
Investeringen in vaste activa ¹⁾													D							
Banen van werknemers ¹⁾																	D			
Cao-lonen ²⁾																	D			
Werkloosheid ²⁾																				P

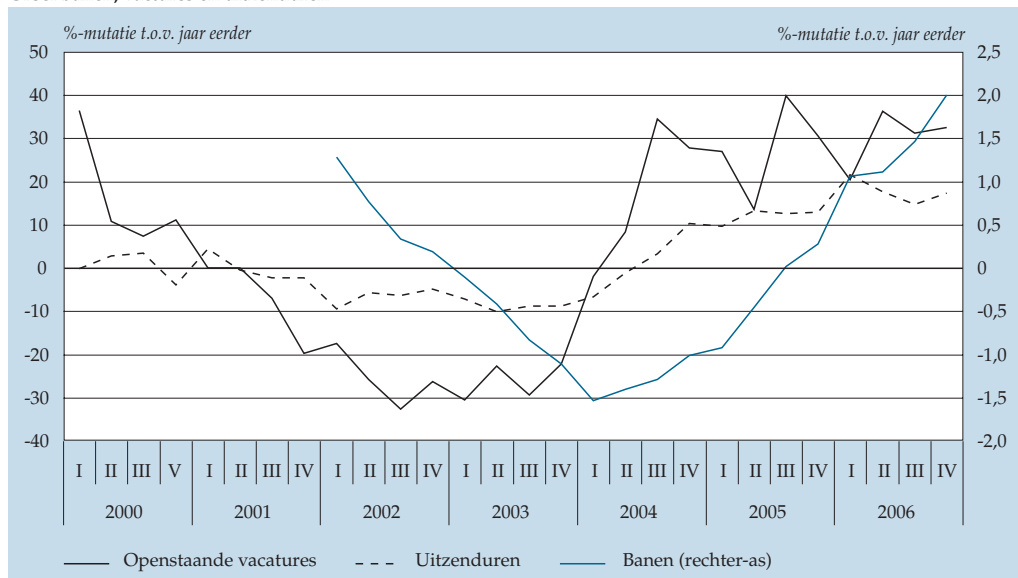
¹⁾ Afgemeten aan de omslag van plus naar min of omgekeerd van de jaar-op-jaargroei in procenten.

²⁾ Afgemeten aan de hoogste of laagste jaar-op-jaargroei in procenten.

⁰⁾ Afgemeten aan de hoogste of laagste waarde van de werkloosheid in procenten van de beroepsbevolking.

Bron: CBS.

Groei banen, vacatures en uitzenduren

Bron: CBS.

De ontwikkeling van het aantal uitzenduren loopt bij de omslag van conjuncturele teruggang naar herstel nauw samen met de ontwikkeling van het aantal vacatures. Eén kwartaal nadat het aantal vacatures weer begon toe te nemen, steeg ook het aantal uitzenduren. Het totale aantal banen is pas anderhalf jaar later weer gaan groeien. Dit illustreert dat het uitzendwerk in de herstelfase een belangrijke factor is bij het herstel van de werkgelegenheid.

3. Consumptie groeit wel, maar langzaam

- consumptiegroei lager dan in vorige conjunctuurcyclus
- vooral bij horeca en vervoer en communicatie blijft groeitempo achter

De consumptiegroei is deze keer niet zo uitbundig als in de vorige fase van opgang. De consumptie door huishoudens kwam in vergelijking met de vorige keer wel sneller in de herstelfase. De consumptiegroei is echter gematigder en zakt begin 2007 zelfs terug, terwijl deze in de vorige conjunctuurcyclus juist steeds verder versnelde. Waar de binnenlandse consumptie in de tweede helft van de jaren negentig groeicijfers liet zien van gemiddeld ruim 4 procent, kwam de consumptiegroei in 2006 niet verder dan 2,7 procent. Begin 2007 is de stijging nog lager, mede omdat er door de zachte winter minder is gestookt.

In vergelijking met de fase van hoogconjunctuur in de vorige conjunctuurcyclus eind jaren negentig valt op dat bij voedings- en genotmiddelen en duurzame con

sumptiegoederen in 2006 de consumptiegroei niet sterk afwijkt van die eind jaren negentig. Het grote verschil zit bij de bestedingen aan diensten, waar de groei duidelijk lager is. Met name bij de uitgaven aan recreatie en cultuur en aan vervoer en communicatie is dit zichtbaar. De groei van de horecabestedingen gaat bijvoorbeeld in een lager tempo. Bij vervoer en communicatie was de tweede helft van de jaren negentig de tijd waarin de mobiele telefonie en internet sterk opkwamen en waarin het goedkope vliegen met budgetmaatschappijen het vakantiegedrag van de Nederlanders veranderde. Vergelijkbare vernieuwende impulsen lijken op dit moment niet op grote schaal aanwezig, behalve bij bepaalde soorten consumentenelektronica. Bij breedbeeldtelevisies, autonavigatiesystemen en digitale camera's is wél een grote volumegroei te zien, tegen de achtergrond van voortdurend dalende prijzen.

Consumentenvertrouwen maar langzaam verbeterd

Opvallend is dat in de huidige conjunctuurcyclus het consumentenvertrouwen achterloopt op de feitelijke bestedingen. In vorige cycli was dat juist andersom: pas als het vertrouwen was toegenomen, ging de hand echt van de knip.

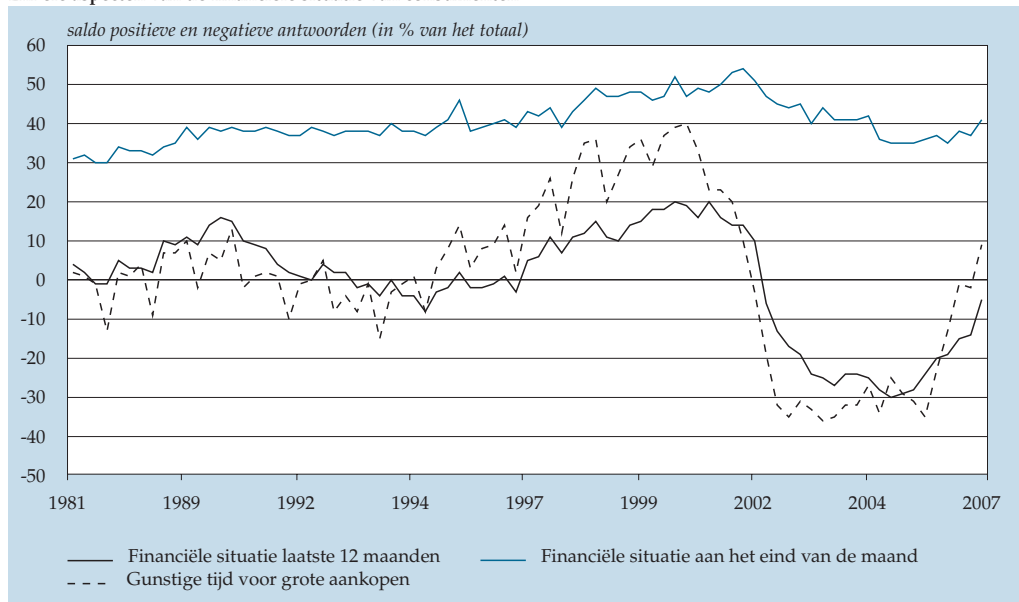
Een verklaring is dat consumenten in de periode 2002–2005 financieel behoorlijk zijn achteruitgegaan. In die jaren waren er méér consumenten die zeiden dat hun financiële positie slechter was dan een jaar eerder dan consumenten die een verbetering meldden. Eind jaren negentig was er per saldo juist sprake van een forse verbetering. Daarbij speelden toen niet alleen de groei van werkgelegenheid en inkomens een rol: er waren bijvoorbeeld ook flinke vermogenswinsten op aandelen en koopwoningen. Het percentage consumenten dat aangaf aan het eind van de maand geld over te houden, piekte eind 2001 op bijna 60 procent. Daarna zakte het terug tot iets meer dan 40 procent in 2006. Pas begin 2007 neemt het aantal huishoudens dat geld overhoudt weer wat toe. Consumenten hebben dus behoorlijk moeten inleveren en zien eigenlijk nog maar zeer kort enige verbetering in hun financiële positie.

Van forse vermogenswinsten zoals eind jaren negentig is daarbij overigens nog geen sprake. Het is dan ook niet gek dat de belangrijkste volumegroei van de consumptie plaatsvindt bij producten waarvan de prijzen dalen, zoals consumentenelektronica.

Huishoudens reageren ook via de arbeidsmarkt

Huishoudens reageren niet alleen op conjuncturele schommelingen door hun uitgaven aan te passen. Ook hun gedrag op de arbeidsmarkt verandert. Zo besloot in het magere jaar 2005 een aantal jongeren om de overstap naar de arbeidsmarkt uit te stellen, bijvoorbeeld door langer een opleiding te volgen. Jongens deden dit overigens vaker dan meisjes. Daarnaast nam in 2004 en 2005 het aantal zelfstandigen weer toe, nadat hun aantal in de vette jaren 1998–2003 juist was gedaald. Vooral in de bouw, de zakelijke dienstverlening, de zorg en de detailhandel nam het aantal zelfstandigen toe. Deels ging het daarbij om mensen die een betaalde baan kwijt raakten en voor zichzelf begonnen.

Enkele aspecten van de financiële situatie van consumenten

Bron: CBS.

In de periode 2002–2005 zijn consumenten financieel behoorlijk achteruitgegaan. In die jaren waren er méér consumenten die zeiden dat hun financiële positie slechter was dan een jaar eerder dan consumenten die een verbetering meldden. Het is één van de verklaringen voor de trage groei van de consumptie.

4. Omslagpunt nog niet in zicht

- faillissementen, werkloosheid en vacatures gunstiger dan bij vorige omslag
- consumptie- en investeringsgroei nog onder peil vorige top

In de vorige conjunctuurcyclus werd ergens rond juli 2000 de top gepasseerd: het ging op zich nog goed, maar steeds meer indicatoren lieten een verslechtering zien ten opzichte van de voorgaande periode. Het is interessant om de stand van medio 2007 daarmee te vergelijken, om een idee te krijgen of de top in zicht is.

In juli 2000 waren de faillissementen en de werkloosheid al aan het oplopen en was de groei van de werkgelegenheid (afgemeten aan het arbeidsvolume) nog maar minimaal. Het aantal uitzenduren was al sinds februari 1999 – meer dan een jaar eerder – aan het teruglopen. Van deze ontwikkelingen is in halverwege 2007 nog geen sprake. Verder valt op dat in 2000 zowel het consumentenvertrouwen en de consumptie als de investeringen een beduidend hogere groei lieten zien dan in juni 2007.

Nog geen brede personeelsschaarste

In 2006 is de Nederlandse conjunctuur in de fase van hoogconjunctuur terechtgekomen. Halverwege 2007 zit de economie nog steeds in die fase en is het omslagpunt nog niet bereikt. Ook andere factoren wijzen er niet op dat het einde van de hoogconjunctuur er op korte termijn aankomt.

Op de arbeidsmarkt is nog geen brede schaarste aan personeel, hoewel in specifieke branches al tekorten zichtbaar worden. De loonstijgingen zijn tot nog toe gematigd geweest, evenals de prijsstijgingen. Sommige grondstoffen zijn schaars, vooral onder invloed van de snel groeiende Chinese en Aziatische economieën. De snel gestegen grondstoffenprijzen hebben tot nog toe echter geen rem op de groei gezet. Van een aantal producten zijn de prijsstijgingen op de wereldmarkt sinds eind 2006 zelfs aan het afzwakken.

Ook van brede internationale overcapaciteit als gevolg van te enthousiaste investeringen lijkt nog geen sprake. Door de globalisering van het bedrijfsleven wordt er weliswaar veel geïnvesteerd in buitenlandse productiecapaciteit, maar staat tegenover uitbreiding in Oost-Europa en Azië vaak een bewuste inkrimping in de oude industrielanden.

5. *Nederland in de pas met Europees herstel*

- ook in EU dieptepunt in 2005
- deel nieuwe lidstaten amper door teruggang getroffen

Ook in Europa als geheel viel het dieptepunt van de laagconjunctuur in 2005 en was 2006 een jaar van herstel. Dat kwam onder andere tot uiting in de economische groei, die in de meeste Europese landen in 2006 duidelijk hoger uitkwam dan in 2005. Opvallend is dat in veel nieuwe lidstaten van de Europese Unie de groei beduidend hoger was dan in oude lidstaten en dat ook in het dieptepunt de groei hoger was dan in veel oude landen. Zo groeide de Poolse economie tijdens de 'dip' in 2005 toch nog met 3,5 procent, een groeitempo dat in Nederland na 2000 niet meer is voorgekomen.

Met name in een aantal kleinere nieuwe lidstaten is de conjuncturele teruggang overigens niet of nauwelijks zichtbaar geweest. De gevolgen van structurele veranderingen als gevolg van de toetreding tot de Europese Unie overstemden in deze landen de conjuncturele schommelingen. Zo kende Estland in 2005 een economische groei van 10,5 procent, die in 2006 nog opliep tot 11,4 procent.

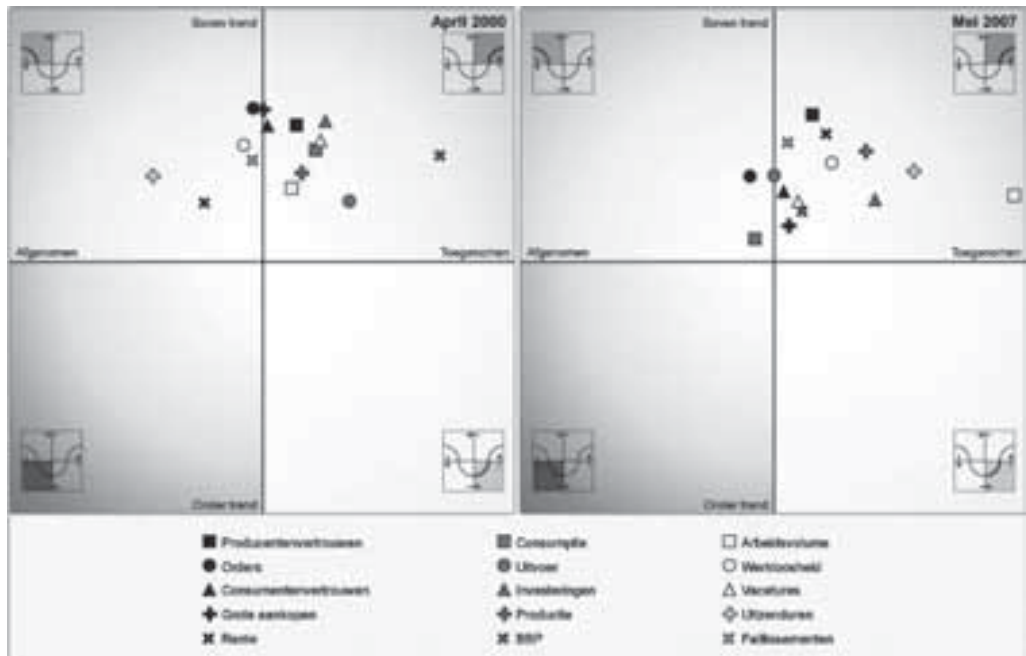
Toelichting: Conjunctuurklok

De conjunctuurgolf bestaat uit een cyclus van herstel, hoogconjunctuur, teruggang en laagconjunctuur, waarna weer een nieuwe cyclus volgt. Dit cyclische, steeds terugkerende patroon heeft het CBS op zijn website afgebeeld als een klok (adres: www.cbs.nl/conjunctuurbericht). Op de verticale as van deze Conjunctuurklok is voor iedere indicator zijn afwijking van de langetermijntrend uitgezet. Op de horizontale as is de periode-op-periode-ontwikkeling geplaatst.

Er kunnen vier conjunctuurfasen worden onderscheiden:

- boven trend en afgenomen (het kwadrant linksboven): teruggang
- onder trend en afgenomen (het kwadrant linksonder): laagconjunctuur
- onder trend en toegenomen (het kwadrant rechtsonder): herstel
- Boven trend en toegenomen (het kwadrant rechtsboven): hoogconjunctuur

De fasen van herstel en hoogconjunctuur worden samen ook wel de opgaande fase genoemd. De fasen van teruggang en laagconjunctuur worden samen de neergaande fase genoemd. Aan de hand van de verdeling van de verschillende indicatoren over de kwadranten in de klok kan een beeld van de stand en het verloop van de conjunctuur worden verkregen. Het gaat om de plaats en de beweging van de puntenwolk. In een periode van hoogconjunctuur zullen de meeste indicatoren zich rechtsboven bevinden, in een periode van laagconjunctuur juist linksonder.

Kerncijfers conjunctuur (%-mutaties t.o.v. jaar eerder, tenzij anders aangegeven)

	Eenheid	Gem. 2004/2005	2006			
			1e kw.	2e kw.	3e kw.	4e kw.
Kwartaalindicatoren (volume)						
Bruto binnenlands product		1,9	3,5	3,1	2,8	2,7
Invoer van goederen en diensten		5,6	9,6	7,7	6,8	8,3
Consumptie		0,6	2,5	2,9	2,4	2,4
door huishoudens nationaal ¹⁾		0,9	2,7	3,3	2,6	2,1
door de overheid ¹⁾		0	2,0	2	1,9	2,9
Bruto investeringen in vaste activa		0,7	4,7	5,8	6,7	11,2
door bedrijven		1,1	5,4	6,2	8,1	13,1
door de overheid		-0,8	1,4	3,5	0,5	2,9
Uitvoer goederen en diensten		6,9	9,0	6,8	5,9	6,5
Maandindicatoren (volume)						
Productie industrie, werkdaggecorrigeerd		0,9	1,1	1,9	2,0	4,2
Consumptie huishoudens binnenland ²⁾		0,9	2,4	3,6	2,6	1,9
idem, voor koopdagen gecorrigeerd ²⁾		0,9	2,0	3,5	2,6	2,4
waarvan goederen voor koopdagen ²⁾ gecorrigeerd		0,0	3,7	5,2	3,4	2,6
Invoer goederen, werkdaggecorrigeerd		7	11	12	9	9
Uitvoer goederen, werkdaggecorrigeerd		7	11	10	8	11
Maandindicatoren (waarde)						
Omzet industrie		6	10	10	8	9
Omzet detailhandel (exclusief reparatie)		-1	5	8	5	3
Invoer goederen		10	19	17	11	10
Uitvoer goederen		10	19	14	10	11
Verwachtingsindicatoren						
Producentenvertrouwen industrie		0	5	5	8	9
Consumentenvertrouwen		-24	-12	-1	4	7
Oordeel orderontvangst zakelijke diensten		-7	-13	22	22	23
Prijzen en lonen						
Consumentenprijsindex (CPI)		1,4	1,1	1,3	1,3	1,0
Producentenprijzen industrie afzet		5,2	6,6	6,7	4,4	1,8
Producentenprijzen industrie verbruik		8,6	14,0	13,2	8,4	4,8
Cao-maandlonen		1	1,9	2,1	2,2	2,1
w.v.						
particuliere bedrijven		1,2	1,9	2	2	2
overheid		0,4	2,9	3,2	2,9	2,9
Arbeidsmarkt						
Banen van werknemers	1 000	7 470	7 531	7 563	7 605	7 655
Arbeidsvolume werknemers		-1,0	1,1	1,2	1,5	2,0
Uitzenduren fase A	2000=100	87	106	109	111	117
Vacatures	1 000	134	176	193	219	222
Werkloze beroepsbevolking	1 000	481	434	412	412	391
Faillissementen		-1	-11	-12	-20	-24

¹⁾ Gecorrigeerd voor veranderingen in het zorgstelsel.

²⁾ Aansluitend bij Nationale rekeningen.

Bron: CBS.

Nederlandse economie groeit met 3,0 procent

Economische groei breed gedragen

- ondernemers en consumenten laten het geld weer rollen
- Utrecht hoogste groei van alle provincies

Commerciële dienstverlening trekt de kar

- forse groei uitzendbranche
- ook bovengemiddelde groei bouwsector

Arbeidsproductiviteitsgroei hoog, maar iets afgezwakt

- veel nieuwe banen
- zeer gematigde loon- en prijsontwikkeling

Hoogste groei inkomen huishoudens sinds 2001

- geen hoge loonstijging, maar meer werk
- consumenten financieren extra uitgaven met hypotheek

Overheid realiseert overschot van 3 miljard euro

- meer belastingopbrengsten en hogere aardgasbaten
- schuld van de overheid minder dan helft van het bbp

Bescheiden winststijging bedrijven

- winstgevendheid financiële sector teruggelopen
- weer hoog overschot op lopende rekening van betalingsbalans

De Nederlandse economie is in 2006 met 3,0 procent gegroeid. Daarmee zet het economisch herstel dat in 2004 begon versterkt door. De economische groei is de hoogste sinds 2000, het laatste jaar van de bloeiperiode in de tweede helft van de jaren negentig. De groei in 2006 werd veel breder gedragen dan in de twee voorgaande jaren. Toen moest het nog voor het overgrote deel komen van het aantrekken van de export. In 2006 ging ook het bedrijfsleven meer investeren en gaven de consumenten meer geld uit in de winkels. De aantrekkende economie leidde ook tot meer banen en een flinke daling van de werkloosheid. Het aantal openstaande vacatures klom snel en bereikte de recordniveaus van 2000. Toch bleef de loon- en prijsontwikkeling gematigd. Ook zit een opvallend groot deel van de banengroei nog steeds in flexibele banen zoals uitzendbanen.

1. *Economische groei breed gedragen*

- ondernemers en consumenten laten het geld weer rollen
- Utrecht hoogste groei van alle provincies

De Nederlandse economie groeide in 2006 met 3 procent. Met een stijging van 7 procent leverde de uitvoer ook in 2006 de belangrijkste bijdrage aan de economische groei. De wederuitvoer, goederen uit het buitenland en via Nederland gedistribueerd, groeide opnieuw met dubbele cijfers. Het aandeel van de wederuitvoer in de totale Nederlandse goederenuitvoer is nu ruim 46 procent. De uitvoer van Nederlands producten nam met ruim 3 procent toe. Dit wijst er op dat ook de Nederlandse industrie kon profiteren van de wereldwijd goede economie. Voor zowel de chemie, de voedingsindustrie als voor de metaal was dat het geval.

De industriële ondernemers zijn ook optimistisch over de toekomst. Zij verwachten in 2007 hun investeringen in Nederland flink op te voeren. Ook de stemming onder de Nederlandse consumenten is omgeslagen van pessimisme naar optimisme. Na een aantal jaren met slechts een geringe consumptiegroei trokken zij in 2006 weer meer hun portemonnee. Vooral de uitgaven aan duurzame consumptiegoederen namen fors toe. Hieraan gaven consumenten bijna 6,5 procent meer uit. Dat is de hoogste groei sinds de uitbundige tweede helft van de jaren negentig. Vooral aan consumentenelektronica zoals nieuwe generaties televisies, camera's en computers en aan kleding en woninginrichting werd veel meer uitgegeven.

Ook de investeringen lieten in 2006 een flinke groeiversnelling zien, van 3 naar meer dan 7 procent. Het investeringsherstel kwam in 2005 nog voor een belangrijk deel voor rekening van de woningbouw. Dat herstel zette in 2006 verder door waardoor er ruim 72 duizend woningen konden worden opgeleverd. De vooruitzichten voor de korte termijn zijn nog gunstiger omdat er 16 procent meer bouwvergunningen werden verleend.

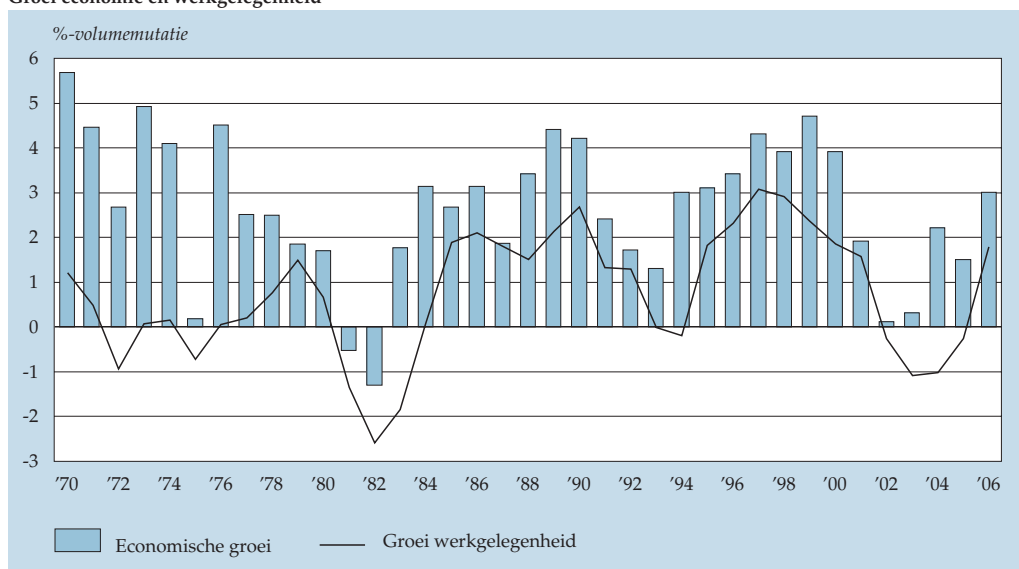
In 2006 ging ook het 'echte' bedrijfsleven meer investeren. Niet alleen werden er meer computers, maar ook veel meer machines en vrachtwagens aangeschaft. Zelfs op de eerder ingezakte commerciële onroerendgoedmarkt zette een herstel in. De vraag naar nieuwe winkels en kantoren, en combinaties daarvan, trok aan. De invoer groeide zelfs nog iets harder dan de uitvoer. Dit hing niet alleen samen met de eerdergenoemde zeer sterke groei van de wederuitvoer, maar ook met het feit dat de duurzame consumptiegoederen en de bedrijfsinvesteringen in machines en computers voor het overgrote deel in het buitenland geproduceerd worden.

Schiphol vervult trekkersrol

Van de twaalf provincies had Utrecht met 4,2 procent de hoogste groei. De vier Randstadprovincies samen – waar net iets meer dan de helft van de Nederlandse bbp wordt geproduceerd – hadden een groei van 3,4 procent. Hiermee bleven zij de rest van Nederland opnieuw voor. De Randstad profiteert het meest van het feit dat Nederland steeds meer een diensteneconomie is geworden. Koploper qua

groei was de regio Haarlemmermeer met bijna 5 procent. Hier ligt de luchthaven Schiphol die opnieuw een trekkersrol vervulde in de Nederlandse economie.

Groei economie en werkgelegenheid

Bron: CBS.

De economie groeide in 2006 dubbel zo hard als in 2005. Ook trad in 2006 een sterk herstel van de arbeidsmarkt op. Na vier jaren van krimp nam de werkgelegenheid omgerekend in voltijdbanen met 1,8 procent toe.

2. Commerciële dienstverlening trekt de kar

- forse groei uitzendbranche
- ook bovengemiddelde groei bouwsector

Nederland werd in 2006 weer duidelijk meer een diensteneconomie. De commerciële dienstensector had met 4,6 procent een ruim bovengemiddelde productiegroei. Vooral de uitzendbranche, maar ook de computerservicebureaus, de groothandel, de detailhandel en de economische adviesbureaus zoals accountants sprongen er bovenuit. De groei in de uitzendbranche bedroeg liefst 15 procent. Er kwamen in Nederland dus weer flink meer banen bij, maar wel voor een belangrijk deel flexibele banen. Veel werkgevers geven ook in het huidige aanhoudende conjuncturele herstel nog steeds de voorkeur aan de duurdere uitzendbanen – ook het uitzendbureau verdient eraan – dan aan vaste dienstverbanden.

Ook de bouwnijverheid groeide met ruim 4 procent meer dan gemiddeld. De bouw profiteerde van de aantrekkende investeringen in woningen, infrastructuur en bedrijfsgebouwen. De industriële groei was met 2,3 procent beperkt. Wel zette de industrie in het vierde kwartaal een groeispurt in die in de eerste helft van 2007 aanhield. Opvallend daarbij is de meer dan gemiddelde groei van de metaalindustrie. In het eerste economische hersteljaar 2004 was de industrie met een groei van 3,4 procent nog een van de trekkers geweest. Dit was in lijn met eerdere eerste hersteljaren van de economie als 1983 en 1994. In 2005 maakte de industriële productie echter een pas op de plaats.

De productie van de land- en tuinbouw daalde in 2006, evenals van de energie-sector. Het warme weer drukte het gasverbruik. Daarnaast is meer elektriciteit ingevoerd en minder in Nederland opgewekt. De zorgsector groeide gestaag door, maar de overheidsproductie stond onder druk van bezuinigingen.

3. *Arbeidsproductiviteitsgroei hoog, maar iets afgezwakt*

- veel nieuwe banen
- zeer gematigde loon- en prijsontwikkeling

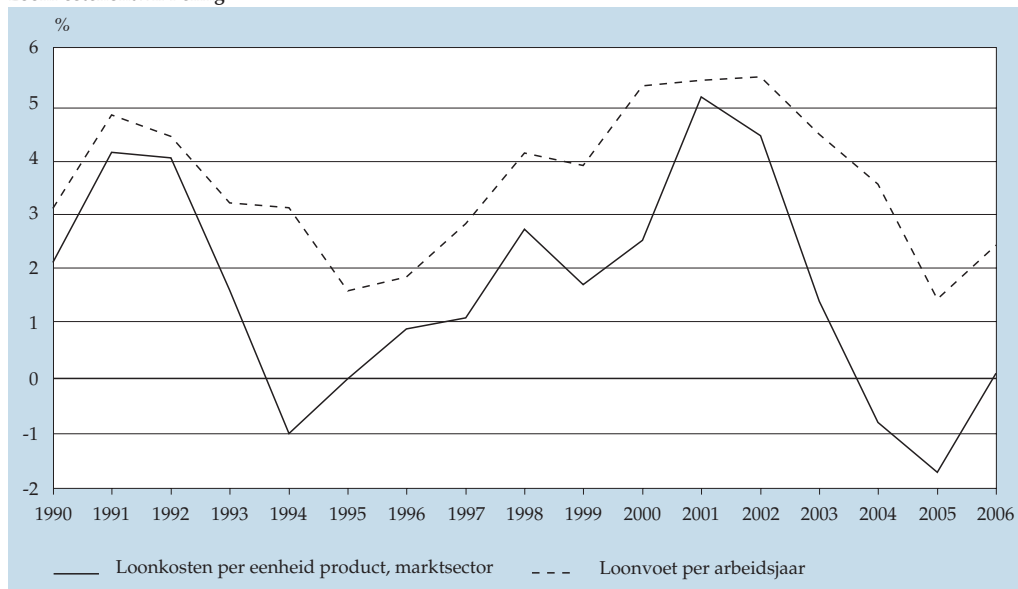
Het aanhoudende en zelfs sterker geworden economisch herstel vertaalde zich ook in een flinke groei van het aantal banen. Er kwamen niet alleen deeltijdbanen bij maar ook veel voltijdbanen. Omgerekend naar voltijdbanen nam de werkgelegenheid met liefst 1,8 procent toe in 2006. In de voorgaande vier jaren kromp de werkgelegenheid nog.

Een economisch herstel met nog krimpende werkgelegenheid leidde in 2004 en 2005 tot een flinke arbeidsproductiviteitsgroei in de marktsector van respectievelijk 4,0 en 2,7 procent. Door de toename van de werkgelegenheid zwakte de arbeidsproductiviteitsgroei in de marktsector in 2006 iets af tot 2 procent.

De inflatie in Nederland kwam met 1,1 procent uit op het laagste cijfer in bijna twintig jaar. Vooral door de afschaffing van de onroerendezaakbelasting voor huurders drukte de overheid de inflatie met circa 0,5 procent. De enige echte prijsimpuls kwam van de sterk gestegen olieprijs die via de benzinepomp en de gas- en elektriciteitsrekening doorwerkte in de consumentenprijzen. De harde euro dempt kostenstijgingen van buiten het eurogebied.

De loonkosten voor werkgevers trokken iets aan, ondanks lagere werkgeverspremies voor (pre)pensioen en arbeidsongeschiktheid. Het resultaat was dat de loonkosten per eenheid product in 2006 nagenoeg onveranderd bleven. De daling van de loonkosten in 2004 en 2005 zette dus niet door. Ook in andere landen zoals Duitsland is de loonkostenontwikkeling zeer gematigd. Dat zorgt tot nu toe voor een opvallend lage inflatie in een periode van aantrekkende economie en een krapper wordende arbeidsmarkt.

Loonkostenontwikkeling

Bron: CBS.

In 2006 bleven de loonkosten per eenheid product nagenoeg gelijk. In voorgaande jaren daalden deze nog. De gematigde ontwikkeling van de loonkosten in Nederland, maar ook in andere landen is de belangrijkste reden van de lage inflatie.

Loonstijging beperkt

De cao-loonstijging was in de jaren van hoge werkloosheid zeer bescheiden. Dat kwam mede door de afgesproken loonmatiging. In 2005 was de stijging met 0,8 procent zelfs de laagste in twintig jaar. Een jaar later trok de cao-loonstijging aan tot 2 procent, mede onder invloed van de ingrijpende wijzigingen in het zorgstelsel. In de eerste helft van 2007 is de cao-loonstijging echter teruggezakt naar 1,5 procent.

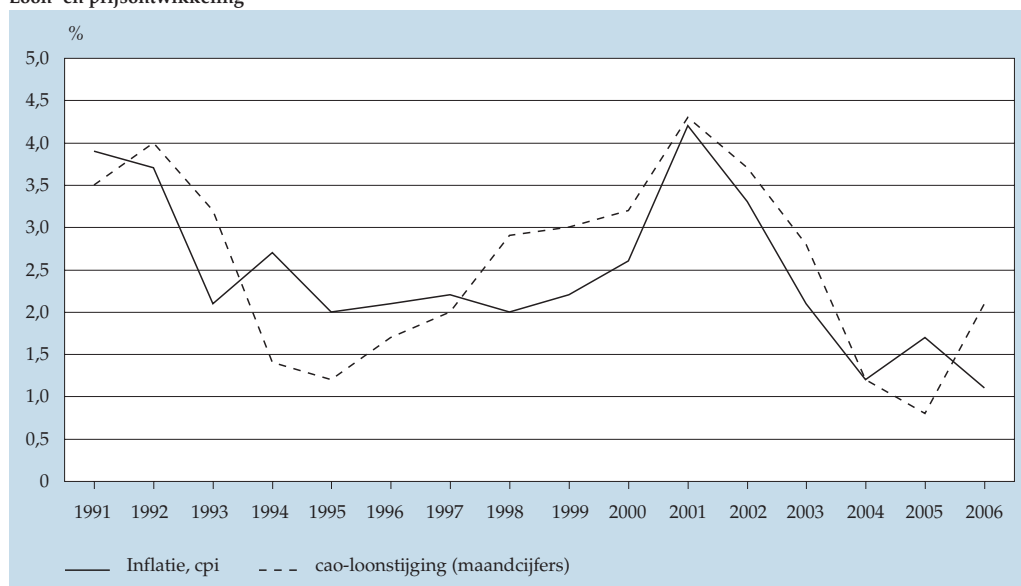
Doorgaans zet in een periode van hoogconjunctuur een versnelling van de loonstijging in. De krapte op de arbeidsmarkt is duidelijk toegenomen nu de werkloosheid in twee jaar tijd met 150 duizend is teruggelopen tot beneden de 5 procent van de beroepsbevolking. Dit percentage zien veel economen als de grens tussen een ruime en een krappe arbeidsmarkt.

Geringe loon- en prijsstijging mede door globalisering

Meer dan in voorgaande decennia speelt echter de sterk toegenomen internationalisering van de economie een rol. China en India integreren in hoog tempo in de wereldeconomie en blijken dan een zeer concurrerende vestigingsplaats voor de productie van goederen en diensten. Binnen Europa integreren de nieuwe lidstaten uit het voormalige Oostblok snel. Deze landen hebben een veel lager loonniveau en een veel hogere werkloosheid.

De globalisering heeft ook een matigende invloed op de lonen en prijzen, ondanks de omslag van een ruime naar een krappere arbeidsmarkt. De tot nu toe verschenen cijfers over de economie in 2007 wijzen op een aanhouden van een fors stijgende arbeidsparticipatie, dalende werkloosheid en een nog steeds gematigde loon- en prijsstijging. Wel is de rente inmiddels opgelopen.

Loon- en prijsontwikkeling

Bron: CBS

De globalisering heeft een matigende invloed op de lonen en prijzen ondanks de aantrekkende economie en de omslag van een ruime naar een krappere arbeidsmarkt. De cao-loonstijging in 2005–2006 is slechts de helft van de top in 2000–2001, de nadagen van de hoogconjunctuur.

4. *Hoogste groei inkomen huishoudens sinds 2001*

- geen hoge loonstijging, maar meer werk
- consumenten financieren toegenomen uitgaven met hypotheek

Nederlandse huishoudens hadden in 2006 bijna 4 procent meer te besteden dan een jaar eerder. Dit kwam echter niet door een hoge cao-loonstijging, maar vooral door meer banen. Het inkomen bij werken ligt immers vrijwel altijd flink hoger dan bij niet-werken. Belangrijk is ook de sterke stijging, van circa 10 procent, van het inkomen van zelfstandige ondernemers. Niet alleen boerden de zelfstandigen erg goed, zij namen ook sterk in aantal toe.

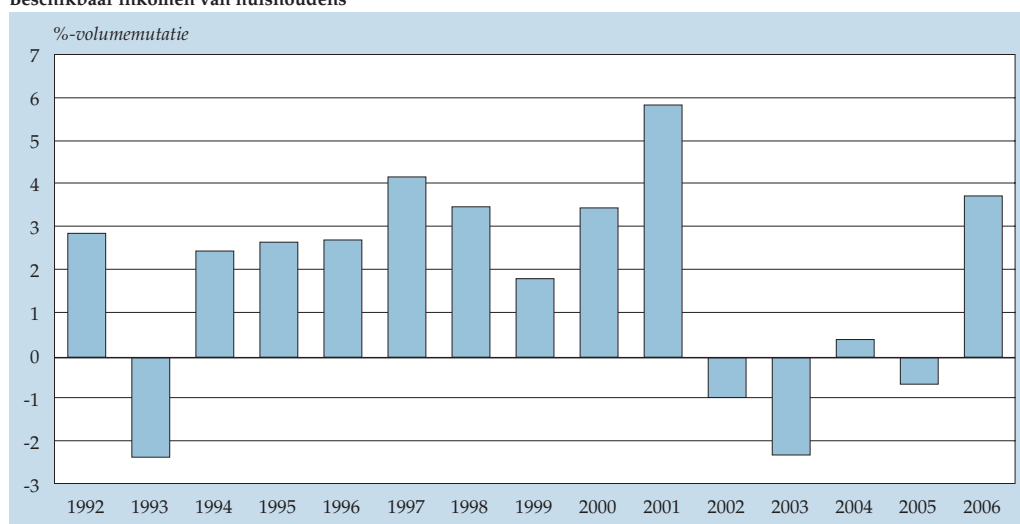
De invoering van het nieuwe zorgstelsel leidde tot uiteenlopende effecten op de koopkrachtontwikkeling van huishoudens, maar per saldo pakte deze stelselher-

ziening voor de meeste mensen uit als een koopkrachtverbetering. Dit komt mede door de meevallende basispremie. Verzekeraars boden premies aan onder de kostprijs.

De groei van het reëel beschikbaar inkomen van huishoudens met bijna 4 procent is de hoogste sinds 2001. In dat jaar werd een ingrijpende herziening van het belastingstelsel doorgevoerd. In 2005 hadden de huishoudens in Nederland nog net te maken met een lichte teruggang van hun reële inkomen. De inkomensgroei in 2006 lag iets boven de groei van de consumptie. Sinds 2003 geven huishoudens meer uit dan ze binnenkrijgen en zijn de (vrije) besparingen negatief. Dat bleven ze ook in 2006, maar het negatieve saldo liep terug van 8 naar 6 miljard euro.

Hoe financierden de huishoudens dan hun toegenomen uitgaven? Niet uit spaartegoeden want die liepen juist met 11 miljard op tot 222 miljard euro. Ook niet uit consumptief krediet. Huishoudens gebruikten – en gebruiken – hun hypotheek voor extra uitgaven. De hypotheekschuld op woningen liep in 2006 opnieuw sterk op, van 499 naar 544 miljard euro. Deze schuldtoename was groter dan de investeringen in koopwoningen. De aflossingsvrije hypotheek is de regel geworden waarmee huishoudens de fiscale aftrekbaarheid van de rente in stand houden gedurende de looptijd van de hypotheek.

Beschikbaar inkomen van huishoudens

Bron: CBS.

Huishoudens hadden in 2006 bijna 4 procent meer te besteden. Vooral de groei van de werkgelegenheid was hier debet aan. In 2005 was er nog sprake van een daling van het reëel beschikbaar inkomen. Ook de jaren 2002–2004 waren magere jaren voor de koopkracht.

5. *Overheid realiseert overschot van 3 miljard euro*

- meer belastingopbrengsten en hogere aardgasbaten
- schuld van de overheid daalt tot minder dan helft van het bbp

Voor het eerst sinds 2000 was het verschil tussen de inkomsten en uitgaven van de overheid weer positief. Het overschot kwam uit op 3,0 miljard euro ofwel op 0,6 procent van het bbp. Door de aantrekkende economie liepen de belasting- en premie-inkomsten flink op. Ook profiteerde de Nederlandse staat via hogere aardgasbaten van de hogere olie- en gasprijs. Als percentage bbp liepen de inkomsten op van 44,9 naar 46,7 procent. De uitgavenquote steeg minder hard en dan is de stijging nog volledig toe te schrijven aan de wijzigingen in de financiering van de gezondheidszorg. Een aantal uitgaven daalden. Zo waren er minder arbeidsongeschikten, WW-ers en bijstandsontvangers. Ook zorgden de bescheiden tekorten van voorgaande jaren ervoor dat de rentelastenquote verder terugliep.

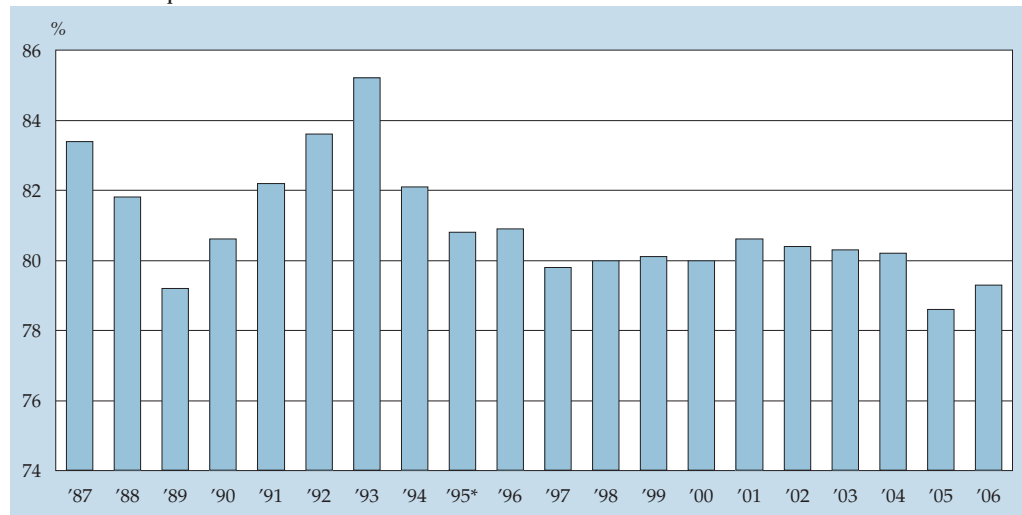
Nederland was niet de enige met afnemende overheidstekorten in 2006, ook in de rest van de Europese Unie was dat het geval. De bruto schuld van de Nederlandse overheid zakte door het overschot op de begroting plus de balansverkortingen door verkoop van staatsaandelen van 52,3 procent van het bbp tot 47,9 procent van het bbp. Daarmee is voor het eerst sinds dertig jaar de schuldquote minder dan de helft van het bbp. In 1993 was er nog een top van bijna 80 procent.

6. *Bescheiden winststijging bedrijven*

- winstgevendheid financiële sector teruggelopen
- weer hoog overschot op lopende rekening van betalingsbalans

De voorspoedige economische situatie weerspiegelde zich ook in de resultaten van het bedrijfsleven, maar het beeld per bedrijfstak loopt uiteen. Ondanks de lagere productie behaalde de agrarische sector meer winst. Ook de bouw, de groothandel, transport, zakelijke dienstverlening en de energiesector boekten meer winst. De industrie kon echter de forse prijsstijging van olie en metalen niet volledig doorberekenen. Ook de winstgevendheid in de financiële sector liep terug door krappere rentemarges en verliezen op de zorgverzekeringen. De arbeidsinkomensquote van de marktsector als geheel liep zelfs iets op, wat opmerkelijk is in een periode van aantrekkende groei. De beloning voor de factor arbeid nam dus toe ten opzichte van de beloning voor de factor kapitaal, wat ten koste gaat van de winstgevendheid. In 2005 daalde de arbeidsinkomensquote nog aanmerkelijk.

Arbeidsinkomensquote marktsector¹⁾

¹⁾ Exclusief monopoliewinsten op gas.

Bron: CBS.

De arbeidsinkomensquote steeg in 2006. Dat is opvallend in een periode van aantrekkende groei. De quote geeft aan welk deel van de bruto toegevoegde waarde van bedrijven wordt gebruikt om de ingezette arbeid te betalen. Een oplopende arbeidsinkomensquote wijst op een afnemende winstgevendheid in de marktsector.

Reëel nationaal inkomen stijgt harder dan bbp

Nederland behaalde als gebruikelijk weer een hoog overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans. Nederland voerde voor bijna 40 miljard euro meer uit aan goederen en diensten dan het invoerde. Daarnaast ontving Nederland, vooral het bedrijfsleven, bijna 9 miljard euro meer aan winsten, rente en dividenden uit het buitenland dan dat het ernaar overmaakte. Dit saldo nam in 2006 vrij stevig toe waardoor het bedrag dat Nederlanders kunnen verdelen, het reëel nationaal inkomen, met 4,1 procent steeg. Het reëel nationaal inkomen stijgt dus harder dan het bbp (+3,0 procent). Van het reëel nationaal inkomen maakt Nederland, vooral de overheid, per saldo ruim 8 miljard euro over aan het buitenland als ontwikkelingshulp en EU-contributie.

Toelichting:

Begrippen:

Marktsector

De bedrijven in alle bedrijfstakken behalve overheid, gezondheids- en welzijnszorg, verhuur van en handel in onroerend goed en delfstoffenwinning.

Arbeidsinkomensquote

Het aandeel van de beloning voor arbeid in de netto toegevoegde waarde in de economie. De betaling voor arbeid omvat de beloning van werknemers plus de toegerekende beloning voor zelfstandigen en meewerkende gezinsleden.

Loonvoet

Cao-lonen plus incidenteel loon, plus sociale lasten werkgever.

Kerngegevens macro-economie

		2000	2004	2005	2006
Economische groei (= bbp)	% volume-mutaties	3,9	2,2	1,5	3,0
Consumptie huishoudens		3,7	1,0	0,7	2,7
Investerings in vaste activa		0,6	-1,6	3,0	7,2
wv. in woningen		1,6	4,1	5,7	4,5
Uitvoer goederen en diensten		13,5	7,9	5,9	7,0
Invoer goederen en diensten		12,2	5,7	5,5	8,1
Productiegroei bedrijfstakken					
Land- en tuinbouw		2,1	5,8	0,4	-1,9
Delfstoffenwinning		-4,6	10,8	-8,6	-3,3
Industrie		6,7	3,4	0,0	2,3
Bouwnijverheid		3,5	-2,7	3,0	4,1
Commerciële dienstverlening		4,5	2,9	2,8	4,6
Gezondheids- en welzijnszorg		1,8	2,3	1,5	2,8
Arbeid					
Werkgelegenheid in arbeidsjaren		1,9	-1,0	-0,3	1,8
Werkloze beroepsbevolking	1 000 personen	270	479	483	413
Arbeidsparticipatie (bruto)	% bevolking 15-64 jaar	67,0	67,7	67,6	68,3
Inkomens en prijzen					
Reëel beschikbaar inkomen huishoudens	% mutaties	3,4	0,4	-0,6	3,7
CAO-loonstijging		3,2	1,2	0,8	2,1
Inflatie		2,6	1,2	1,7	1,1
Reëel nationaal inkomen (netto)		5,1	3,5	-0,9	4,1
Marktsector					
Arbeidsproductiviteit		3,1	4,0	2,7	2,0
Loonvoet per arbeidsjaar		5,3	3,5	1,4	2,4
Loonkosten per eenheid product		2,5	-0,8	-1,7	0,1
Arbeidsinkomensquote	%	80,0	80,2	78,6	79,3
Overheid					
EMU-saldo	% bbp	2,0	-1,7	-0,3	0,6
EMU-schuld		53,8	52,4	52,3	47,9
Belasting- en premiedruk		39,7	37,3	37,6	39,1

Bron: CBS.

Beroepsbevolking was nog nooit zo groot

Beroepsbevolking voor het eerst sinds 2003 fors gegroeid

- bruto participatiegraad loopt op tot 68 procent
- participatiegraad een van de hoogste in Europa

Toename arbeidsparticipatie vooral door vrouwen

- bruto participatiegraad van vrouwen gegroeid tot 60 procent
- toename zichtbaar bij alle leeftijden en opleidingsniveaus

Banen aan de boven- en onderkant

- arbeidsparticipatie neemt toe voor bijna alle opleidingsniveaus
- snelste toename arbeidsparticipatie van hoogst- én laagst opgeleiden

Hoge arbeidsparticipatie 25–54-jarigen

- jongeren melden zich steeds later op de arbeidsmarkt
- lage, maar groeiende arbeidsparticipatie 55-plussers

Arbeidsparticipatie niet-westerse allochtonen blijft achter

- participatie niet-westerse allochtonen groeit wel, maar minder dan gemiddeld
- Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werken net zo vaak als autochtone vrouwen

Wereldkampioen deeltijdwerk

- veel Nederlanders aan het werk, maar voor weinig uren
- Nederlanders willen geen lange werkweek

Studie en arbeidsongeschiktheid voornaamste redenen om niet te werken

- een derde van de 15–64-jarigen die niet willen werken, volgt opleiding
- zorg voor kinderen alleen voor vrouwen reden om niet te willen werken

De laatste twintig jaar is de arbeidsparticipatie flink toegenomen, in zijn totaliteit, maar ook van een groot aantal sociaal-demografische groepen, en het meest van vrouwen. De groeiende arbeidsparticipatie van vrouwen is zichtbaar bij alle leeftijden. Onder mannen steeg alleen de arbeidsparticipatie van 55-plussers. Twee derde van de werkzame vrouwen werkt in deeltijd, tegen 14 procent van de mannen. De overgrote meerderheid van de werknemers is tevreden over zijn of haar arbeidsduur.

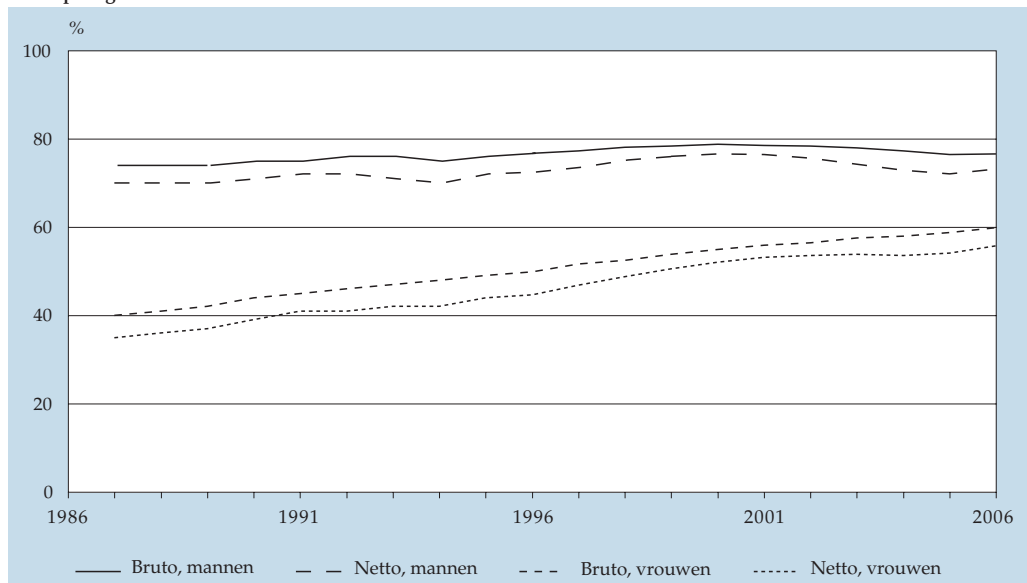
1. Beroepsbevolking voor het eerst sinds 2003 fors gegroeid

- bruto participatiegraad loopt op tot 68 procent
- participatiegraad een van de hoogste in Europa

In 2006 is de beroepsbevolking voor het eerst sinds 2003 fors gegroeid. Zij kwam uit op gemiddeld 7,5 miljoen mensen, het hoogste aantal ooit. Verhoging van de arbeidsparticipatie is al lang een van de pijlers van het Nederlandse overheidsbeleid. Het hebben van een betaalde baan stimuleert de economische zelfstandigheid en bevordert de hechting aan de samenleving: zoveel mogelijk mensen moeten 'meedoen'. Het belang van een hoge participatie wordt de komende jaren alleen maar groter, aangezien als gevolg van vergrijzing het relatieve aantal mensen in de beroepsgeschikte leeftijd afneemt. Daarbij kan een verdere toename van het arbeidsaanbod helpen de spanning op de arbeidsmarkt te temperen.

In 2006 kwam de bruto participatiegraad uit op 68,3 procent. Dit betekent dat ruim 68 op de honderd 15-64-jarigen een betaalde baan van meer dan 12 uur in de week hebben of zoeken, want in dit cijfer zitten ook werklozen. Binnen Europa is alleen in de Scandinavische landen de arbeidsparticipatie nog hoger.

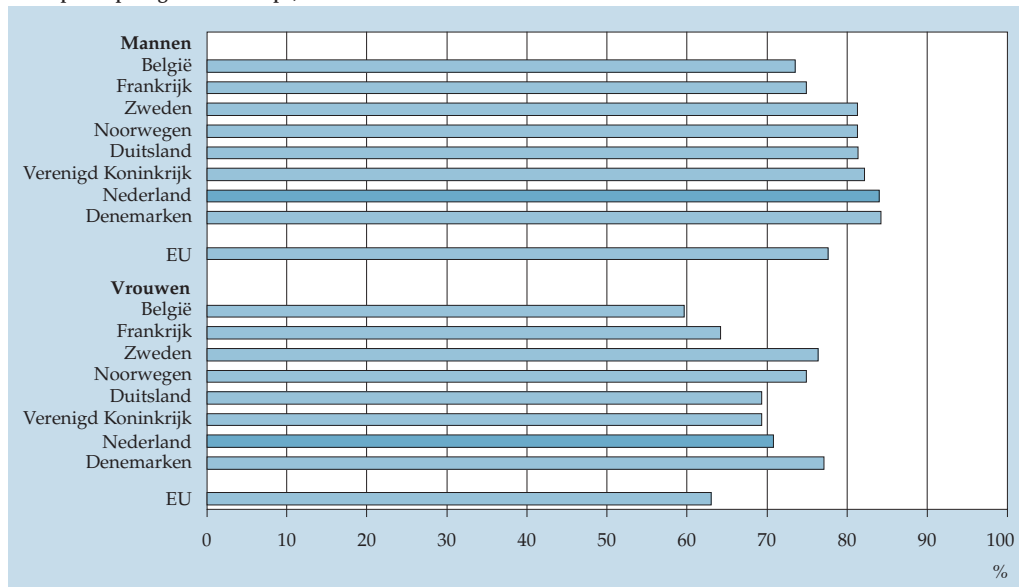
Participatiegraad

Bron: CBS.

De beroepsbevolking bestaat uit werkenden en werklozen. De bruto participatiegraad is het aandeel van werkenden en werklozen tezamen in de bevolking van 15-64 jaar, de netto participatiegraad is het aandeel van alleen de werkenden. Door de invloed van werkloosheid is de netto participatiegraad gevoeliger voor conjuncturele schommelingen dan de bruto participatiegraad.

Bruto participatiegraad in Europa, 2006

Bron: Eurostat.

2. *Toename arbeidsparticipatie vooral door vrouwen*

- bruto participatiegraad van vrouwen gegroeid tot 60 procent
- toename zichtbaar bij alle leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus

In de afgelopen dertig jaar zijn steeds meer vrouwen actief geworden op de arbeidsmarkt. In 2006 kwam de bruto participatiegraad van Nederlandse vrouwen uit op 60 procent. In 1981 was dat nog maar 33 procent. De opmars van vrouwen op de arbeidsmarkt raakte eind jaren tachtig in een stroomversnelling. Steeds minder vrouwen stopten met werken als er kinderen geboren worden. Ook zijn er veel vrouwen heringetreden.

De toename van vrouwen op de arbeidsmarkt is zichtbaar bij alle leeftijden en alle opleidingsniveaus. Waar bij mannen alleen de arbeidsparticipatie van 55–64-jarigen nog steeg, was de toename bij vrouwen over de hele linie spectaculair (behoudens 15–24-jarigen). De toename was het hoogst onder vrouwen van 45–54 jaar. Maar ook de toename onder bijvoorbeeld 55–64-jarigen is aanmerkelijk: in deze leeftijdsgroep verdubbelde de arbeidsparticipatie. Deze stijging is vooral een cohort-effect: het is niet zozeer dat oudere vrouwen massaal zijn gaan werken, maar meer dat de jonge werkende vrouwen van toen ouder zijn geworden en aan het werk zijn gebleven.

De arbeidsparticipatie van vrouwen met een academische opleiding is het snelst gestegen en ligt inmiddels samen met die van hbo'ers het dichtst bij die van mannen met hetzelfde opleidingsniveau.

3. *Banen aan de boven- en onderkant*

- arbeidsparticipatie neemt toe voor bijna alle opleidingsniveaus
- snelste toename arbeidsparticipatie van hoogst- én laagst opgeleiden

Het percentage mensen dat actief is op de arbeidsmarkt neemt toe met het opleidingsniveau. Van de 15–64-jarigen met alleen basisonderwijs behoort slechts 40 procent tot de beroepsbevolking. Van de 15–64-jarigen met een lager onderwijsniveau (vmbo, mbo-1, avo onderbouw) 53 procent economisch actief. Van mensen met een middelbaar onderwijsniveau ligt de bruto arbeidsparticipatie met 73 procent een stuk hoger. Personen met een middelbaar onderwijsniveau of hoger worden gezegd te beschikken over een startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. De bevolkingsgroepen met onderwijs op hbo- of academisch niveau kennen de hoogste deelname (84 respectievelijk 86 procent).

Het verschil in arbeidsparticipatie tussen groepen met uiteenlopende opleidingsniveaus is de laatste tien jaar overigens niet erg veranderd. Op alle opleidingsniveaus is de arbeidsparticipatie gestegen. De stijging is het grootst onder zowel de groep met de hoogste als met de laagste opleiding.

4. *Hoge arbeidsparticipatie 25–54-jarigen*

- jongeren melden zich steeds later op de arbeidsmarkt
- lage, maar groeiende arbeidsparticipatie 55-plussers

Het gros van de mensen dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt is tussen de 25 en 55 jaar. Onder jongeren (15–24 jaar) ligt de arbeidsparticipatie een stuk lager (44 procent). Een groot deel van deze groep zit nog op school of studeert. De periode op school duurt steeds langer, waardoor de jongste leeftijdsgroep de enige groep is waarvan de arbeidsparticipatie de laatste tien jaar is gedaald.

Ook onder ouderen (55–64 jaar) is de arbeidsparticipatie relatief laag (44 procent, tegen gemiddeld 82 procent voor 25–54-jarigen), en wel om twee redenen. Ten eerste stoppen veel 55-plussers met werken en gaan vervroegd met pensioen. Bovendien is een relatief groot aantal van hen arbeidsongeschikt. Onder de 55-plussers is de arbeidsparticipatie de laatste tien jaar overigens wel het snelst gestegen. Steeds meer wegen om vervroegd uit te treden zijn of worden afgesloten en ook is het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen de laatste jaren gedaald. Alleen onder 55-plussers groeide de participatiegraad van zowel vrouwen als mannen.

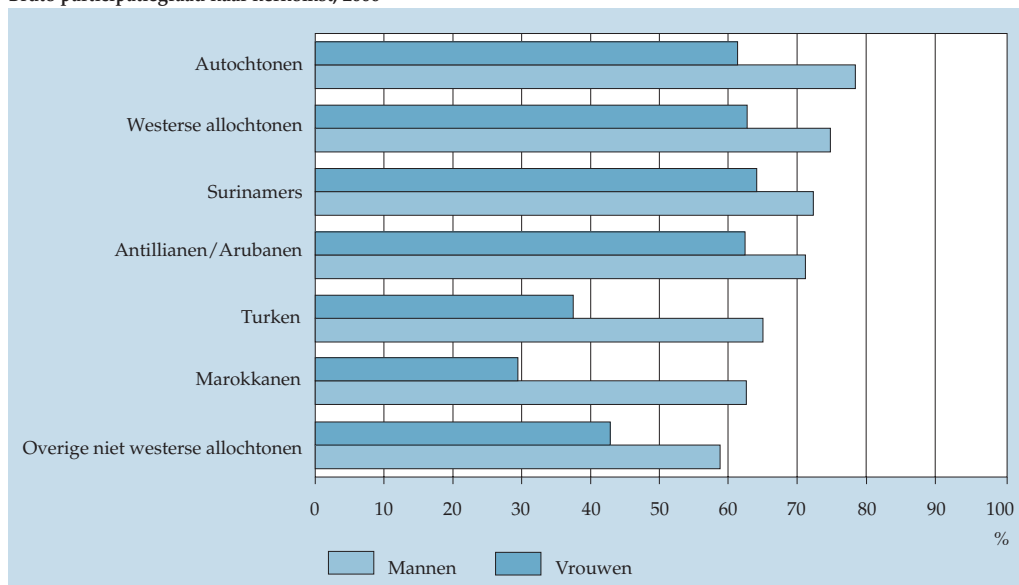
5. *Arbeidsparticipatie niet-westerse allochtonen blijft achter*

- participatie niet-westerse allochtonen groeit wel, maar minder dan gemiddeld
- Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werken net zo vaak als autochtone vrouwen

De arbeidsparticipatie van niet-westerse allochtonen is de laatste tien jaar gegroeid, maar minder snel dan die van de andere groepen. De herkomstverschillen in arbeidsparticipatie zijn dan ook zelfs iets toegenomen.

Onder niet-westerse allochtonen is de arbeidsparticipatie het hoogst bij Surinamers en Antillianen, vooral omdat relatief veel vrouwen van deze herkomst actief zijn op de arbeidsmarkt. De bruto arbeidsparticipatie van Surinaamse en Antilliaanse vrouwen is zelfs hoger dan van autochtone vrouwen, maar hun netto arbeidsparticipatie is iets lager omdat deze vrouwen vaker dan autochtone vrouwen werkloos zijn.

Bruto participatiegraad naar herkomst, 2006

Bron: CBS.

De lagere arbeidsparticipatie van niet-westerse allochtonen kan voor een deel verklaard worden uit afwijkende persoonskenmerken: zij zijn gemiddeld lager opgeleid en jonger, en dat drukt de participatiegraad. Hier staat tegenover dat de niet-westerse allochtone bevolking ook relatief veel 25-34-jarigen telt en weinig 55-plussers. Dit doet het drukkende effect van de grote aantallen jongeren grotendeels teniet. Ook wanneer niet-westerse allochtonen en autochtonen van hetzelfde opleidingsniveau worden vergeleken, ligt de arbeidsparticipatie van niet-westerse allochtonen telkens een stuk lager dan die van autochtonen. Het gat is het grootst onder academici: wellicht dat leeftijd hierbij een rol speelt.

Bij Turken, Marokkanen en overige niet-westerse allochtonen is de participatie het laagst, zeker van vrouwen. Van de Marokkaanse vrouwen meldde zich in 2006 nog geen 30 procent op de arbeidsmarkt. Mannen uit deze bevolkingsgroepen meldden zich wel meer, al is de arbeidsparticipatie met hooguit enkele procentpunten toe-

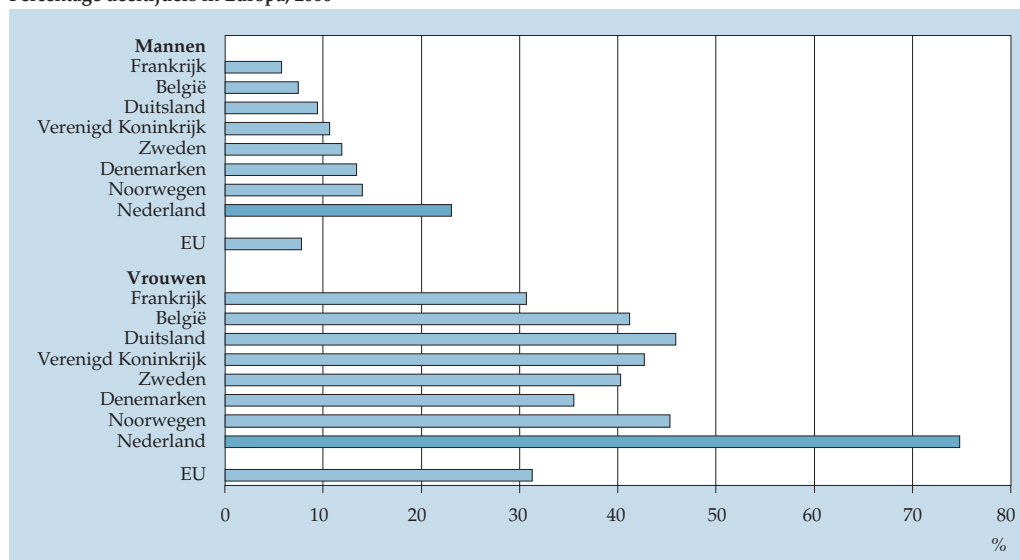
genomen. Alleen de bruto arbeidsparticipatie van Turkse mannen is substantieel dichterbij die van autochtone mannen gekomen: zij nam toe van 59 procent in 1996 naar 65 procent in 2006.

6. Wereldkampioen deeltijdwerk

- veel Nederlanders aan het werk, maar voor weinig uren
- Nederlanders willen geen lange werkweek

Participatiegraden zijn een indicatie van het aantal mensen dat werkt, zij laten niet zien hoeveel er wordt gewerkt. Dat is in Nederland relatief weinig. Er wordt veel in deeltijd gewerkt, met name door vrouwen. Van de mannen werkt 14 procent in deeltijd, van de vrouwen 67 procent. Deeltijd is hierbij gelijkgesteld aan minder dan 35 uur per week. De meeste werkende vrouwen hebben een baan van 20 tot 34 uur per week.

Percentage deeltijders in Europa, 2006

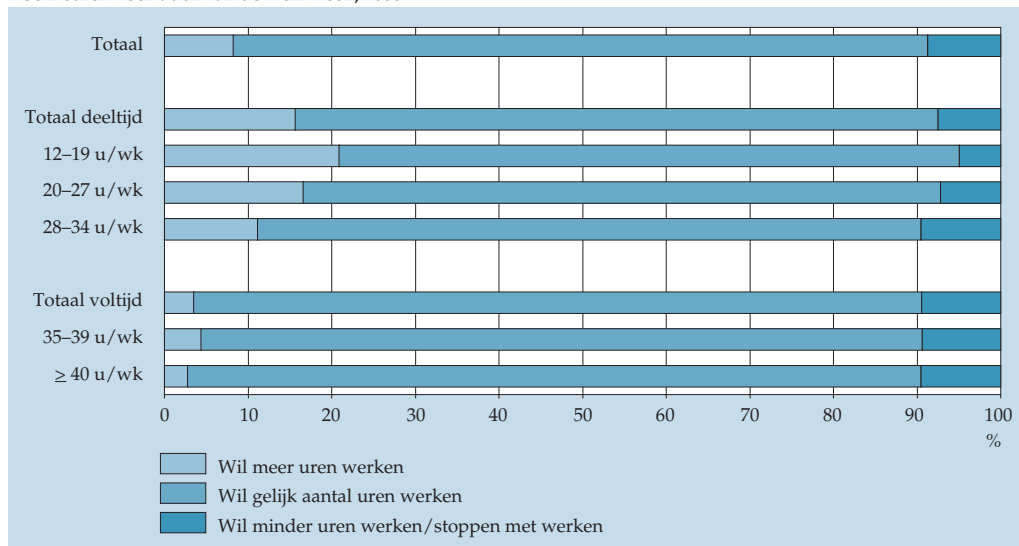
Bron: Eurostat.

Het percentage deeltijders is zowel voor mannen (23 procent volgens de internationale definitie) als voor vrouwen (75 procent) het hoogste in Europa. De afstand met nummer twee op deze ranglijst (Noorwegen) is voor beide seksen erg groot.

Korte werkweek heeft de voorkeur

Die relatief korte werkweek weerspiegelt de preferenties van de Nederlandse werknemers. De overgrote meerderheid (83 procent) was in 2006 tevreden met de omvang van de werkweek. Zo'n 8 procent wilde meer werken, 9 procent wilde minder werken of met werken stoppen.

Voorkeuren voor duur van de werkweek, 2006

Bron: CBS.

Mensen die meer uren willen werken komen vooral voor onder deeltijders, met name diegenen met een kleine deeltijd baan (tussen 12 en 19 uur per week). Mensen die minder willen werken vinden we vooral onder voltijders en onder mensen met een grote deeltijd baan (tussen de 28 en 34 uur per week).

7. Studie en arbeidsongeschiktheid voornaamste redenen om niet te werken

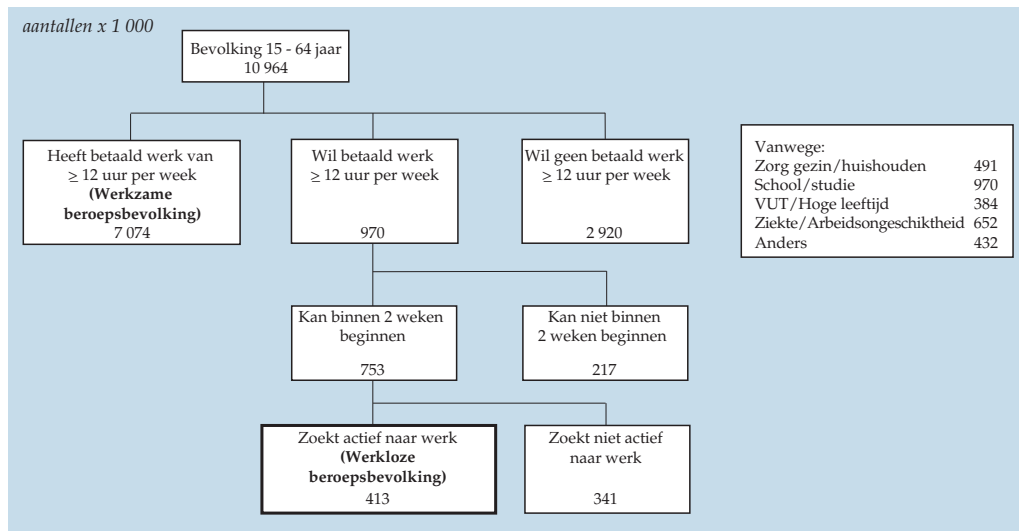
- een derde van de 15-64-jarigen die niet willen werken, volgt opleiding
- zorg voor kinderen alleen voor vrouwen reden om niet te willen werken

In 2006 waren er 3,9 miljoen personen van 15-64 jaar die geen baan hadden van 12 uur of meer in de week. Van hen zouden een kleine één miljoen personen wel een baan willen. Slechts vierde van hen kan worden beschouwd als werkloos. De anderen zijn óf niet op korte termijn beschikbaar, óf hebben niet actief naar werk gezocht. Zij horen per definitie niet tot de beroepsbevolking.

2,9 miljoen mensen wilden niet werken. Wie zijn deze inactieven en waarom willen ze niet werken? Bijna een half miljoen personen zagen af van een baan vanwege de zorg thuis, een kleine één miljoen omdat ze nog op school zaten of studeerden. Bijna 400 duizend waren vervroegd met pensioen en 650 duizend waren ziek of arbeidsongeschikt.

Studie of opleiding betreft uiteraard vooral jongeren, vervroegd pensioen alleen de oudste leeftijdsgroepen: voor bijna vierde van de 55-64-jarigen die niet willen werken is vervroegd pensioen de reden om dat niet te willen. Ziekte of arbeidsongeschiktheid is dat voor bijna vierde van de 45-54-jarige niet-werkwilligen en voor bijna een derde van de 55-64-jarige niet-werkwilligen. Zorg is een belangrijke reden om af te zien van betaalde arbeid voor alle leeftijdsgroepen boven de 25 jaar.

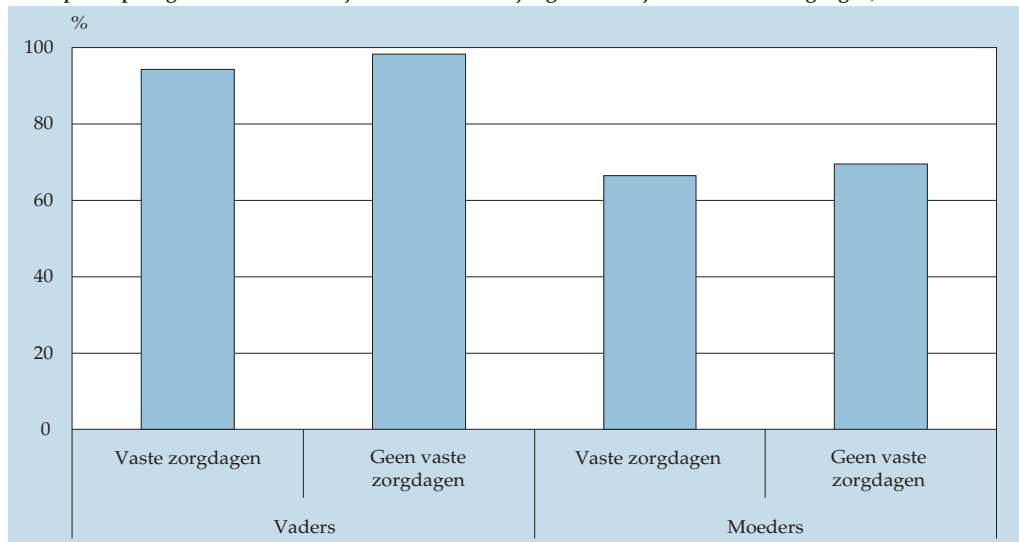
Afstand tot de arbeidsmarkt, 2006

Bron: CBS.

Van de bijna 11 miljoen 15–64-jarigen hebben er iets meer dan 7 miljoen betaald werk. Van de overigen zou een kleine miljoen dit wel willen. Zij zijn echter niet alle gevallen onmiddellijk beschikbaar en diegenen die dat wel zijn, zijn niet altijd actief op zoek naar werk.

Bruto participatiegraad ouders (25–49 jaar) met kinderen jonger dan 13 jaar naar vaste zorgdagen, 2005

Bron: CBS.

In 2006 waren er 2,7 miljoen ouders (25–49 jaar) met een jong kind. Hiervan behoorde 2,2 miljoen tot de beroepsbevolking. Zeven van de tien ouders zorgen op een vaste doordeweekse dag voor de kinderen: negen van de tien moeders en vijf van de tien vaders. Bijna al deze moeders (95 procent) steken per week meer dan 12 uur in de verzorging van de kinderen. Dit geldt voor maar 70 procent van de vaders.

Zorg voor veel vrouwen nog altijd reden om af te zien van betaald werk

Als werken wat beter kon worden gecombineerd met zorg, zouden dan meer mensen dat doen? Dat is nog helemaal de vraag. Voor de meeste niet-actieve vaders is de zorg voor jonge kinderen (jonger dan 13 jaar) niet de voornaamste reden om geen baan te willen. Dat ligt anders bij moeders: zij noemen zorg voor gezin of huishouden wèl als de belangrijkste reden om niet te werken.

Naast de zorg voor jonge kinderen geldt dat ook de zorg voor ernstig zieke of hulpbehoevende familieleden of vrienden zeer belastend kan zijn. Ook deze zorg is voor economisch inactieve vrouwen soms, maar voor economisch inactieve mannen bijna nooit de reden om geen betaalde baan te willen. Met name vrouwen die een partner of ouder kind in het huishouden verzorgen, willen vanwege deze activiteit vaak geen betaalde baan.

Kerncijfers arbeidsmarkt

		1996	2000	2005	2006
Beroepsbevolking					
bevolking 15-64 jaar	1 000	10 534	10 729	10 943	10 964
werkzame beroepsbevolking		6 185	6 917	6 918	7 074
werkloze beroepsbevolking		501	270	483	413
niet-beroepsbevolking		3 848	3 542	3 542	3 478
Bruto participatiegraad	%	63,5	67,0	67,6	68,3
Netto participatiegraad		58,7	64,5	63,2	64,5
Werkloosheid		7,5	3,8	6,5	5,5
Arbeidsduur werkzame beroepsbevolking					
12-19 uur per week	1 000	419	578	662	674
20-34 uur per week		1 323	1 645	1 898	1 950
35 uur of meer per week		4 443	4 694	4 359	4 450
Werkgelegenheid					
Banen werkzame personen ¹⁾	1 000	7 836	8 680	8 747	8 914
Overeenkomstig arbeidsvolume	arbeidsjaren	5 907	6 533	6 463	6 579
Vacatures					
Openstaand	1 000	.	202,8	149,8	194,6
Ontstaan		.	1 018	869	1 045
Vervuld		.	997	832	994
Uitkeringen					
WW	1 000	.	189	305	248
Bijstand, jonger dan 65 jaar		.	335	329	302
Arbeidsongeschiktheid		.	957	899	844

¹⁾ Onder werkzame personen vallen alle mensen die in Nederland werken. Onder de werkzame beroepsbevolking vallen 15-64-jarigen die een baan hebben van 12 uur of meer in de week en die in Nederland wonen.

Instroom beperkt, uitstroom bespoedigd

Geringere uitkeringsafhankelijkheid

05

Groter verloop in bijstandsuitkeringen door mogelijkheden voor re-integratie

- laagste aantal bijstandsuitkeringen sinds 1981
- bijstandsafhankelijkheid het hoogst in de provincie Groningen

Aantal WW-uitkeringen sinds 2004 fors gedaald

- grote in- en uitstromen in slechte tijden, kleine stromen in goede tijden
- wetswijzigingen lijken doel te bereiken

Minder WAO-uitkeringen dankzij strengere keuringsregels

- afname nagenoeg volledig het resultaat van wetswijzigingen
- instroom bedraagt nog geen vijfde van de instroom in voorgaande vijf jaren

De afgelopen jaren zijn flinke veranderingen aangebracht in de bijstandswet, de werkloosheidwet en de arbeidsongeschiktheidsregelingen. De wetswijzigingen waren bedoeld om de instromen te beperken en de uitstromen te vergroten. Afgaand op de cijfers is dat gelukt: het aantal bijstands-, werkloosheid- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is de laatste jaren fors gedaald. De daling van het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen is goeddeels toe te schrijven aan het strengere beleid. Voor de andere regelingen kan niet duidelijk worden aangegeven of de daling van het aantal uitkeringen een succes is van het gevoerde beleid of het resultaat van de gunstige conjunctuur.

1. *Groter verloop in bijstandsuitkeringen door mogelijkheden voor re-integratie*

- laagste aantal bijstandsuitkeringen sinds 1981
- bijstandsafhankelijkheid het hoogst in de provincie Groningen

Met ingang van 1 januari 2004 is de Wet Werk en Bijstand (WWB) van kracht. De WWB vervangt de nieuwe Algemene bijstandswet (Abw). Evenals bij de Abw geldt bij de WWB de eigen verantwoordelijkheid voor bijstandsontvangers. Wie kan werken, moet werken. In principe moet alle werk worden geaccepteerd, ongeacht opleiding of werkervaring. De voorheen geldende term 'passende arbeid' is vervangen door 'algemeen geaccepteerde' arbeid.

De herziening van de bijstand in 2004 was bedoeld om het aantal bijstandsuitkeringen te verminderen door de toegang tot betaalde arbeid te vergroten. Of dat met de herziening van de wet is gelukt, is lastig vast te stellen. Het aantal bijstandsuitkeringen is sinds januari 2004 weliswaar met 34 duizend gedaald tot 302 duizend eind 2006. Dat is niet per definitie het succes van het beleid, want ook conjuncturele ontwikkelingen spelen een rol.

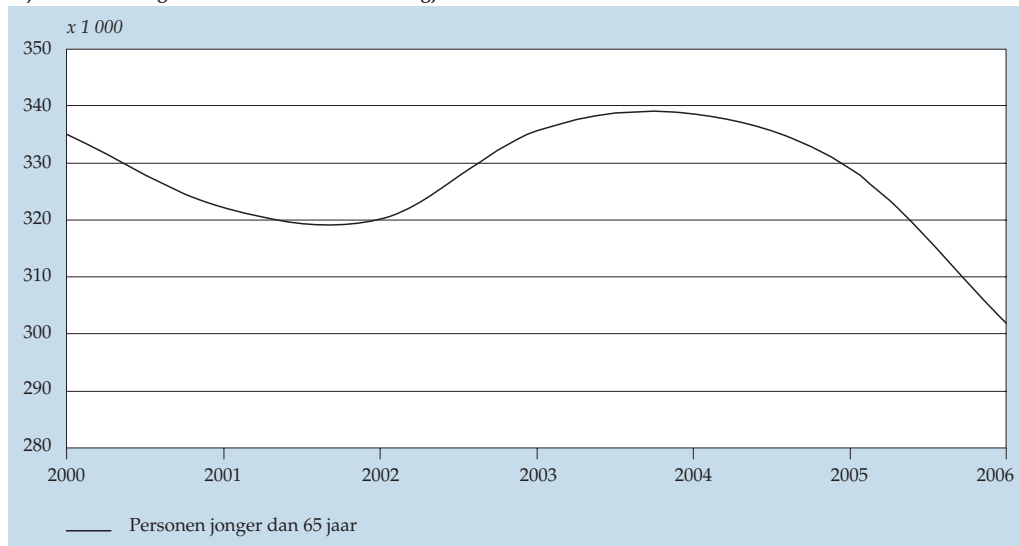
Ommekomst in 2004

De aanvankelijke stijging van het aantal uitkeringen in 2004 doet vermoeden dat de laagconjunctuur van de voorgaande jaren nog nawerkte en dat de wetswijziging niet het volledige, beoogde effect had. Wel tekende zich in 2004 een ommekomst af in het aantal toegekende en beëindigde bijstandsuitkeringen. In 2003 was het aantal toegekende uitkeringen 12 duizend hoger en het aantal beëindigde uitkeringen 6 duizend lager dan in 2002. In 2004 is het beeld anders en werden er bijna duizend uitkeringen minder toegekend en 12 duizend uitkeringen meer beëindigd dan in het voorgaande jaar. De mogelijkheden voor re-integratie zijn door de economische opbloei kennelijk sterk verbeterd.

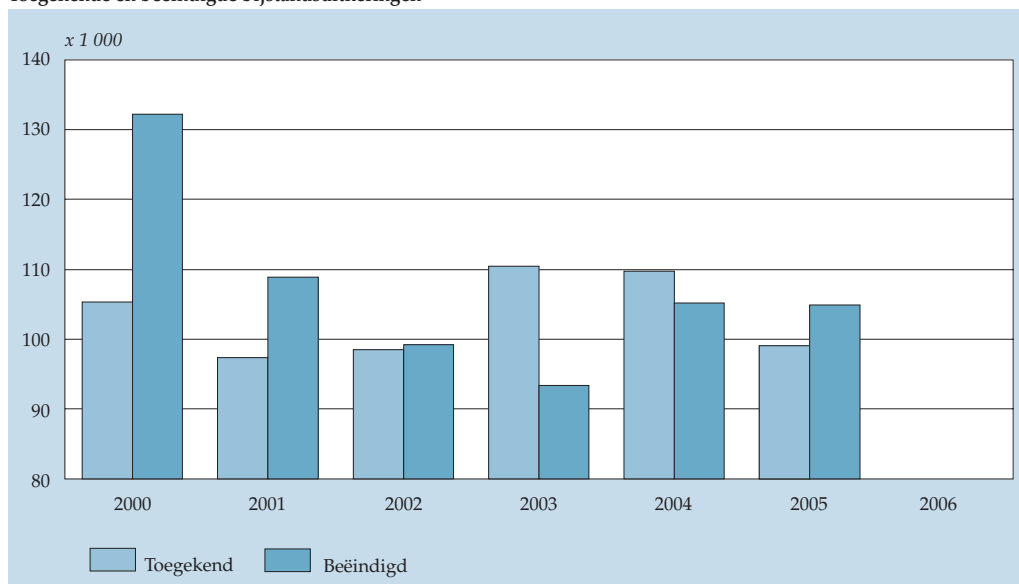
De daling van het aantal bijstandsuitkeringen in de jaren 2005 en 2006 deed zich met name voor bij personen jonger dan 35 jaar: bij de mannen in deze leeftijdsklasse werden drie op de tien uitkeringen beëindigd, bij de vrouwen twee op de tien. Bij personen van 35–64 jaar nam het aantal uitkeringen nauwelijks af.

Vergeleken met de ontwikkeling van het aantal bijstandsuitkeringen in de eerste drie jaren na invoering van de nieuwe Abw, in 1996, is de recente afname aanzienlijk kleiner. Destijds nam het aantal bijstandsuitkeringen af met gemiddeld 31 duizend tegen gemiddeld 11 duizend na invoering van de WWB. Daarbij moet wel in het oog worden gehouden dat Nederland in de periode 1997–2001 een periode van sterke economische groei kende.

Bijstandsuitkeringen aan het eind van het verslagjaar

Toegekende en beëindigde bijstandsuitkeringen

Bron: CBS.

In 2006 is het aantal bijstandsuitkeringen met 27 duizend gedaald tot 302 duizend, het laagste aantal sinds 1981. Opmerkelijk was de daling van het aantal langdurende uitkeringen. Vanaf 2002 nam dat aantal jaarlijks toe

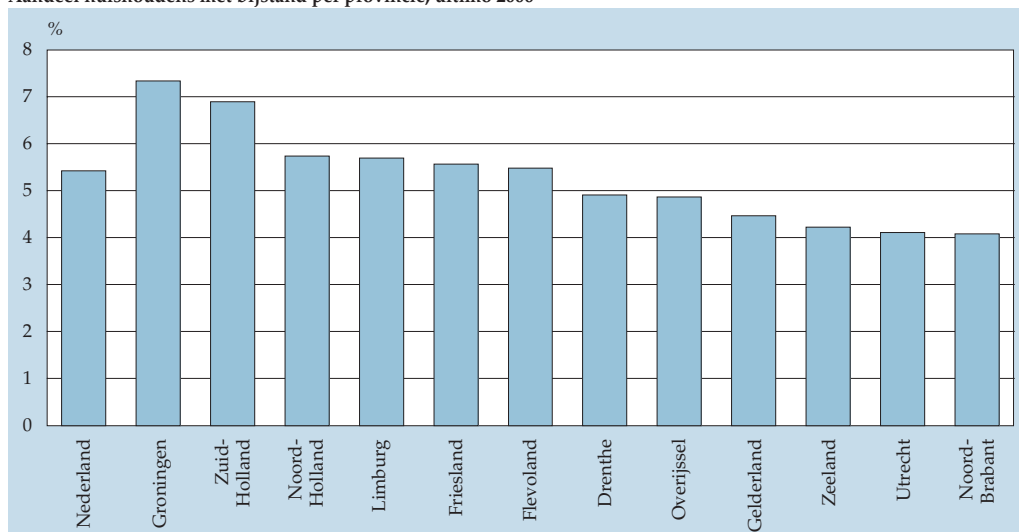
Meeste bijstandsuitkeringen verstrekt in Zuid-Holland

In Zuid-Holland en Noord-Holland worden ultimo 2006 de meeste bijstandsuitkeringen verstrekt, respectievelijk 84 duizend en 55 duizend. Noord-Brabant en Gelderland volgen met 32 duizend, respectievelijk 29 duizend uitkeringen op flinke afstand. In Zeeland worden slechts 5 duizend bijstandsuitkeringen verstrekt.

Het grote aantal uitkeringen in de twee grootste Randstadprovincies is niet verwonderlijk, omdat in die provincies de meeste huishoudens zijn gevestigd. Een betere maatstaf is de zogeheten bijstandsafhankelijkheid. Dan wordt het aantal huishoudens met een bijstandsuitkering uitgedrukt in het totaal aantal huishoudens in de betreffende regio. Op grond van deze maatstaf blijkt dat in Zuid-Holland ook verhoudingsgewijs veel uitkeringen worden verstrekt. De bijstandsafhankelijkheid is evenwel het hoogst in de provincie Groningen. De verschillen tussen de overige provincies zijn niet groot.

Het maakt overigens uit hoe de huishoudens zijn samengesteld. Het kost een gemeente immers meer inspanningen om alleenstaande ouders met bijstand naar de arbeidsmarkt (terug) te leiden dan alleenstaanden of paren. De samenstelling van de bijstandspopulatie naar type huishouden is in alle provincies in grote lijnen gelijk, met uitzondering van Flevoland. In deze provincie bestaat de bijstandspopulatie voor een veel groter deel (37 procent) uit alleenstaande ouders. Landelijk is dit 27 procent.

Aandeel huishoudens met bijstand per provincie, ultimo 2006

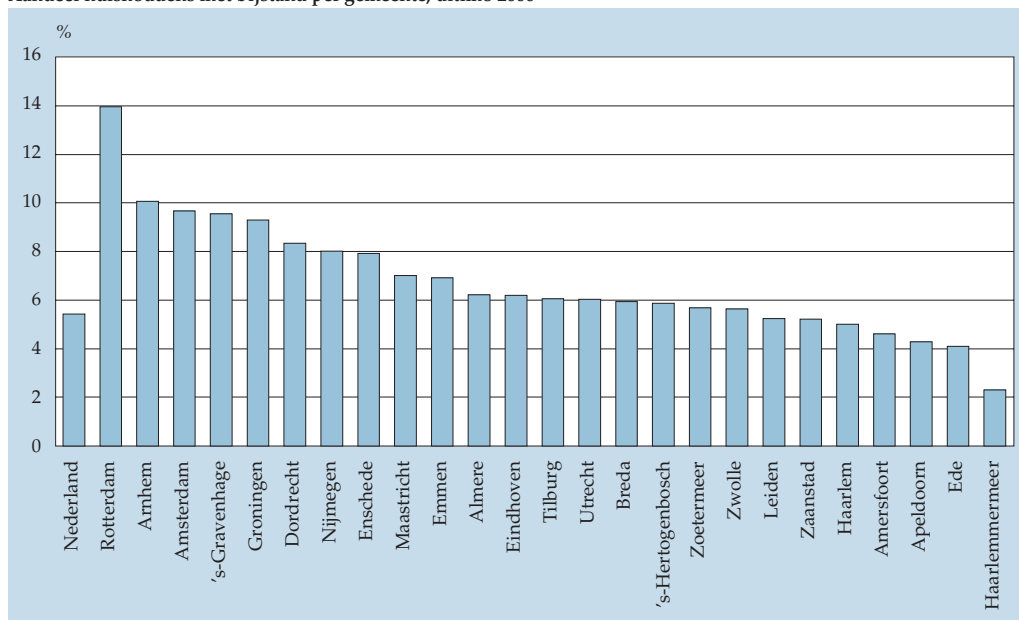
Bron: CBS.

Groter zijn de verschillen in bijstandsafhankelijkheid in de grote gemeenten. In de meeste grote gemeenten ligt de bijstandsafhankelijkheid boven het landelijk gemiddelde. In Rotterdam heeft bijna 14 procent van de huishoudens een bijstandsuitkering, meer dan twee keer het landelijk gemiddelde. Ook in Arnhem, Amsterdam,

Den Haag en Groningen ligt de bijstandafhankelijkheid aanzienlijk hoger dan het landelijke gemiddelde. In Amersfoort, Apeldoorn, Ede en Haarlemmermeer, ook gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners, is de bijstandsafhankelijkheid evenwel gering.

De bijstandsafhankelijkheid in een gemeente is van veel factoren afhankelijk. Niet alleen van de regionale economische omstandigheden, de ontwikkeling van de regionale arbeidsmarkt en het aandeel alleenstaande ouders, maar ook van de samenstelling van de bevolking naar opleidingsniveau, leeftijdsopbouw en herkomst.

Aandeel huishoudens met bijstand per gemeente, ultimo 2006

Bron: CBS.

Uitstroom sluitende aanpak 2006

Mensen die niet op eigen gelegenheid werk vinden, moeten voordat zij 12 maanden werkloos zijn een passend aanbod krijgen voor begeleiding naar werk. Voor jongeren geldt een termijn van zes maanden. De gedachte achter dit beleid, de zogeheten sluitende aanpak, is het voorkómen van langdurige werkloosheid. Het blijkt dat 69 procent van de jongeren (15–22 jaar) die in de eerste helft van 2005 zijn ingestroomd in de bijstand en de NUG – niet-uitkeringsgerechtigden, dat zijn personen die bij het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI) staan ingeschreven als niet-werkende werkzoekenden zonder uitkering – binnen 6 maanden weer is uitgestroomd. Van de volwassenen (23–64 jaar) is 65 procent van de nieuwe werklozen binnen 12 maanden weer uitgestroomd. Drie op de tien vol-

wassen uitstromers hebben begeleiding gehad in de vorm van een re-integratieproject, een loonkostensubsidie of een CWI-verwijzing, zeven op de tien stroomden uit zonder begeleiding. Van de volwassenen die niet zijn uitgestroomd, heeft 25 procent wel begeleiding gehad. Van de jongeren was dit 33 procent.

Van de jongeren kreeg 5 procent begeleiding in de vorm van een re-integratietraject, 37 procent in de vorm van één of meer verwijzingen. Van de volwassenen kreeg 10 procent een re-integratietraject aangeboden en ca. 17 procent een of meer verwijzingen.

Zowel bij jongeren als volwassenen was het percentage re-integratietrajecten bij de bijstandsgerechtigden hoger dan bij de NUG'ers. Zo kreeg 22 procent van de jongereninstroom en 28 procent van de volwasseneninstroom in de bijstand een re-integratietraject aangeboden. Van de niet-uitkeringsgerechtigden kregen de jongeren in 2 procent van de gevallen binnen 6 maanden een re-integratietraject. De volwassen niet-uitkeringsgerechtigden kregen in 2 procent van de gevallen binnen 12 maanden een re-integratietraject aangeboden.

Bron: CBS, *Onderzoek Sluitende aanpak*.

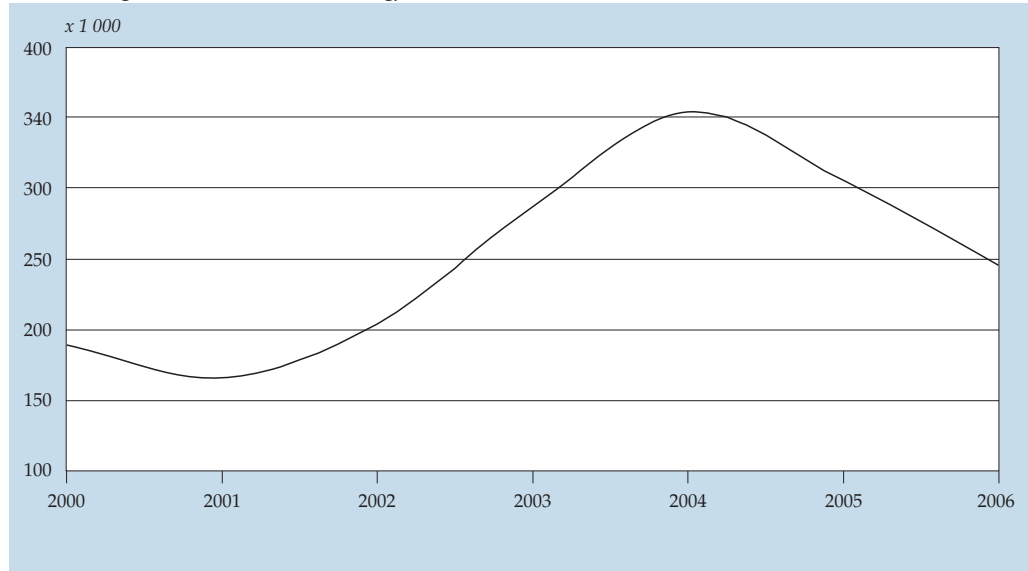
2. *Aantal WW-uitkeringen sinds 2004 fors gedaald*

- grote in- en uitstromen in slechte tijden, kleine stromen in goede tijden
- wetswijzigingen lijken doel te bereiken

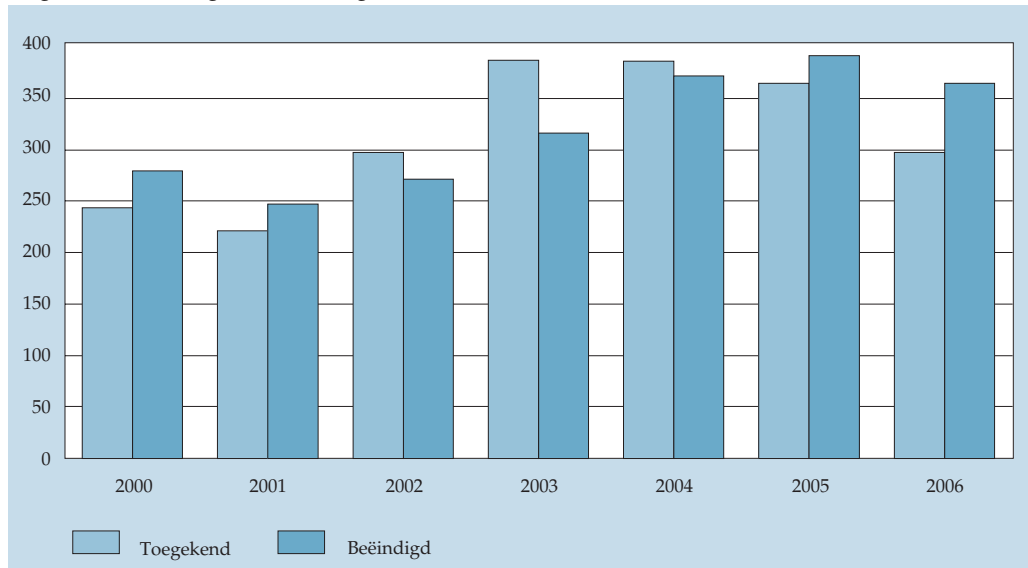
Vanaf begin 2006 zijn veranderingen in het kader van 'werk voor inkomen' in de WW doorgevoerd. De voornaamste wijzigingen betreffen het beperken van instroom in de WW en vooral het verkorten van de duur van de WW-uitkering. De instroom wordt beperkt door het aanscherpen van de zogeheten wekeneis. Om een uitkering te krijgen, moet in de 36 weken voorafgaand aan de werkloosheid gedurende ten minste 26 weken gewerkt zijn. Voorheen was die termijn 39 weken. Wanneer aan deze eis wordt voldaan, ontstaat recht op een uitkering van drie maanden. Eerder was deze periode zes maanden. Heeft men bovendien gedurende vier jaar in de afgelopen vijf jaar ten minste 52 dagen gewerkt, dan ontstaat recht op een uitkering die, afhankelijk van het arbeidsverleden, maximaal 38 maanden kan duren. Vóór 2006 kon de maximale duur van de uitkering oplopen tot vijf jaar. Het verkorten van de uitkeringsduur is vooral bedoeld om ouderen weer aan het werk te krijgen.

In welke mate de veranderingen hebben bijgedragen aan een daling van het aantal WW-uitkeringen is niet zonder twijfel vast te stellen, omdat het aantal werkloosheidsuitkeringen ook daalt als het beter gaat met de economie.

WW-uitkeringen aan het eind van het verslagjaar

Toegekende en beëindigde WW-uitkeringen

Bron: CBS.

In 2006, het jaar waarin de veranderingen in de WW werden doorgevoerd, werden 67 duizend uitkeringen meer beëindigd dan toegekend. In een eerdere, economisch gunstige periode (1997–2001) was het saldo gemiddeld 44 duizend per jaar. Dit verschil kan erop wijzen dat de veranderingen in de WW effect hebben.

3. *Minder WAO-uitkeringen dankzij strengere keuringsregels*

- afname nagenoeg volledig het resultaat van wetswijzigingen
- instroom bedraagt nog geen vijfde van de instroom in voorgaande vijf jaren

Ook de arbeidsongeschiktheidsregelingen zijn de afgelopen jaren op de schop gegaan. De wijzigingen hadden alle tot doel het beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen terug te dringen.

De meest recente wijziging is de vervanging van de WAO door de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA), per 1 januari 2006. Evenals bij de WWB en de WW staat werk voorop. Er wordt uitgegaan van wat men nog wel kan. Werkgevers en werknemers worden met financiële prikkels geactiveerd er alles aan te doen om gedeeltelijk arbeidsgeschikten aan het werk te houden of te helpen. Personen die echt niet meer aan de slag kunnen, wordt inkomensbescherming geboden.

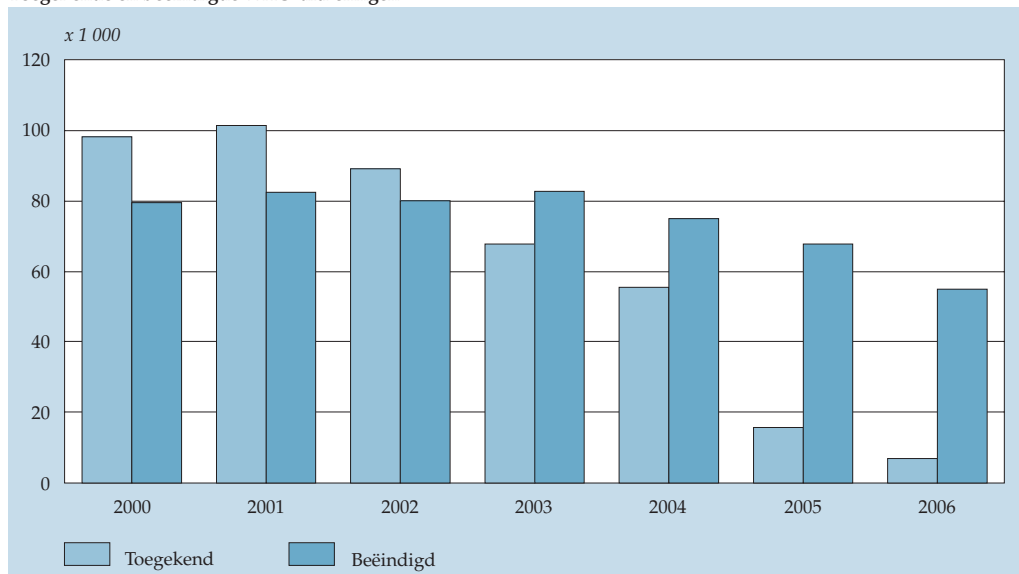
De WIA maakt onderscheid tussen gedeeltelijk en volledig en duurzaam arbeidsongeschikten. Gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid ontstaat bij een loonverlies van ten minste 35 procent tot en met volledige en niet duurzame arbeidsongeschiktheid. In dat geval kan een beroep worden gedaan op de WIA-deelregeling Werkhervatting gedeeltelijk arbeidsgeschikten (WGA). Is het loonverlies 80 procent of meer en is er geen zicht op herstel, dan is er sprake van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid. Er kan dan een beroep worden gedaan op de WIA-deelregeling inkomensvoorziening volledig arbeidsongeschikten (IVA).

Amper instroom in 2006

De regels waarmee de mate van arbeidsongeschiktheid wordt vastgesteld, zijn verscherpt. De strengere regels gelden sinds 1 oktober 2004 ook voor de toen bestaande regelingen. Personen die toen jonger dan 50 jaar waren, worden dan ook voor herbeoordeling opgeroepen. Als de uitkering wordt beëindigd, zal werk gezocht moeten worden. Het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) en het CWI bieden daarbij ondersteuning. Eventueel zal een WW-uitkering moeten worden aangevraagd. Is er geen recht op een WW-uitkering dan kan, voor maximaal zes maanden, een beroep worden gedaan op de Tijdelijke inkomensregeling inkomensgevolgen herbeoordeelde arbeidsongeschikten.

De strengere keuringsregels en zeker ook de verlenging van de periode van doorbetaling van loon bij ziekte tot twee jaar hebben geleid tot een forse afname van het aantal toegekende WAO-uitkeringen in 2005. De Wet loondoorbetalingsverplichting bij ziekte regelt vanaf 1 januari 2004 dat werkgevers in elk geval 70 procent van het loon van een zieke werknemer gedurende twee jaar moeten doorbetalen. Werkgevers en werknemers hebben dus een financieel belang bij een zo snel mogelijke werkherleving. De instroom bedraagt nog geen vijfde van de gemiddelde instroom in de voorgaande vijf jaren.

Toegekende en beëindigde WAO-uitkeringen

Bron: CBS.

In 2006 zijn amper 7 duizend nieuwe uitkeringen toegekend, 3 duizend aan mannen en bijna 4 duizend aan vrouwen.

Het aantal toegekende WAO-uitkeringen neemt al vanaf 2002 af. De afname is vooral toe te schrijven aan de invoering van de Wet verbetering poortwachter (2002). Bij de instroom in de WAO in 2006 gaat het om oude WAO-rechten. Tegenover de geringe instroom (7 duizend nieuwe gevallen) in de WAO staat een forsere instroom in de WIA. Uit cijfers van het UWV blijkt dat in 2006 21 duizend arbeidsongeschiktheidsuitkeringen nieuwe stijl zijn toegekend. Slechts een vijfde van de uitkeringen zijn IVA-uitkeringen in verband met volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid. Het aantal beëindigde WAO-uitkeringen neemt weliswaar af, maar blijft zo hoog dat, met name bij uitkeringen in verband met volledige arbeidsongeschiktheid, een aanzienlijke reductie wordt geboekt.

Al met al hebben de nieuwe maatregelen geleid tot een aanzienlijke afname van het beroep op de WAO en de WAZ. Het aantal Wajong-uitkeringen voor jonggehandicapten stijgt daarentegen. In vergelijking met de WAO gaat het om veel kleinere aantallen uitkeringen. In de periode 2000–2005 bedroeg de gemiddelde, jaarlijkse toename bijna 4 duizend uitkeringen. In 2006 is de toename twee keer zo groot. Het gaat om uitkeringen aan personen jonger dan 25 jaar die deze uitkering veelal langdurig ontvangen.

Veel minder dan bij de WWB en de WW hebben conjuncturele ontwikkelingen invloed op het verloop van de arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. De afname is dan ook nagenoeg volledig toe te schrijven aan de wetswijzigingen.

Kerncijfers sociale zekerheid

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	<i>x 1 000</i>						
Bijstand							
Totaal	335,0	322,1	320,1	335,7	338,6	329,0	301,9
Man	140,8	134,4	134,9	145,1	147,5	141,6	125,7
Vrouw	194,2	187,6	185,2	190,6	191,1	187,4	176,3
Werkloosheidswet							
Totaal	189,4	166,0	204,0	286,6	323,4	305,1	245,3
Man	107,5	94,1	120,0	168,4	184,6	167,5	132,0
Vrouw	81,8	71,9	84,0	118,2	138,8	137,6	113,3
Arbeidsongeschiktheidsregelingen							
Totaal	957,0	981,2	992,8	981,8	960,6	899,3	844,3
Man	551,2	552,4	549,5	540,2	526,6	494,5	465,3
Vrouw	405,8	428,8	443,3	441,5	433,9	404,7	379,0
w.v.							
WAO							
Totaal	772,0	793,7	801,5	787,1	762,7	700,0	641,8
Man	440,7	441,1	436,7	425,7	410,2	377,0	346,6
Vrouw	331,3	352,5	364,8	361,4	352,4	322,9	295,2

Toegekende en beëindigde uitkeringen

	Toegekende uitkeringen			Beëindigde uitkeringen		
	2000	2005	2006	2000	2005	2006
	<i>x 1 000</i>					
Bijstand						
Totaal	105,3	98,9	.	132,2	104,9	.
Man	52,3	52,4	.	68,8	55,6	.
Vrouw	52,9	46,6	.	63,4	49,2	.
Werkloosheidswet						
Totaal	243,1	364,6	297,0	278,6	390,8	364,4
Man	136,2	197,4	158,9	153,2	219,6	198,7
Vrouw	106,8	167,1	138,1	125,3	171,2	165,8
Arbeidsongeschiktheidsregelingen						
Totaal	114,8	30,5	20,2	95,2	81,3	64,7
Man	52,7	16,1	10,9	54,6	47,0	38,9
Vrouw	62,1	14,4	9,3	40,6	34,4	25,8
w.v.						
WAO						
Totaal	98,0	15,6	6,7	79,3	67,7	54,7
Man	44,6	7,7	3,1	46,2	39,4	32,5
Vrouw	53,4	7,9	3,5	33,1	28,2	22,3

Bron: CBS.

Toelichting:

Bronnen:

Bloemendal, C., A. van Poeijer en D. Lanjouw, *Eerste uitkomsten Sluitende aanpak 2006: instroom in de eerste helft van 2005 (gemeentedomein)*. (Voorburg/Heerlen 2007)

Meeste welvaart in het westen

Gemiddeld inkomen bijna 21 duizend euro

- armste 5 procent heeft hooguit 9 duizend euro te besteden, rijkste 5 procent 39 duizend of meer
- meeste welvaart in het westen van het land

Koopkracht daalt in 2005 voor het eerst sinds 1990

- pensioen- en bijstandontvangers zien koopkracht flink dalen
- lichte stijging koopkracht van personen met werkloosheidsuitkering

Inkomensongelijkheid licht gestegen sinds 1990

- rijkste 20 procent heeft viermaal zoveel inkomen als armste 20 procent
- ongelijkheid groot onder alleenstaanden, klein onder 65-plussers

Inkomensongelijkheid in Nederland lager dan gemiddeld in EU

- Nederland zesde plaats op ongelijkheidsranglijst EU
- ongelijkheid het grootst in Zuid-Europa, het kleinst in Noord-Europa

Bijna kwart van het inkomen gevormd uit uitkeringen

- jong en oud ontvangen, middenleeftijden dragen af
- van ouderen komt 80 procent van het inkomen uit AOW en pensioen

De inkomensongelijkheid is sinds 1990 licht toegenomen. Personen met de hoogste inkomens wonen vooral in het westen van het land, mensen met de minste welvaart wonen vooral in het noordoosten. De ongelijkheid in Nederland is lager dan het gemiddelde in de Europese Unie.

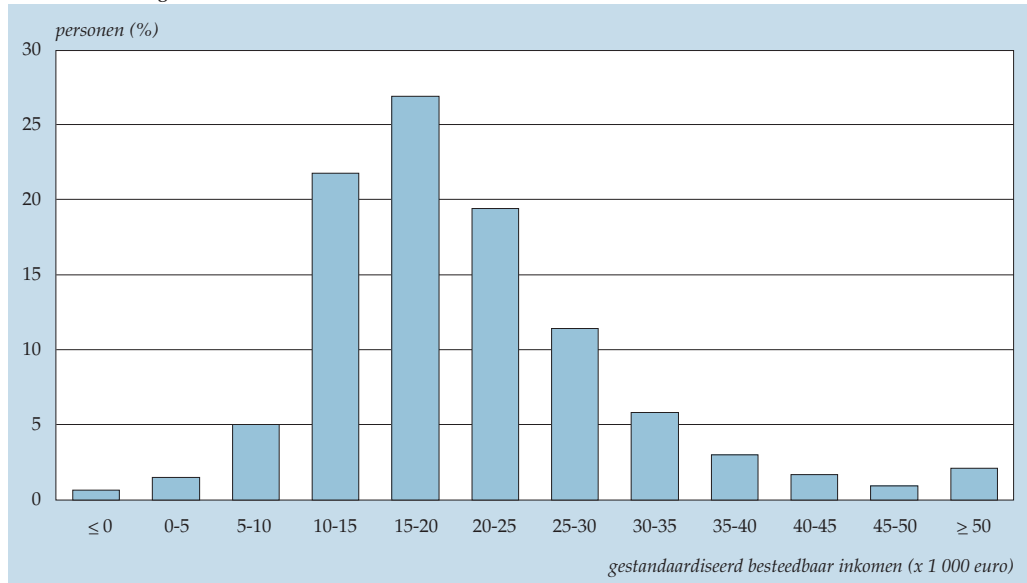
1. Gemiddeld inkomen bijna 21 duizend euro

- armste 5 procent heeft hooguit 9 duizend euro te besteden, rijkste 5 procent 39 duizend of meer
- meeste welvaart in het westen van het land

In 2005 bedroeg het gemiddelde inkomen bijna 21 duizend euro per jaar. Dit is het aan de persoon toegekende gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen, en het uitgangspunt bij de analyse van de personele inkomensverdeling.

De helft van de bevolking heeft een jaarinkomen dat ligt tussen 14 duizend en 24 duizend euro. Er zijn meer personen met een lager inkomen dan het gemiddelde dan personen met een hoger inkomen. De 5 procent van de bevolking met de laagste welvaart heeft een inkomen van minder dan 9 duizend euro, de 5 procent met de hoogste welvaart heeft meer dan 39 duizend euro te besteden.

Inkomensverdeling, 2005

Bron: CBS.

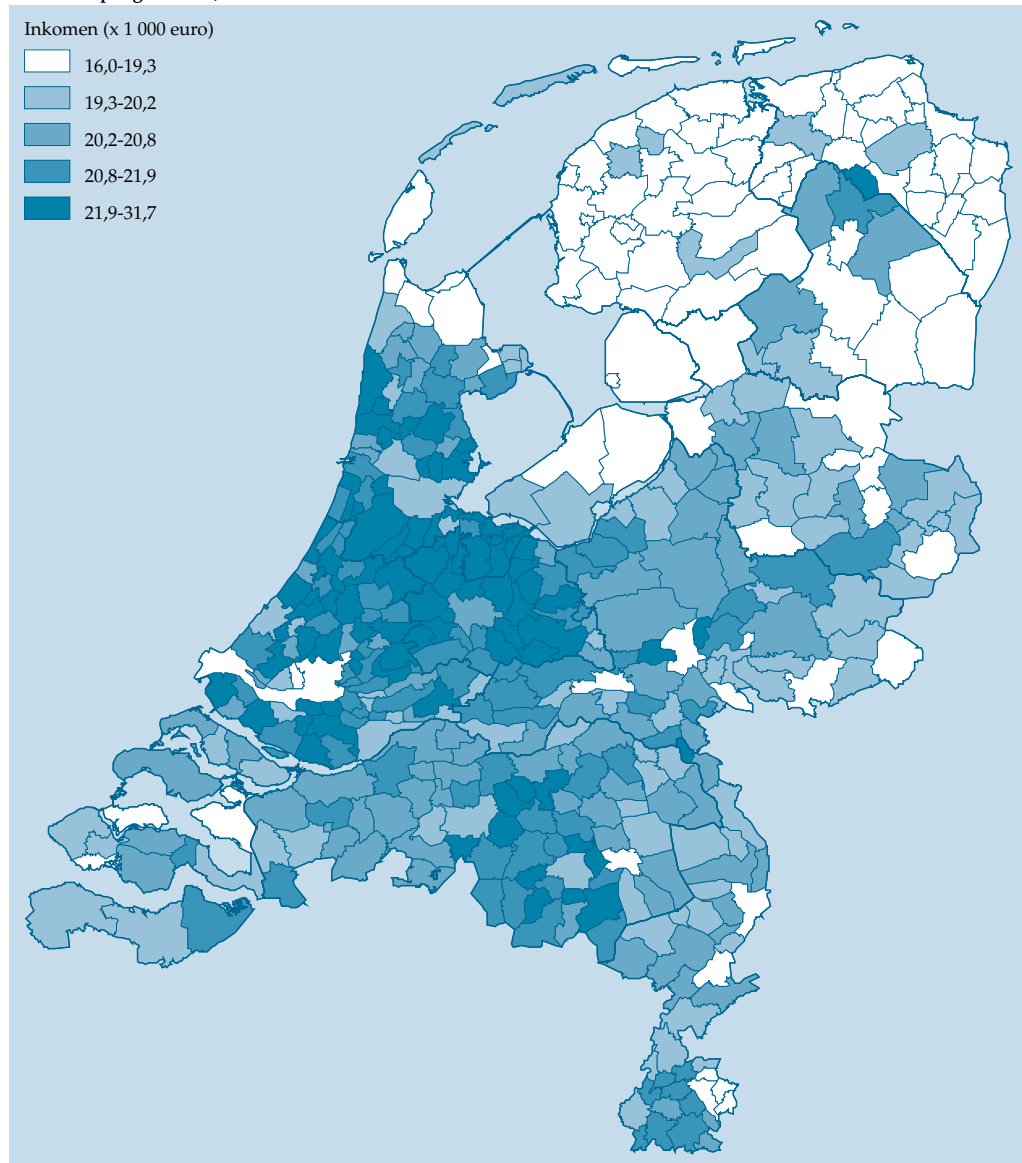
Het gemiddelde gestandaardiseerd besteedbaar jaarinkomen van de Nederlandse bevolking bedroeg in 2005 bijna 21 duizend euro. De hoogste piek ligt bij inkomens tussen 15 duizend en 20 duizend euro; ruim 27 procent van de bevolking valt in deze inkomensklasse. Ruim een half procent van de bevolking – ruim 100 duizend personen – had in 2005 een negatief jaarinkomen. Dit zijn voornamelijk zelfstandigen die verlies hebben geleden. Aan de andere kant zijn er in 2005 ruim 300 duizend personen (ruim 2 procent van de bevolking) die meer dan 50 duizend euro te besteden hadden.

Noordoosten van het land het minst welvarend

De inwoners van Rozendaal hadden in 2004 de hoogste welvaart. Het gemiddelde inkomen per inwoner was hier 31,7 duizend euro. Inwoners van Bloemendaal en

Wassenaar volgen met 31,4 duizend euro en 30,6 duizend euro. Blaricum en Naarden vervolledigen de topvijf van meest welvarende gemeenten. Inwoners van de gemeenten Reiderland (gemiddeld inkomen 16,0 duizend euro), Pekela, Eemmond, Urk en het Bildt waren het minst welvarend.

Inkomens per gemeente, 2004

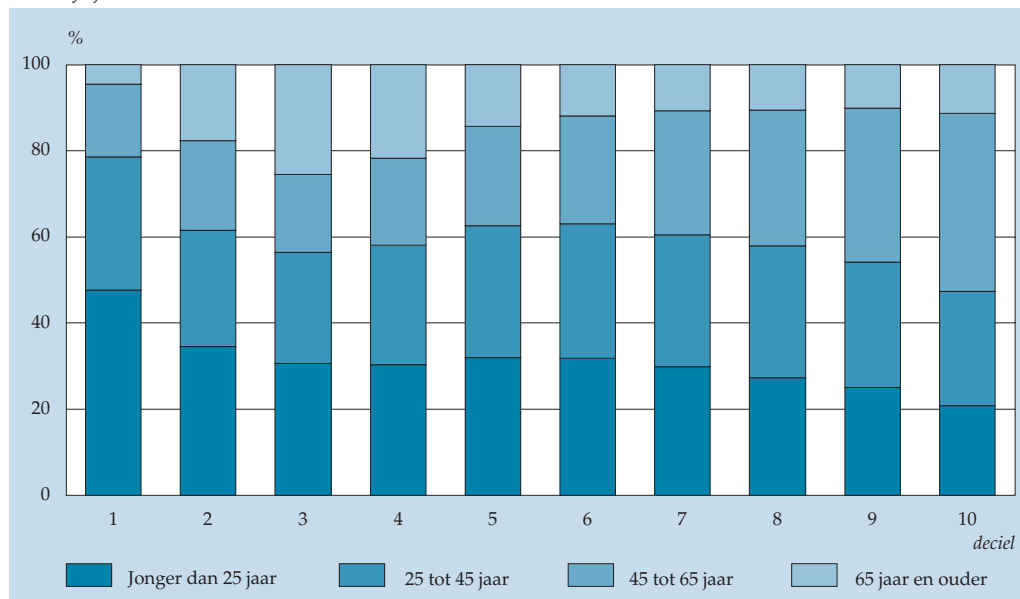
Bron: CBS.

Minder welvarende mensen wonen voornamelijk in gemeenten in het noordoosten van ons land. Mensen met hogere inkomens wonen met name in het westen. In deze rijkere gebieden ligt het aandeel werkende personen een stuk hoger dan in het noordoosten.

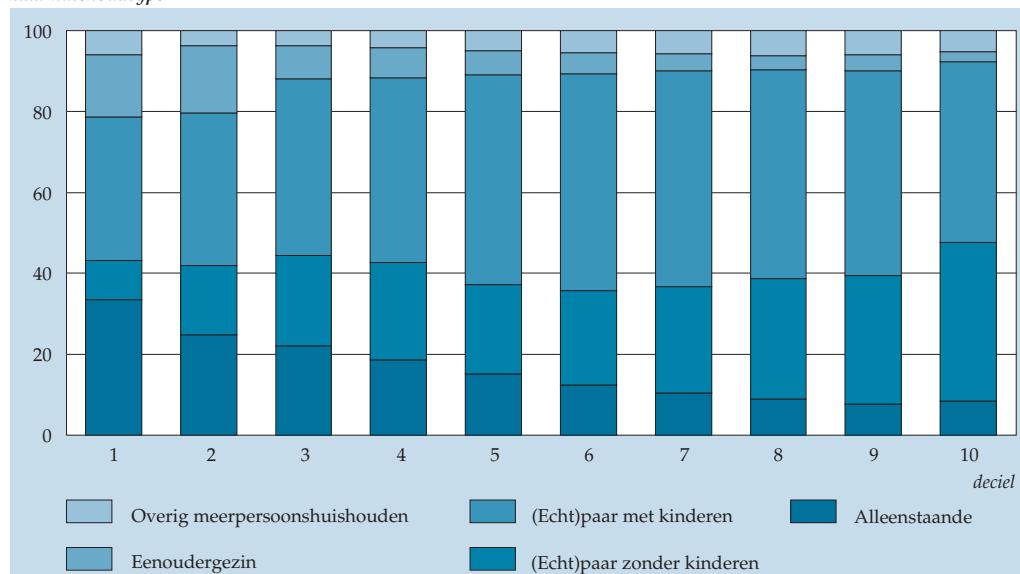
Zelfstandigen zowel in hoogste als laagste inkomensklassen

De welvaart neemt toe naarmate men ouder wordt, tot het bereiken van de pensioenleeftijd: zowel jongeren als 65-plussers hebben over het algemeen het minst te besteden.

Samenstelling inkomensgroepen
naar leeftijd

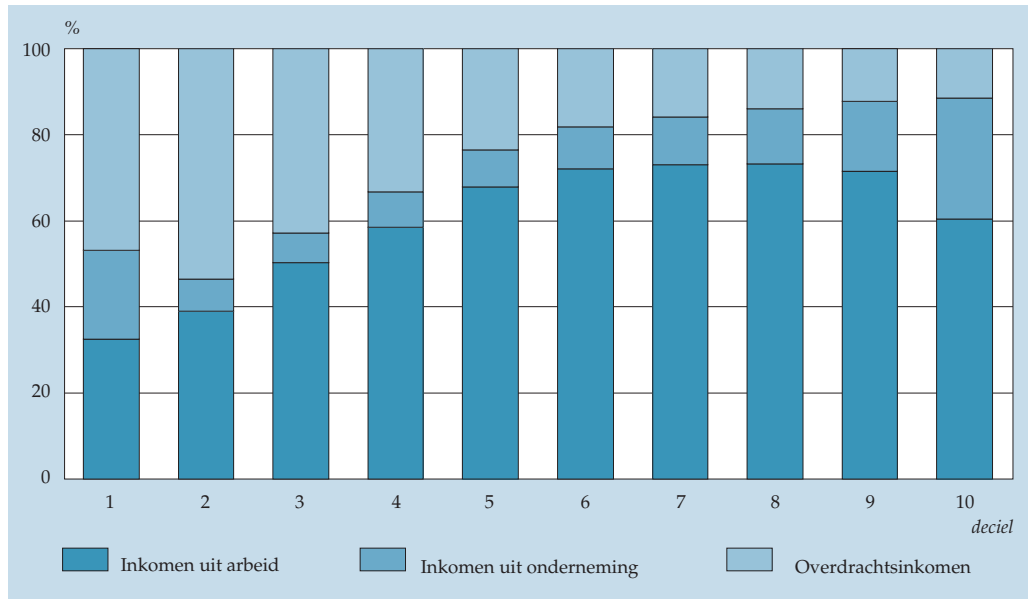

naar huishoudtype

Bron: CBS.

naar inkomensbron

naar herkomst

Bron: CBS.

In de laagste inkomensgroepen bevinden zich voornamelijk veel jongeren, alleenstaanden en personen uit eenoudergezinnen, personen met uitkeringen en personen van niet-westerse afkomst. Zelfstandigen zitten voornamelijk in de hoogste decielen, maar ook wel in het laagste.

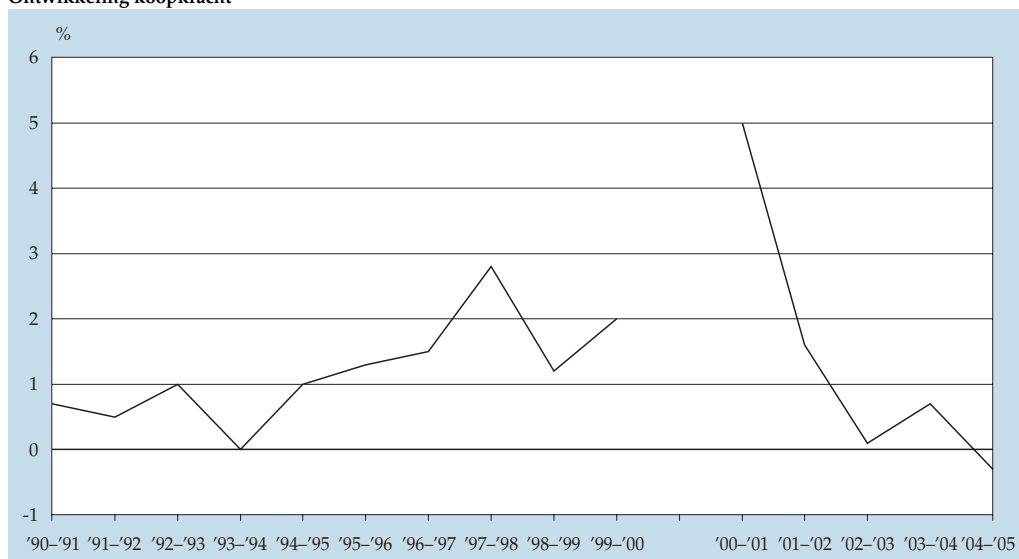
Zelfstandigen behoren zowel tot de meest als tot de minst welvarende personen in Nederland; zij kunnen immers behoorlijke winsten maken, maar ook grote verliezen lijden. (Echt)paren, met of zonder kinderen, hebben gemiddeld hogere inkomens dan alleenstaanden en personen uit eenoudergezinnen. Dit hangt samen met het feit dat het aantal personen met inkomen bij (echt)paren hoger ligt.

2. *Koopkracht daalt in 2005 voor het eerst sinds 1990*

- pensioen- en bijstandontvangers zien koopkracht flink dalen
- lichte stijging koopkracht van personen met werkloosheidsuitkering

Het gestandaardiseerde huishoudensinkomen dat aan de persoon is toegekend wordt ook wel koopkracht genoemd. Om de koopkrachtverandering van jaar op jaar in reële termen vast te kunnen stellen worden de inkomens met behulp van de consumentenprijsindex gedefleerd. In de periode 1990–2005 is in de meeste jaren de koopkracht verbeterd, al is de omvang daarvan aanvankelijk beperkt, of onbetekenend (1993–1994). Na 1995 neemt de koopkracht flink toe.

Ontwikkeling koopkracht

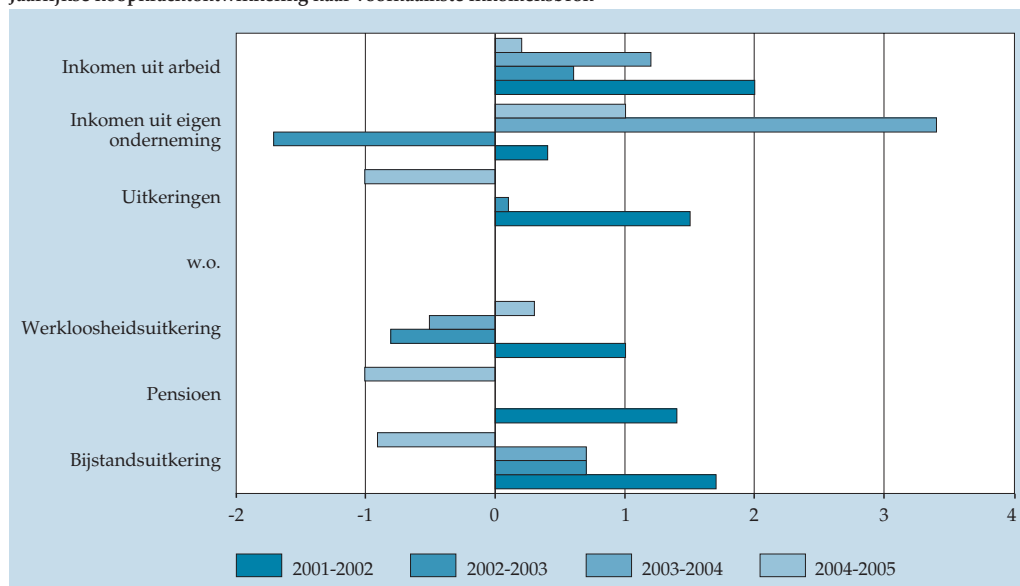
¹⁾ In 2000 is sprake van een trendbreuk, die een gevolg is van de herziening van de Inkomensstatistiek. Vanaf 2000 is de ontwikkeling dan ook niet goed vergelijkbaar met voorgaande jaren.

Bron: CBS.

Vanaf 1995 verbetert de koopkracht substantieel. In 2001 bereikt de koopkrachtverbetering haar hoogtepunt, vooral dankzij de herziening van het belastingstelsel. Vanaf 2003 zijn de ontwikkelingen beïnvloed door de economische crisis. In 2005 daalt de koopkracht voor het eerst sinds 1990.

Personen met inkomen uit arbeid volgen het patroon tot 2004 redelijk goed. In 2005 gaan zij er echter op vooruit, terwijl de bevolking er gemiddeld op achteruit gaat. Bij zelfstandigen zijn de fluctuaties in de koopkracht groot. In 2003 daalt hun koopkracht fors, terwijl er in 2004 een flinke stijging is. Personen met een werkloosheidsuitkering zien hun koopkracht in 2005 weer licht stijgen na een daling in de jaren daarvoor. Pensioen- en bijstandsontvangers gaan er in 2005 echter flink op achteruit.

Jaarlijkse koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron

Bron: CBS.

Voorals de koopkracht van gepensioneerden ontwikkelde zich de laatste jaren ongunstig: in 2002 gingen zij er nog op vooruit, daarna veranderde hun koopkracht niet en in 2005 gaan zij er zelfs op achteruit. Voor personen met een werkloosheidsuitkering waren de ontwikkelingen anders: zij gingen er in 2005 op vooruit na een aantal jaren van achteruitgang.

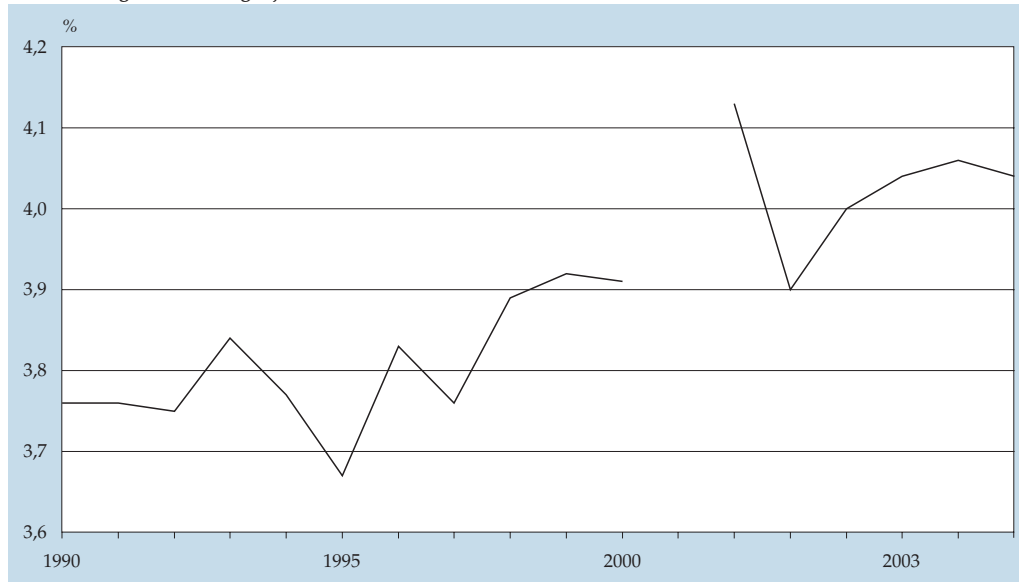
3. Inkomensongelijkheid licht gestegen sinds 1990

- rijkste 20 procent heeft viermaal zoveel inkomen als armste 20 procent
- ongelijkheid groot onder alleenstaanden, klein onder 65-plussers

Er bestaan verschillende maten die gebruikt kunnen worden om de inkomensongelijkheid weer te geven. Hier wordt de zogenaamde 80/20-ratio gebruikt. Deze ratio wordt berekend als de totale inkomenssom van de 20 procent hoogste inkomens gedeeld door de totale inkomenssom van de 20 procent laagste inkomens. Als alle inkomens gelijk verdeeld zouden zijn, zou deze ratio gelijk zijn aan 1. Hoe groter deze ratio is, hoe groter de afstand is tussen hoge en lage inkomens en hoe groter de ongelijkheid.

Deze 80/20-ratio was in 2005 gelijk aan 4,0. Dat wil zeggen dat de rijkste 20 procent van de bevolking in totaal vier keer zoveel inkomen had als de armste 20 procent. Sinds 1990 is de ongelijkheid, mede door de vergrijzing, licht gestegen.

Ontwikkeling inkomensongelijkheid

¹⁾ In 2000 is sprake van een trendbreuk, die een gevolg is van de herziening van de Inkomensstatistiek. Voor het jaar 2000 worden twee verschillende cijfers gegeven: het eerste cijfer is berekend volgens de situatie vóór de herziening, het tweede volgens de situatie erna.

Bron: CBS.

In de periode 1990–2000 is de inkomensongelijkheid in Nederland licht gestegen. In 1995 was de ongelijkheid met een waarde van 3,7 het laagst. In 2001 daalt de ongelijkheid eerst flink als gevolg van de belastingherziening van 2001. Vanaf dat moment stijgt de ongelijkheid weer licht.

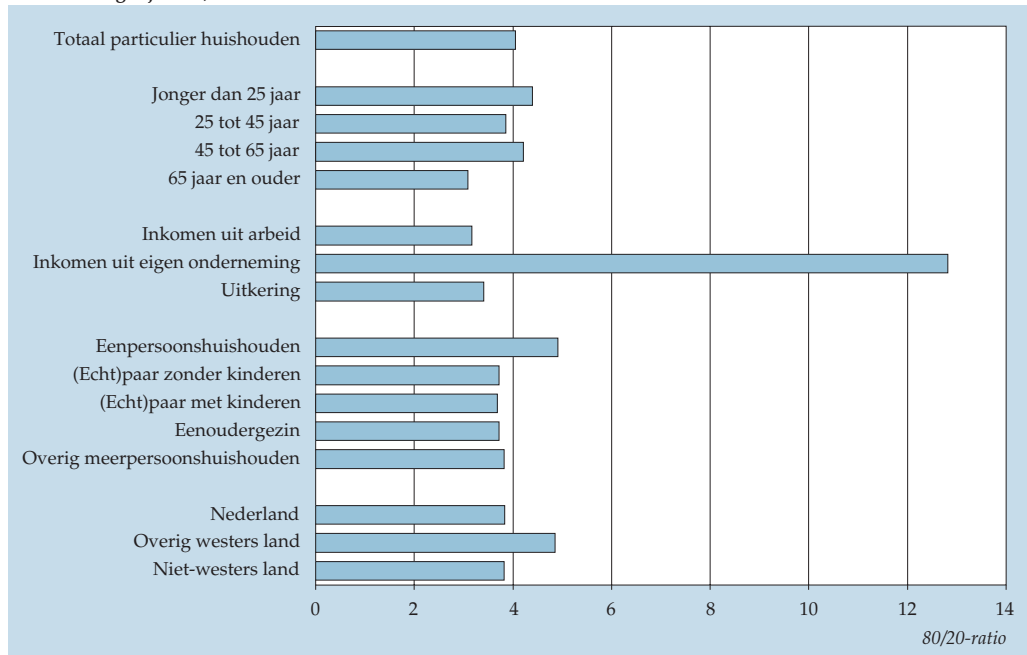
Geringe ongelijkheid onder ouderen

Onder de 65-plussers is de ongelijkheid het minst groot. Een verklaring hiervoor is dat de meeste ouderen met pensioen zijn en de verschillen in de hoogte van de pensioenen over het algemeen kleiner zijn dan de verschillen tussen andere inkomensbronnen.

De inkomensongelijkheid verschilt ook met de samenstelling van het huishouden. Met name bij de eenpersoonshuishoudens is de ongelijkheid groter dan bij de andere typen huishouden. Onder zelfstandigen is de ongelijkheid veel groter dan in elke andere bevolkingsgroep, onder andere doordat de inkomens van zelfstandigen zowel positief als negatief kunnen zijn. Eerder werd al duidelijk dat zelfstandigen zowel in de laagste als in de hoogste inkomensgroepen veel voorkwamen.

Onder allochtonen van westerse afkomst is de inkomensongelijkheid groter dan onder autochtonen en personen van niet-westerse afkomst. De verschillen in ongelijkheid tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen zijn erg klein.

Inkomensongelijkheid, 2005

Bron: CBS.

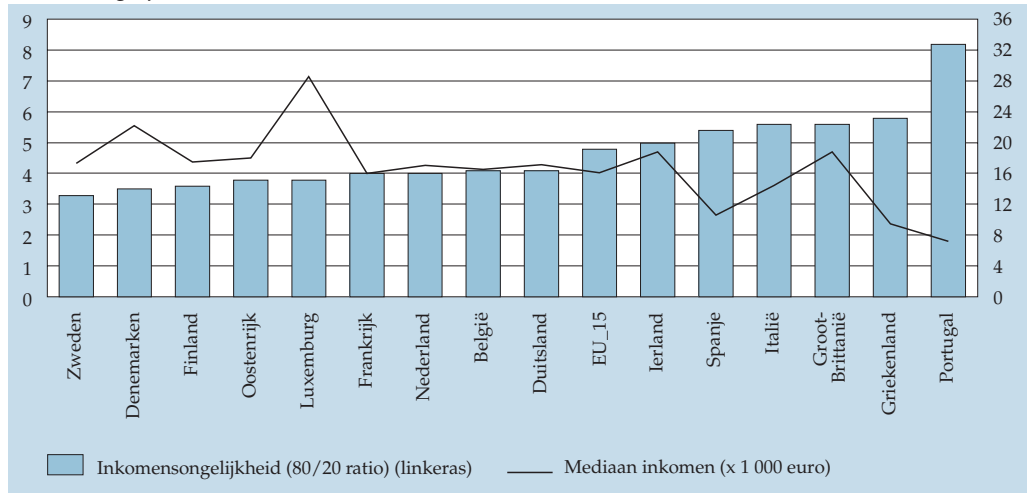
De inkomensongelijkheid in Nederland is het grootst bij zelfstandigen: de waarde van de 80/20-ratio is bij deze groep bijna 13, terwijl de ratio voor de totale bevolking gelijk was aan 4. De ongelijkheid onder ouderen is met een waarde van 3,1 het laagste.

4. Inkomensongelijkheid in Nederland lager dan gemiddeld in EU

- Nederland zesde plaats op ongelijkheidsranglijst EU
- ongelijkheid het grootst in Zuid-Europa, het kleinst in Noord-Europa

De inkomensongelijkheid in Nederland is lager dan gemiddeld in de vijftien landen van de Europese Unie. De gemiddelde inkomensongelijkheid (80/20 ratio) in de lidstaten van de EU-15 is 4,8. Nederland staat, samen met Frankrijk, op de zesde plaats met een ongelijkheidsratio van 4,0. In de Scandinavische landen Zweden, Denemarken en Finland is de inkomensongelijkheid het minst. In de zuidelijke landen is de inkomensongelijkheid een stuk hoger. Deze landen hebben over het algemeen ook een minder florerende economie: er is bijvoorbeeld een hogere werkloosheid en grotere armoede.

Inkomensongelijkheid (80/20 ratio), 2005

Bron: Eurostat.

In de zuidelijke landen, met Portugal als koploper, is de inkomensongelijkheid over het algemeen het hoogst. In Nederland is de inkomensongelijkheid lager dan het Europese gemiddelde, terwijl het mediane inkomen hoger ligt.

5. Bijna kwart van het inkomen gevormd uit uitkeringen

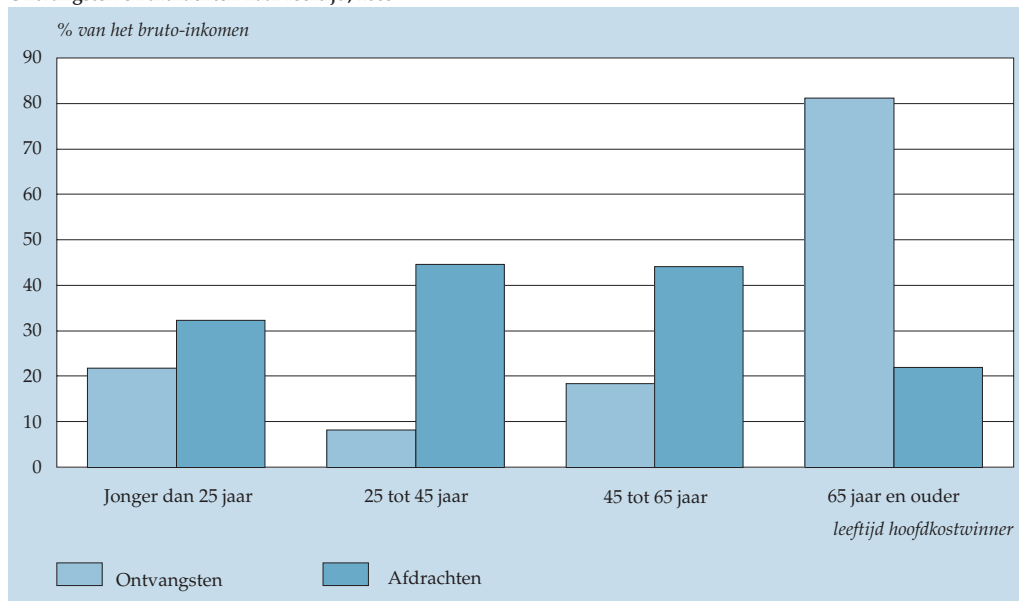
- jong en oud ontvangen, middenleeftijden dragen af
- van ouderen komt 80 procent van het inkomen uit AOW en pensioen

De inkomensverdeling wordt beïnvloed door bijvoorbeeld het heffen van belastingen en het verstrekken van uitkeringen. Hierdoor worden de inkomensverschillen kleiner en wordt de inkomensongelijkheid lager. Omdat sommige toelagen (bijvoorbeeld huursubsidie) ten goede komen aan het huishouden, maar niet aan een persoon kunnen worden toegekend, is de analyse hier beperkt tot huishoudens.

Het totale bruto-inkomen van Nederlandse huishoudens bedroeg in 2005 ruim 349 miljard euro, bijna 50 duizend euro per huishouden. Van dat inkomen was 23 procent gevormd uit uitkeringen. Huishoudens droegen van hun inkomen gemiddeld 41 procent af in de vorm van premies en belastingen.

Het aandeel ontvangsten en afdrachten varieert sterk gedurende de levensloop: zowel de jongere als de oudere huishoudens ontvangen relatief veel uitkeringen, terwijl de middenleeftijden veel belasting en premies afdragen. De ontvangsten bestonden bij de ouderen grotendeels uit AOW en pensioen, en bij de jongere huishoudens voornamelijk uit studiefinanciering en bijstandsuitkeringen.

Ontvangsten en afdrachten naar leeftijd, 2005

Bron: CBS.

Het aandeel ontvangsten was bij 65-plussers het hoogst: 81 procent van hun bruto-inkomen bestond uit uitkeringen. Ook jongeren ontvingen een relatief groot deel van hun bruto-inkomen aan uitkeringen. De inkomensafdrachten waren in 2005 voor huishoudens van 25–64 jaar het hoogst. Zij waren ruim 44 procent van hun bruto-inkomen kwijt aan premies en belastingen. Huishoudens met een 65-plussers als hoofdkostwinner droegen slechts 22 procent van hun bruto-inkomen af in de vorm van premies en belastingen.

Toelichting

Begrippen en definities:

Personele inkomensverdeling

De cijfers over de personele inkomensverdeling worden op basis van het Inkomenspanelonderzoek (IPO) gemaakt. Het IPO is gebaseerd op een steekproef van ca. 75 duizend huishoudens. Voor alle leden van het huishouden zijn inkomensgegevens verzameld. Deze zijn ontleend aan de administraties van de belastingdienst, de huursubsidie en de studiefinanciering. Verder zijn voor een aantal inkomensbestanddelen, zoals kinderbijslag, aanvullende berekeningen gemaakt. Het onderzoek is een panelonderzoek. In principe zijn dus van dezelfde personen over een aantal jaren gegevens verzameld.

Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen

Het besteedbaar huishoudensinkomen is gelijk aan de som van het besteedbaar inkomen van alle huishoudensleden. Het is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen vermeerderd met ontvangen uitkeringen en andere toelagen, en verminderd met betaalde premies en belastingen. Om de inkomens van de diverse typen huishouden vergelijkbaar te maken, is gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Het aldus gestandaardiseerde huishoudensinkomen wordt vervolgens toegekend aan iedere persoon van het huishouden. De persoon met het aan hem of haar toegekende inkomen is de eenheid voor verdere berekening.

Regionale inkomensverdeling

De cijfers over de regionale inkomensverdeling zijn gebaseerd op gegevens van het Regionaal Inkomensonderzoek. De basisgegevens voor het RIO komen van de Belastingdienst en de Gemeentelijke Basisadministratie. De regionale gegevens zijn gebaseerd op een steekproef van 5,0 miljoen personen en 1,9 miljoen huishoudens.

Europese vergelijking inkomensongelijkheid

De cijfers in deze paragraaf zijn afkomstig van Eurostat. Ze zijn ook gebaseerd op het aan de persoon toegekende gestandaardiseerde huishoudensinkomen. Er bestaan evenwel definitieverschillen tussen de inkomensdefinitie van Eurostat en het hier gehanteerde gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen. De cijfers uit deze paragraaf zijn dan ook niet volledig vergelijkbaar met de andere cijfers uit dit hoofdstuk.

Ontvangsten en afdrachten

Ontvangen uitkeringen kunnen worden opgedeeld in twee categorieën. Allereerst zijn er de uitkeringen die uit premiebetalingen worden gefinancierd. Dit

zijn uitkeringen in verband met werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid, en ouderdom en nabestaanden. Daarnaast zijn er ook uitkeringen die uit de algemene overheidsmiddelen worden gefinancierd. Deze bevatten onder andere de bijstandsuitkeringen, kinderbijslag, studiefinanciering en huursubsidie. Afdrachten bestaan uit premiebetalingen en belasting op inkomen. Premies worden betaald in het kader van de inkomensverzekering en in het kader van de ziektekostenverzekering.

Bronnen:

CBS, *Inkomenspanelonderzoek* (1990–2005).

CBS, *Regionaal Inkomensonderzoek* (2004).

Eurostat, *Statistics on Income and Living Conditions* (2005).

Kerncijfers
Gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen

	2001		2005	
	Gemiddeld inkomen	Vershil t.o.v. gemiddelde	Gemiddeld inkomen	Vershil t.o.v. gemiddelde
<i>1 000 euro</i>				
Totale bevolking	19,6	0	20,9	0
Leeftijd				
Jonger dan 25 jaar	18,0	-1,6	19,0	-1,9
25 tot 45 jaar	19,7	0	20,6	-0,3
45 tot 65 jaar	22,5	2,9	24,0	3,0
Ouder dan 65 jaar	17,7	-1,9	20,1	-0,9
Voornaamste inkomensbron				
Inkomen uit arbeid	20,4	0,8	21,8	0,9
Inkomen uit onderneming	24,6	5	25,5	4,6
Overdrachtsinkomen	14,8	-4,8	16,6	-4,4
Samenstelling huishouden				
Eenpersoonshuishouden	16,0	-3,6	17,1	-3,9
(Echt)paar zonder kinderen	22,2	2,6	24,0	3,1
(Echt)paar met kinderen	19,9	0,2	21,2	0,3
Eenoudergezin	15,6	-4,1	16,1	-4,8
Overig meerpersoonshuishouden	20,1	0,4	21,3	0,3
Herkomst				
Autochtoon	20,1	0,5	21,6	0,7
Westers	20,2	0,6	21,1	0,2
Niet-westers	14,5	-5,1	15,5	-5,5

Bron: CBS.

Jaarlijks ruim 60 duizend mensen met pensioen

- meeste mensen gaan rond 60 jaar met pensioen
- meer mannen dan vrouwen met pensioen

60 jaar meest vóórkomende pensioenleeftijd

- vrouwen vaker voor hun 60ste met pensioen
- weinig niet-westerse allochtonen op pensioenleeftijden

Bij vervroegd pensioen gemiddeld zo'n 15 procent in koopkracht achteruit

- mannen verliezen bij vroegpensioen bijna 17 procent koopkracht
- bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar 2,5 procent in koopkracht vooruit

In de periode 2001–2003 gingen jaarlijks ongeveer 60 duizend personen met pensioen. De meesten stopten al voor hun 65ste met werken, meestal rond 60 jaar.

Mensen die met prepensioen gaan, leveren zo'n 15 procent aan koopkracht in. De spreiding is echter groot. Een kwart gaat er 25 procent of meer op achteruit, terwijl een vijfde er na pensionering juist op vooruit gaat. Mannen verliezen meer koopkracht dan vrouwen en ook personen die voor hun 60ste pensioneren, gaan wat meer in inkomen achteruit.

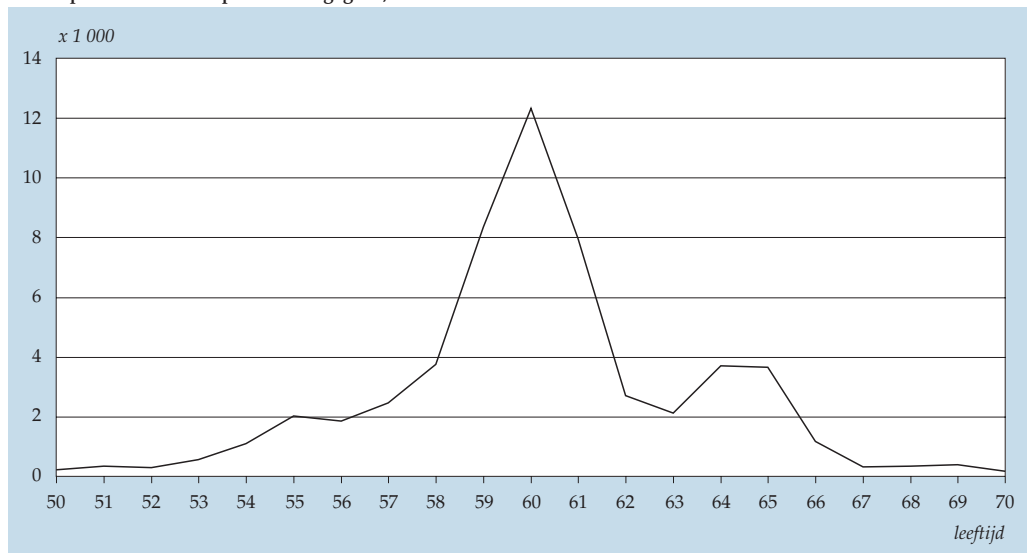
1. Jaarlijks ruim 60 duizend mensen met pensioen

- meeste mensen gaan rond 60 jaar met pensioen
- meer mannen dan vrouwen met pensioen

De overheid streeft ernaar om meer ouderen langer aan het werk te houden. De afgelopen jaren is de arbeidsparticipatie van ouderen ook al flink toegenomen. De stijging is het grootst onder 50- tot 60-jarigen, maar ook 60-plussers hebben steeds vaker werk. Toch stoppen de meeste mensen nog altijd voor de wettelijke pensioenleeftijd van 65 jaar met werken. Daar kunnen verschillende redenen voor zijn: baanverlies, arbeidsongeschiktheid of vervroegd pensioen. Hiertegenover staat een kleine, maar groeiende groep mensen die langer blijft werken en pas na hun 65ste met pensioen gaat.

Het aantal mensen dat elk jaar met pensioen gaat, is in de periode 2001–2003 iets toegenomen, van bijna 55 duizend tot meer dan 62 duizend. Dit aantal zal de komende jaren naar verwachting verder oplopen. Dat komt doordat de grote generatie die in de jaren na de Tweede Wereldoorlog is geboren, de babyboomgeneratie, dan met pensioen zal gaan. Maar ook de gestegen arbeidsparticipatie kan ertoe leiden dat meer mensen met pensioen zullen gaan.

Aantal personen dat met pensioen is gegaan, 2001–2003

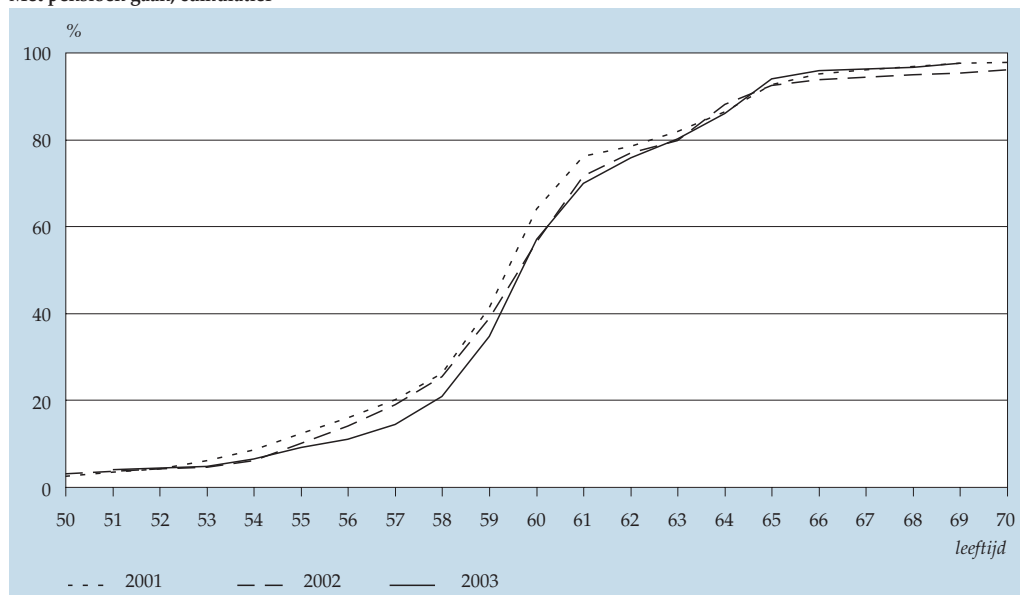

Bron: CBS.

De meeste mensen gaan met 60 jaar met pensioen. Daarnaast liggen er kleinere pieken rond 55 en 65 jaar. De concentratie rond bepaalde leeftijden is deels te verklaren door collectieve pensioenregelingen voor specifieke leeftijdsgroepen. Sommige werknemers kunnen al vanaf 55 met de VUT, bij veel pre-pensioenen ligt de ondergrens rond de 60 jaar en vanaf 65 jaar ontvangen mensen AOW.

Over het algemeen gaan mensen tussen de 55 en 65 jaar met pensioen, met een piek rond 60 jaar. Gemiddeld gaan op die leeftijd jaarlijks ruim 12 duizend mensen met pensioen. Het cumulatieve percentage personen dat de overgang van werk naar pensioen maakt, laat dan ook een sterke stijging tussen 58 en 61 jaar zien. Een kleine groep gaat op veel lagere of juist veel hogere leeftijd met pensioen: Bij 50 jaar blijken er al mensen met pensioen te zijn, terwijl er bij 70 jaar nog steeds mensen blijken te werken.

Met pensioen gaan, cumulatief

Bron: CBS.

Het cumulatieve percentage personen dat met pensioen gaat, is in de drie onderzochte jaren nauwelijks verschoven. In alle jaren stijgt het percentage het meest tussen 58 en 61 jaar. Van alle mensen die in een jaar met pensioen gaan, is ongeveer een kwart 58 jaar of jonger. De helft is met 60 jaar met pensioen gegaan en rond de 70 procent is 61 jaar of jonger.

Hoewel er geen duidelijke verschuivingen te zien zijn in de onderzochte jaren, lijkt het aandeel personen dat op lagere leeftijd met pensioen gaat in 2003 wat lager dan in 2001 en 2002. Mogelijk zijn dit de eerste gevolgen van het overheidsbeleid dat vervroegd pensioneren probeert te ontmoedigen.

2. 60 jaar meest vóórkomende pensioenleeftijd

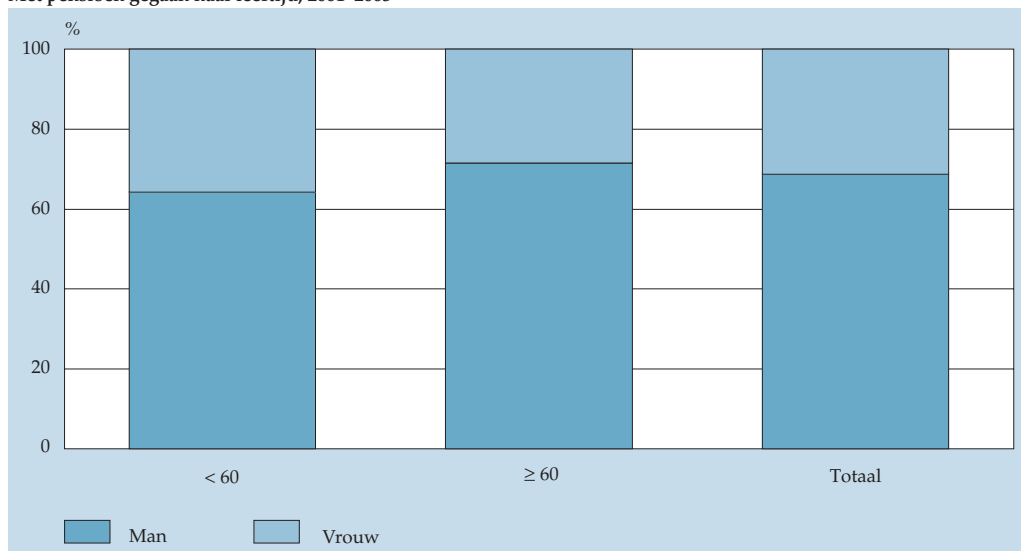
- vrouwen vaker voor hun 60ste met pensioen
- weinig niet-westerse allochtonen op pensioenleeftijden

Voorals mannen gaan met pensioen. Dit heeft te maken met hun hogere arbeidsdeelname. Daarnaast speelt mogelijk een rol dat vrouwen, en dan vooral de oudere

generatie, nog niet altijd (een goed) pensioen hebben opgebouwd. Als zij stoppen, hebben ze relatief vaak geen eigen inkomen en dus ook geen eigen pensioen. In de gekozen afbakening wordt deze groep daardoor niet tot degenen gerekend die met pensioen gaan.

Overigens is de leeftijd van 60 jaar voor zowel mannen als vrouwen de pensioenleeftijd die het meest vóórkomt. Wel is er vooral bij vrouwen een kleine piek bij 65 jaar. Tegelijk gaan naar verhouding meer vrouwen voor hun 60ste met pensioen. Mogelijk gaat het hier om vrouwen die een partner met een goed inkomen hebben.

Met pensioen gegaan naar leeftijd, 2001–2003

Bron: CBS.

Van iedereen die in de periode 2001–2003 met pensioen gaat, is bijna 70 procent man. Dit heeft te maken met de hogere arbeidsdeelname van mannen. Van de mannen van 50–64 jaar werkt rond de 65 procent, van de vrouwen iets meer dan 30 procent. Daarnaast gaan vooral autochtonen met pensioen.

Weinig allochtonen met pensioen

Het aandeel niet-westerse allochtonen onder degenen die met pensioen gaan, is met 3 procent relatief klein. Een verklaring hiervoor is dat er in ons land naar verhouding ook weinig niet-westerse allochtonen van hogere leeftijd zijn. Westerse allochtonen zijn gelijkmatiger over alle leeftijdscategorieën verdeeld. Hun aandeel is daarom met 10 procent groter.

Wel zijn er naar verhouding wat meer allochtonen in de groep die na 60 jaar met pensioen gaat dan in de groep die dat al op jongere leeftijd doet. De reden hiervan zou kunnen zijn dat maar weinig allochtonen het zich kunnen veroorloven om voor hun 60ste werk te verruilen voor pensioen. Zij hebben immers vaak korter in Nederland gewoond en gewerkt en hebben minder pensioen opgebouwd. Bovendien hebben zeker niet-westerse allochtonen gemiddeld lagere inkomens.

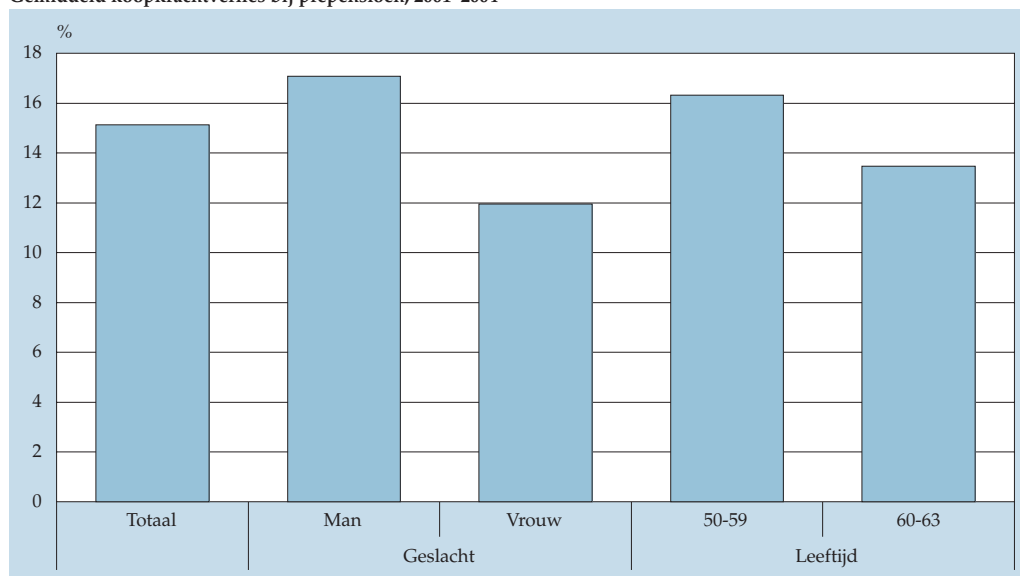
3. *Bij vervroegd pensioen gemiddeld zo'n 15 procent in koopkracht achteruit*

- mannen verliezen bij vroegpensioen bijna 17 procent koopkracht
- bij het bereiken van de leeftijd van 65 jaar 2,5 procent in koopkracht vooruit

Over het algemeen gaan personen die vóór hun 65ste met pensioen gaan er zo'n 15 procent in koopkracht op achteruit. Daarbij is rekening gehouden met de algemene koopkrachtontwikkeling. Deze is van de berekende koopkrachtverandering afgetrokken. Op deze manier worden alleen de inkomensveranderingen gemeten die het gevolg zijn van de overgang van werk naar vroegpensioen. De koopkrachtmutatie bij vroegpensioen blijkt vrijwel gelijk in elk van de onderzochte jaren.

Mannen verliezen gemiddeld bijna 17 procent (2001–2004) aan koopkracht, vrouwen 12,5 procent. Het inkomensverlies is ook groter voor personen die op jongere leeftijd, voor hun 60ste, werk verruilen voor pensioen. Zo leveren 50 tot 60-jarigen in doorsnee bijna 17 procent aan koopkracht in, personen van 60–64 jaar zo'n 15 procent.

Gemiddeld koopkrachtverlies bij prepensioen, 2001–2004¹⁾

¹⁾ Verschil in koopkracht tussen jaar t+1 en jaar t-1, in jaar t is de persoon met prepensioen gegaan. Voor elk jaar t is de mediaan van de koopkrachtontwikkeling tussen t+1 en t-1 bepaald. Hiervan is een gemiddelde over de vier jaren genomen.

Bron: CBS.

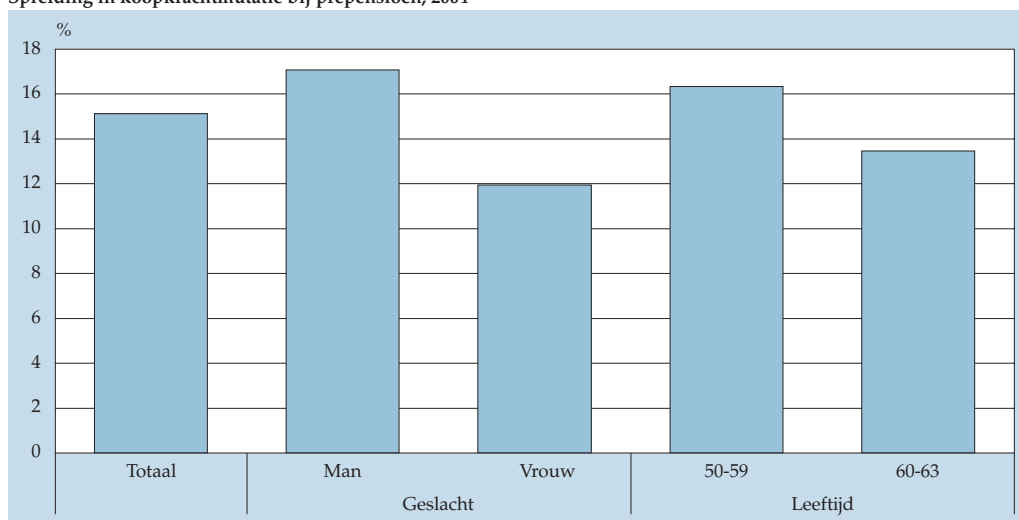
Het verlies aan koopkracht bij vroegpensioen is groter voor mannen dan voor vrouwen. Dit hangt samen met het doorgaans hogere inkomen van mannen. Wanneer mannen met vroegpensioen gaan, heeft dit daardoor een groter effect op het huishoudensinkomen en daarmee op de koopkracht van de leden van dat huishouden.

Spreiding groot

De koopkrachtmutaties vertonen een grote spreiding. Een kwart van de vervroegd-gepensioneerden ging er 25 procent op achteruit, voor een op de tien bedroeg het koopkrachtverlies zelfs meer dan 40 procent. Een vijfde ging er bij pensionering juist op vooruit.

Mogelijk heeft die grote spreiding te maken met andere gebeurtenissen in het huishouden die samenvallen met het vroegpensioen en die gevolgen hebben voor het inkomen, zoals een verandering in de samenstelling van het huishouden. Hiervoor is in het onderzoek niet gecontroleerd. Wel is nagegaan of een wijziging van sociaal-economische positie van de ene partner (bijvoorbeeld werkend, niet-werkend, gepensioneerd) samenvalt met een wijziging in de sociaal-economische positie van de andere partner. Dit is in de regel niet het geval.

Spreiding in koopkrachtmutatie bij prepensioen, 2004

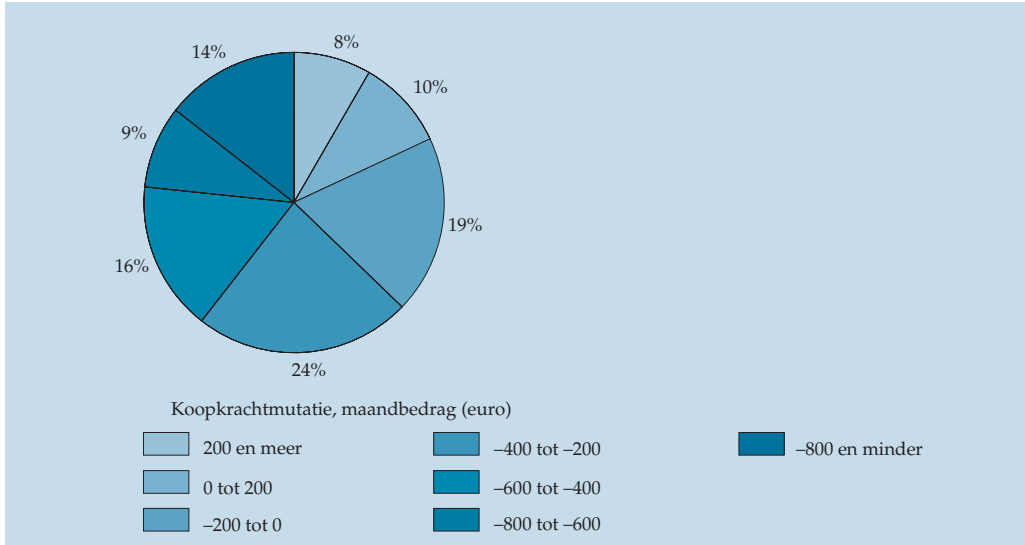
Bron: CBS.

Bijna een vijfde van de personen die in 2004 vervroegd met pensioen gingen, ging er in inkomen op vooruit. Een even grote groep ging er hoogstens 200 euro op achteruit. De overigen moesten meer aan (gestandaardiseerde) koopkracht inleveren.

Toename koopkracht vroeggepensioneerden bij bereiken 65-jarige leeftijd

De koopkracht verandert minder sterk bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Vanaf deze leeftijd ontvangt vrijwel iedereen AOW, vaak aangevuld met een ouderdomspensioen. De meeste mensen gaan er bij deze overgang in koopkracht op vooruit, in doorsnee met 2,5 procent. Dit komt doordat het inkomensverlies dat gepaard gaat met stoppen door de meesten al eerder is geïncasseerd. Degenen die met prepensioen waren, ondervonden bijvoorbeeld een kleine koopkrachtstijging van 1,5 procent bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Personen die voorafgaand aan het jaar waarin zij 65 jaar werden vooral op een uitkering aangewezen waren of zelf geen inkomen hadden, gingen er ruim 3 procent op vooruit.

Spreiding in koopkrachtmutatie bij prepensionering, 2004

Bron: CBS.

Vooraf alleenstaanden en mensen met een jongere partner gaan er in koopkracht op vooruit als zij 65 jaar worden. Hun koopkracht stijgt met bijna 5 procent. De koopkracht neemt daarentegen iets af als zij een iets oudere partner hebben. Het gaat in deze gevallen overwegend om vrouwen met weinig of geen inkomen. Zodra zij 65 jaar worden, vervalt de toeslag die hun man tot dan toe ontving wegens het ontbreken van inkomen.

Toelichting:

Met pensioen gaan

In het hier gehanteerde concept staat de overgang van werken naar niet-werken centraal. Meer specifiek gaat het om de overgang van een substantiële baan naar een situatie van maatschappelijk gelegitimeerde economische inactiviteit: met pensioen gaan is stoppen met werken om aansluitend als belangrijkste bron van inkomsten een inkomen te ontvangen uit een zelfopgebouwde pensioenvoorziening. In overeenstemming met de definitie van de beroepsbevolking wordt de 12-uursgrens gehanteerd als afkappunt voor het al dan niet verrichten van betaald werk in een substantiële baan. Minder dan 12 uur gaan werken wordt dus beschouwd als stoppen met werken. Aangenomen wordt dat mensen die met pensioen gaan definitief stoppen met werken. In de praktijk gaat een beperkt aantal mensen echter later alsnog werken.

Deze afbakening is voor de analyses in de paragrafen 1 en 2 als volgt geoperationaaliseerd. Eerst is in de Enquête Beroepsbevolking bepaald wie er in een jaar gestopt is met werken of minder dan 12 uur is gaan werken. Van hen is daarna bepaald of pensioen vervolgens de belangrijkste bron van inkomsten is geworden. Om misclassificaties te voorkomen zijn daarvoor inkomensgegevens gebruikt van het jaar nadat mensen gestopt zijn met werken.

Inkomensveranderingen bij prepensioen

De gegevens over koopkrachtmutaties uit paragraaf 3 komen uit het Inkomenspanelonderzoek. Omdat in dit onderzoek niet bekend is hoeveel uur mensen werken, kon de 12-uursgrens hier niet gebruikt worden om de groep af te bakenen die met prepensioen gaat. Daarom is deze groep ideaaltypisch benaderd als personen die in het jaar voordat zij met pensioen gingen alleen een inkomen uit arbeid hadden. Het inkomen in het jaar nadat zij met pensioen gingen, bestond alleen uit inkomen uit pensioen. Volgens deze restrictieve afbakening gaan per jaar ongeveer 34 duizend personen vervroegd met pensioen.

Om het inkomenseffect van gebeurtenissen als prepensionering te beschrijven, is het persoonlijk inkomen minder geschikt. Dit inkomen dekt niet alle schaalvoordelen die op huishoudensniveau kunnen optreden als iemand vanwege pensionering minder inkomen ontvangt. Zo kan het huishouden door een inkomensdaling in aanmerking komen voor huurtoeslag. Dit kan niet in een persoonlijk inkomen worden verdisconteerd. Voor het meten van inkomensveranderingen is daarom uitgegaan van het besteedbaar inkomen van het huishouden. Dit inkomen wordt gecorrigeerd voor de samenstelling en het aantal personen in het huishouden (standaardisatie) en wordt toegekend aan iedere persoon in het desbetreffende huishouden. Daarnaast is voor de prijsontwikkeling en voor de algemene koopkrachtontwikkeling gecorrigeerd. Op deze manier worden alleen de inkomensveranderingen gemeten die het gevolg zijn van de overgang van werk naar pensioen.

Bronnen:

CBS, *Enquête Beroepsbevolking met fiscale inkomensgegevens*.
CBS, *Inkomenspanelonderzoek*.

Literatuur:

Huynen, B., Fouarge, D. en T. Schils, 'Vervroegd uittreden of doorwerken?' *Sociaal-economische trends* 21 (2004), nr. 3, 41–49.
Lautenbach, H. en M. Cuijpers, 'Meer ouderen aan het werk', *Sociaal-economische trends* 22 (2005), nr. 2, 12–17.
Siermann, C. en H.-J. Dirven, 'Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking', *Sociaal-economische trends* 22 (2005), nr. 3, 32–36.

Kerncijfers**Koopkrachtmutatie als gevolg van vervroegd pensioneren**

		Mediaan van de mutaties	Verdeling van koopkrachtmutaties ¹⁾				
			10e percentiel	25e percentiel	75e percentiel	90e percentiel	
		%					
Totaal	2001	-15,4	-38	-28	-6	8	
	2002	-15,4	-34	-26	-8	2	
	2003	-15,0	-41	-24	-6	7	
	2004*	-15,4	-34	-25	-5	8	
	2001–2004* (gem.)	-15,3	-37	-26	-6	7	
Geslacht							
	Man	2001	-17,5	-39	-29	-9	0
		2002	-16,9	-38	-27	-9	2
		2003	-16,5	-41	-24	-8	3
		2004*	-16,3	-36	-27	-6	5
2001–2004* (gem.)		-16,8	-39	-27	-8	3	
Vrouw	2001	-12,2	-38	-25	-1	9	
	2002	
	2003	-13,1	-38	-21	-2	11	
	2004*	-12,9	-30	-23	-1	25	
	2001–2004* (gem.)	-12,5	-34	-23	-2	12	
Leeftijd²⁾							
	50–59 jaar	2001	-15,3	-50	-28	-5	5
		2002	-17,4	-43	-28	-11	0
		2003	-18,2	-50	-28	-8	12
		2004*	-16,3	-46	-26	0	14
2001–2004* (gem.)		-16,8	-47	-27	-6	8	
60–63 jaar	2001	-15,4	-38	-28	-7	9	
	2002	-14,1	-34	-23	-7	3	
	2003	-14,4	-32	-23	-5	3	
	2004*	-14,5	-33	-24	-5	4	
	2001–2004* (gem.)	-14,6	-34	-25	-6	5	

Toelichting:

Voor groepen van minder dan 10 duizend personen zijn geen uitkomsten opgenomen. Het gemiddelde over de jaren 2001–2004* is bepaald als een ongewogen gemiddelde van vier jaarcijfers.

¹⁾ De koopkrachtmutatie die behoort bij bijvoorbeeld het 25e percentiel, houdt in dat een kwart van de mensen bij prepensionering in 2001 een koopkrachtverlies ondervond van 28 procent of meer. Het 50e percentiel is gelijk aan de mediaan; het gaat bij deze gegevens om de koopkrachtmutatie die de betreffende groep precies in tweeën deelt: de helft ondervond een kleinere, de andere helft een grotere koopkrachtmutatie dan de mediaan.

²⁾ Leeftijd bereikt in jaar van vervroegd pensioneren.

Schaalvergroting en verbreding bieden perspectieven

Landbouwincomens blijvend onder druk

08

Sinds 2005 lijken landbouwincomens te herstellen

- prijzen en inkomens stijgen, daling aantal bedrijven vlakt af
- grotere bedrijven produceren efficiënter

Helpt gezinsinkomen melkveehouder komt uit subsidies

- melkopbrengsten en melkprijzen dalen sinds 2000 elk jaar
- aantal melkveebedrijven daalt met 20 procent (2000–2006)

Inkomen varkenshouder sinds 2003 fors verbeterd

- varkenshouders profiteren van toegenomen vraag en hoge prijzen
- tussen 2000 en 2003 is 30 procent van de varkenshouders gestopt

Inkomen groenteteler fluctueert sterk

- productie blijft toenemen
- elk jaar 5 procent minder groentebedrijven

Aantal akkerbouwers neemt maar langzaam af

- hoge productie zorgt voor lage prijs (en andersom)
- uitstoot arbeidskrachten gering

Kwart boeren heeft inkomsten uit verbrede landbouw

- vooral verkoop van eigen producten en agrotourisme
- Nederlandse boeren produceren vaak energie

Landbouw in Europa: bedrijven groter en specialistischer

- gemiddelde bedrijfsoppervlakte neemt met 12 procent toe
- gecombineerde teelt verdwijnt voor tuinbouw, varkens- en kippenhouderij

Van elke tien landbouwbedrijven in 1986 zijn er in 2006 nog zes over. De wegvalende productie van de boeren die ermee stopten is volledig opgevangen door de boeren die bleven, en die op grotere bedrijven efficiënter zijn gaan produceren.

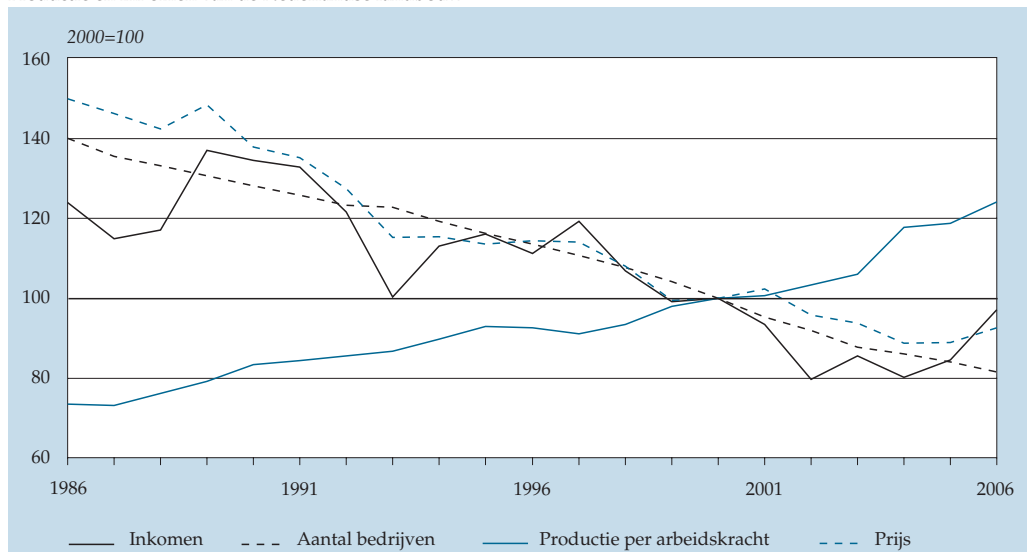
1. Sinds 2005 lijken landbouwincomens te herstellen

- prijzen en inkomens stijgen, daling aantal bedrijven vlakt af
- grotere bedrijven produceren efficiënter

De boereninkomens staan al jaren onder druk. Het aantal landbouwbedrijven is dan ook sinds 1986 gedaald van 136 duizend bedrijven naar 80 duizend (2006). De productie blijft evenwel op peil. De wegvallende productie van de boeren die ermee stopten is volledig opgevangen door de boeren die bleven, en die op grotere bedrijven efficiënter zijn gaan produceren.

De laatste jaren lijkt er sprake van een kentering: de daling van het aantal bedrijven vlakt iets af, de prijzen en de inkomens stijgen.

Productie en inkomen van de Nederlandse landbouw

Bron: CBS, LEI.

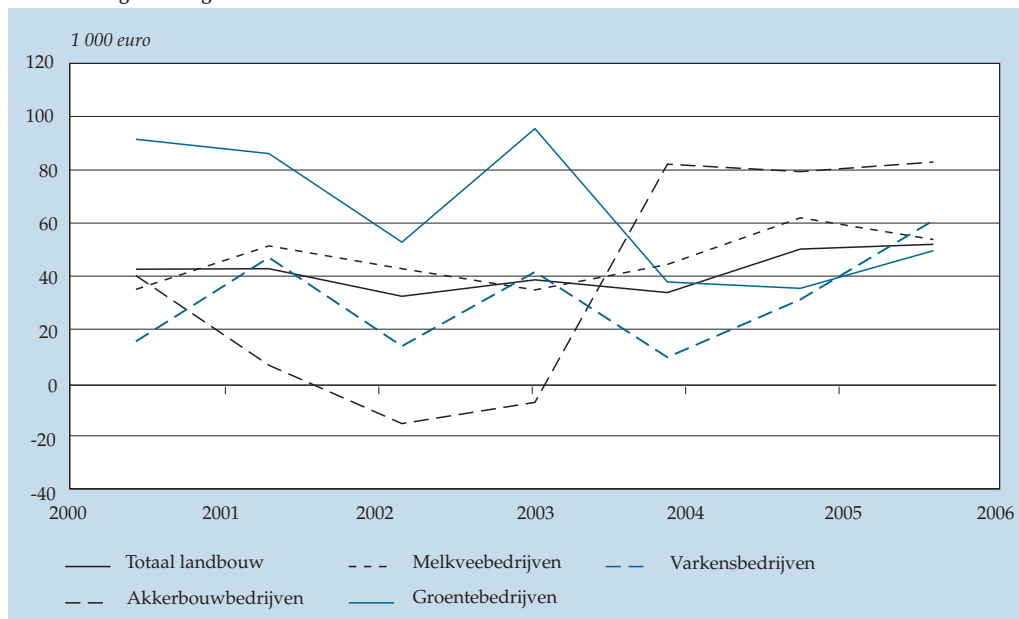
Het probleem in een notendop: dalende prijzen en inkomens. Toch wordt er jaarlijks per arbeidskracht meer geproduceerd.

2. Helft gezinsinkomen melkveehouder komt uit subsidies

- melkopbrengsten en melkprijzen dalen sinds 2000 elk jaar
- aantal melkveebedrijven daalt met 20 procent (2000–2006)

Het gezinsinkomen van melkveebedrijven fluctueert sterk. Zo lagen in 2001 en 2005 de inkomens ruim 40 en 50 procent hoger dan op het dieptepunt (2000, 2003).

Ontwikkeling van het gezinsinkomen

Bron: LEI.

De boereninkomens lijken de laatste jaren te herstellen. 2002 en 2004 waren relatief slechte jaren: de boereninkomens waren 20 procent lager dan in 2000. Het dieptepunt van het landbouwincome in 2002 wordt met name door de slechte resultaten van de varkenshouderij veroorzaakt. Het andere dieptepunt, in 2004, is vooral het gevolg van de slechte weersomstandigheden voor zowel akkerbouw- als groentebedrijven.

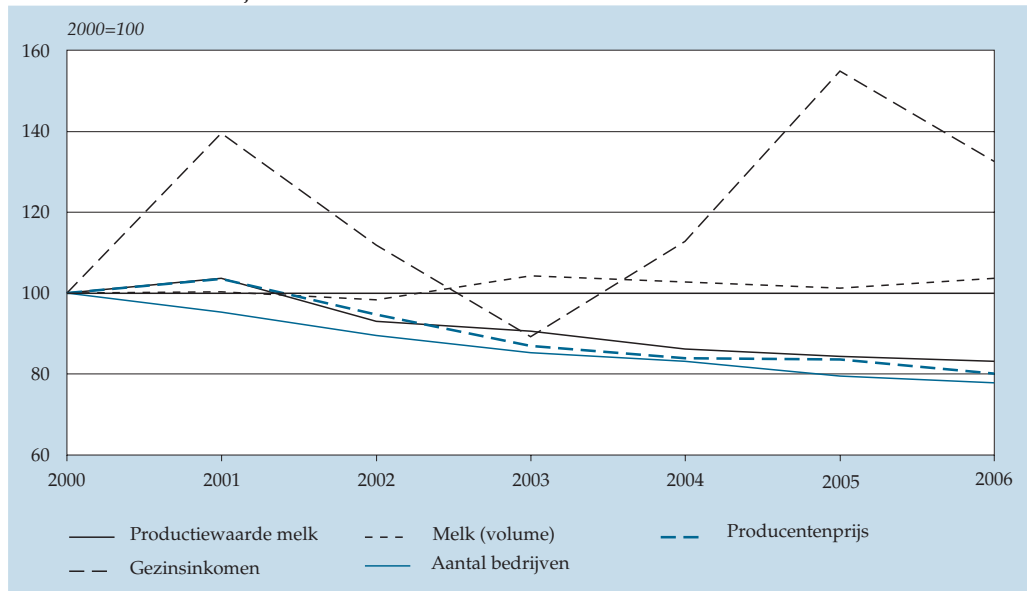
De melkopbrengsten dalen sinds 2000 jaarlijks. Dalende melkprijzen zijn daarvoor de reden, want de melkproductie (liters) blijft door de jaren heen vrij constant; ondanks de daling van het aantal melkveebedrijven.

De fluctuaties in het gezinsinkomen worden vooral bepaald door andere factoren. Naast de productie van melk heeft een melkveebedrijf ook opbrengsten uit de verkoop van vee, waarvan de prijzen de laatste jaren zijn gestegen. In 2004, 2005 en 2006 zijn de lagere melkprijzen bovendien gecompenseerd door melkpremies. Hierdoor ligt de opbrengst van de melk respectievelijk 4, 7 en 10 procent hoger dan in de grafiek is aangegeven.

Ten slotte wordt met ingang van 2001 ook de waardeverandering van de veestapel in het inkomen berekend. De daling van de waarde van de veestapel in 2006 kan de daling van het gezinsinkomen in dat jaar verklaren.

Naast opbrengsten die direct gekoppeld zijn aan de productie, heeft de melkveehouder ook inkomsten uit subsidies en toeslagen in het kader van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid en uit vergoedingen voor het beheer van natuur en landschap. Het Landbouw Economisch Instituut heeft voor de jaren 2001–2003 dergelijke stromen berekend op ruim 20 duizend euro. Dat is bijna de helft van het gezinsinkomen.

Resultaten melkveehouderij

Bron: CBS, LEI.

Prijzen, opbrengsten en het aantal melkveebedrijven dalen even hard, terwijl de geproduceerde hoeveelheid melk gelijk blijft. Toch is het gezinsinkomen niet stabiel.

3. *Inkomen varkenshouder sinds 2003 fors verbeterd*

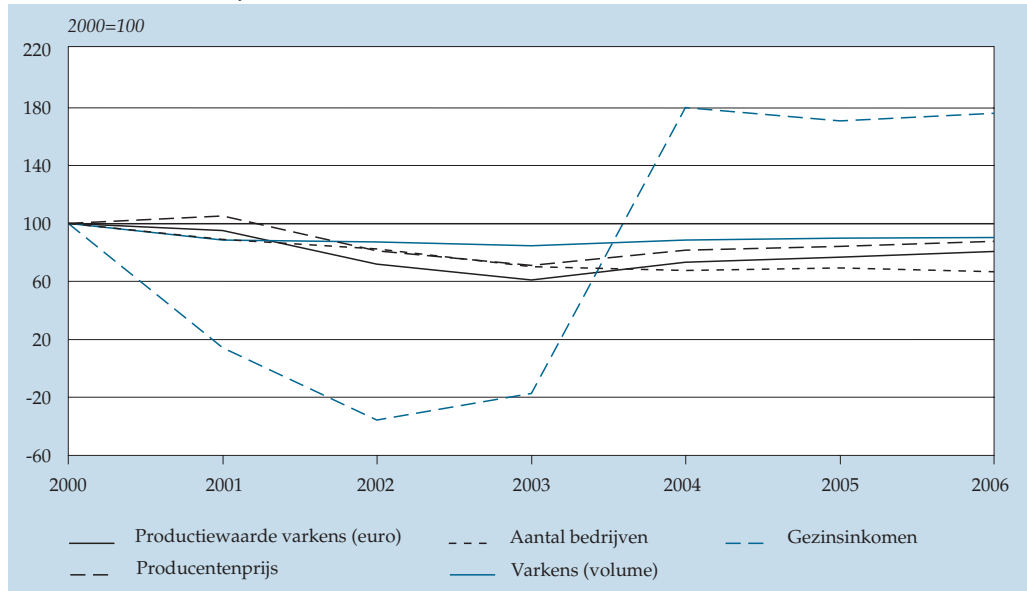
- varkenshouders profiteren van toegenomen vraag en hoge prijzen
- tussen 2000 en 2003 is 30 procent van de varkenshouders gestopt

Sinds 2004 gaat het weer wat beter met de varkensboeren, na enkele dramatische jaren, waarin de varkenshouders een negatief gezinsinkomen hadden. Vele varkensboeren zijn ermee gestopt. Zij hebben gebruik gemaakt van de mogelijkheid om via de Regeling Beëindiging Veehouderijtakken een vergoeding te krijgen. Tussen 2000 en 2003 is bijna 30 procent van de varkenshouders gestopt.

Na 2003 kenden de varkenshouders weer een aantal goede jaren. De toenemende vraag uit het buitenland zorgde ervoor dat zowel de prijzen als de productie jaarlijks kon stijgen. De productie werd door fors minder bedrijven gerealiseerd, waardoor het inkomen per bedrijf aanzienlijk toenam. In 2006 zijn de kosten voor voer en energie wel iets toegenomen, maar door de hoge producentenprijzen blijft het inkomen hoog.

Ook varkensbedrijven krijgen subsidie. Het Landbouw Economisch Instituut heeft voor intensieve veehouderijen, waaronder zowel varkens- als kippenbedrijven vallen, becijferd dat deze subsidie ruim 2 duizend euro is. Voor de slechte jaren 2001–2003 vormde deze subsidie een groot deel (44 procent) van het gezinsinkomen.

Resultaten varkenshouderij

Bron: CBS, LEI.

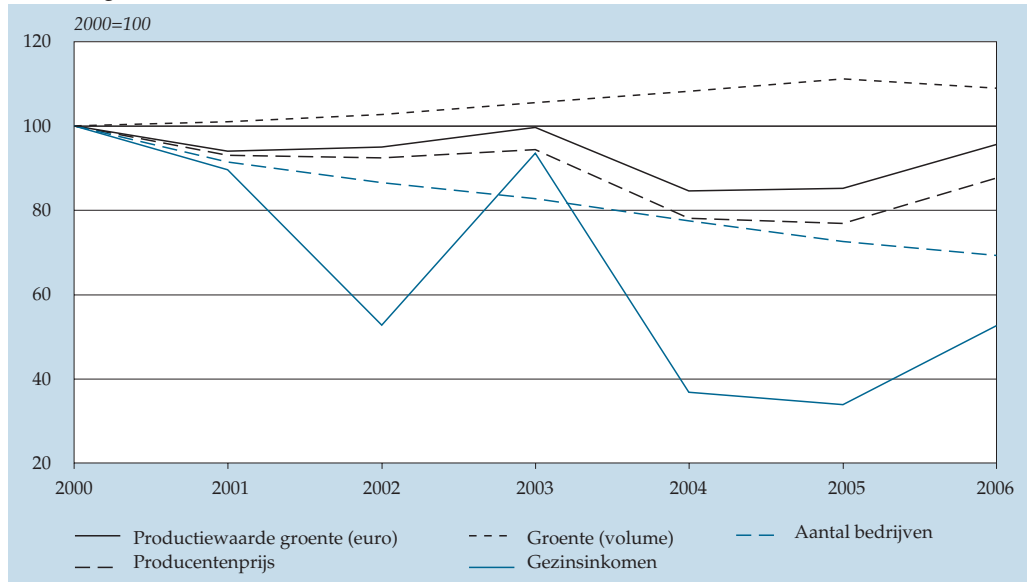
De jaren 2001–2003 waren slechte jaren voor de varkenshouders. Sindsdien is het aantal varkensbedrijven niet veel meer gedaald. Aangenomen mag worden dat met name de financieel meest kwetsbare bedrijven zijn gestopt. Daardoor is het gemiddelde inkomen na 2003 gestegen.

4. Inkomen groenteteler fluctueert sterk

- productie blijft toenemen
- elk jaar 5 procent minder groentebedrijven

In Nederland worden zeer veel verschillende groenten gekweekt, op veel verschillende bedrijven. Het verschil in inkomen tussen de bedrijven is dan ook groot. Er is met name groot verschil tussen de bedrijven die hun groente onder glas verbouwen en bedrijven die de groente in de opengrond telen. Zo was 2003 voor glastelers een goed jaar, met zowel een goede productie als goede prijzen. 2004 was voor de hele groentesector slecht, door lage prijzen als gevolg van concurrentie uit het buitenland. Het jaar daarop waren de opbrengsten wel wat hoger, maar door de gestegen gasprijen daalde het inkomen van de glastelers tot een dieptepunt. Gunstige prijzen in 2006 zorgden voor herstel van het inkomen van alle groentetelers. Maar al met al ligt het inkomen dan nog ver onder het niveau in 2000. In tegenstelling tot andere bedrijfstypen wordt het gezinsinkomen van groentetelers niet aangevuld met subsidie.

Resultaten groenteteelt

Bron: CBS, LEI.

Het aantal groentebedrijven neemt jaarlijks met 5 procent af. Het aantal arbeidskrachten neemt minder snel af, en omdat er meer geproduceerd wordt neemt de efficiency in de tuinbouw toe.

5. Aantal akkerbouwers neemt maar langzaam af

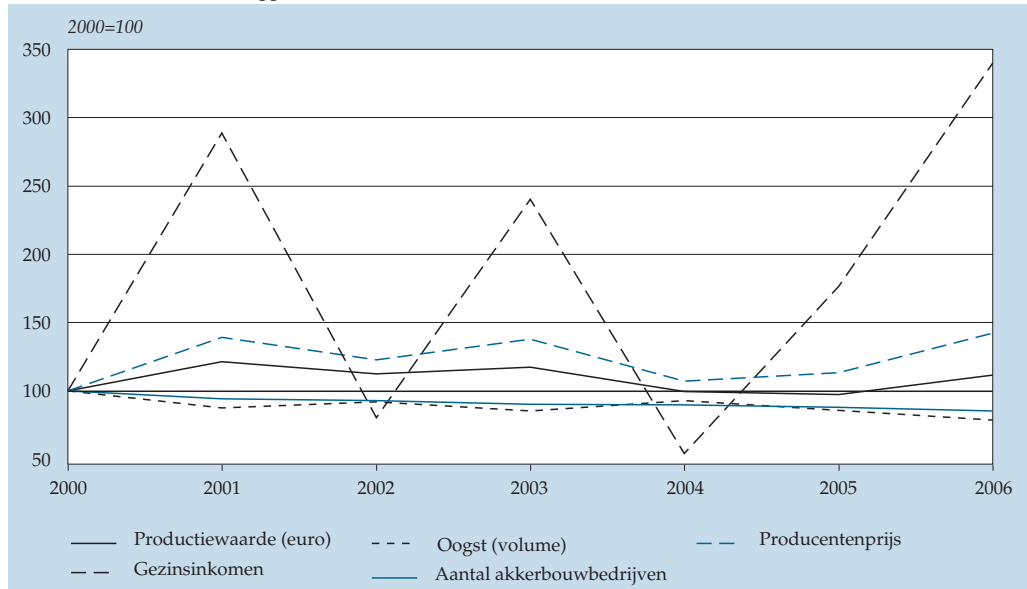
- hoge productie zorgt voor lage prijs (en andersom)
- uitstoot arbeidskrachten gering

Vooraf de prijzen van aardappelen en suikerbieten zijn van grote invloed op het inkomen van een akkerbouwer. Deze prijzen, en ook die van de andere akkerbouwgewassen fluctueren jaarlijks nogal. In 2001, 2003 en 2006 hadden veel akkerbouwgewassen hoge prijzen en in 2002 en 2004 juist lage prijzen. Deze fluctuaties zijn terug te zien in het verloop van het inkomen.

Prijzen en productie hangen nauw samen: wordt er veel geproduceerd, dan is de prijs laag, en omgekeerd. Zo was er in 2003 een gering aanbod van aardappelen en granen, waardoor de prijzen fors toenamen. Het jaar daarop was er juist een groot aanbod, waardoor de prijzen – en het inkomen – kelderden.

Volgens het Landbouw Economisch Instituut ontving een akkerbouwbedrijf gemiddeld 17 duizend euro aan subsidie. Voor de jaren 2001–2003 betekent dit dat de helft van het gezinsinkomen te danken is aan subsidie.

Resultaten akkerbouw (aardappelen en suikerbieten)

Bron: CBS, LEI.

Ondanks het sterk wisselende inkomen, dat niet erg hoog is, neemt het aantal akkerbouwbedrijven jaarlijks met ongeveer 2 procent af. Ook het aantal arbeidskrachten neemt maar langzaam af, met gemiddeld 3 procent per jaar.

6. *Kwart boeren heeft inkomsten uit verbrede landbouw*

- vooral verkoop van eigen producten en agrotourisme
- Nederlandse boeren produceren veel energie

Boeren zoeken naarstig naar alternatieve inkomensbronnen. Eén daarvan, de zogeheten verbrede landbouw, is zeker geen marginaal verschijnsel. In 2005 had maar liefst 10 procent van de bedrijven in de EU-15 inkomsten uit verbrede-landbouw-activiteiten. In de zuidelijke lidstaten gaat het slechts om een paar procent van de bedrijven, in Duitsland, Nederland, Frankrijk en Denemarken daarentegen heeft bijna een kwart van de bedrijven neveninkomsten. In Finland is het zelfs bijna 30 procent. Vaak is dat de verwerking en verkoop van eigen producten. Een groot aantal bedrijven heeft activiteiten ontwikkeld op het gebied van agrotourisme. In Denemarken, Duitsland, Luxemburg, Finland en Nederland vullen veel boeren hun inkomen aan met de productie van (wind)energie.

De verbrede landbouw is geen zaak voor kleine bedrijven. Het percentage bedrijven dat aan verbrede landbouw doet, neemt zelfs toe naarmate een bedrijf meer grond heeft. In Nederland zijn deze bedrijven vooral actief op het gebied van natuurbeheer, energiewinning en loonwerk voor derden. Verbrede landbouw zorgt dus voor een belangrijke aanvulling van het landbouwinkomen.

7. *Landbouw in Europa: bedrijven groter en specialistischer*

- gemiddelde bedrijfsoppervlakte neemt met 12 procent toe
- gecombineerde teelt verdwijnt voor tuinbouw, varkens- en kippenhouderij

Het aantal landbouwbedrijven in de vijftien landen van Europese Unie (EU-15) is tussen 2000 en 2005 afgenomen van 5,5 miljoen naar 4,9 miljoen (11 procent). In Nederland was de daling met 16 procent nog iets sterker.

Voor vrijwel alle lidstaten van de EU-15 lidstaten geldt dat driekwart van de gestopte bedrijven er tussen 2000 en 2003 mee opgehouden is. De afname van het aantal bedrijven is per type bedrijf nogal verschillend. Zo zijn er veel tuinbouwbedrijven (-19 procent) en veel zogeheten combinatiebedrijven (-17 procent) gestopt. Groot is vooral de afname van het aantal varkensbedrijven in Denemarken (-45 procent) en Nederland (-27 procent).

Er blijven dus steeds minder landbouwbedrijven over, maar die worden wel steeds groter. Gemiddeld is de oppervlakte op een landbouwbedrijf in de EU-15 met 12 procent toegenomen. Er zijn echter grote verschillen in bedrijfsgrootte per type bedrijf. De oppervlakte van het gemiddelde akkerbouwbedrijf is met maar 6 procent gestegen, terwijl de varkens- en kippenbedrijven gemiddeld 36 procent meer grond kregen. De tuinbouwbedrijven groeiden met ruim een kwart.

Opmerkelijk is dat de toename van de oppervlakte op een combinatiebedrijf met gemiddeld 11 procent de totale afname van combinatiebedrijven (17 procent) niet goed maakt. Waarschijnlijk vindt er een verschuiving plaats van grond van combinatiebedrijven naar tuinbouw- en varkens-/kippenbedrijven. Dit duidt erop dat de landbouw, en met name de tuinbouw en varkenshouderij, steeds specialistischer wordt.

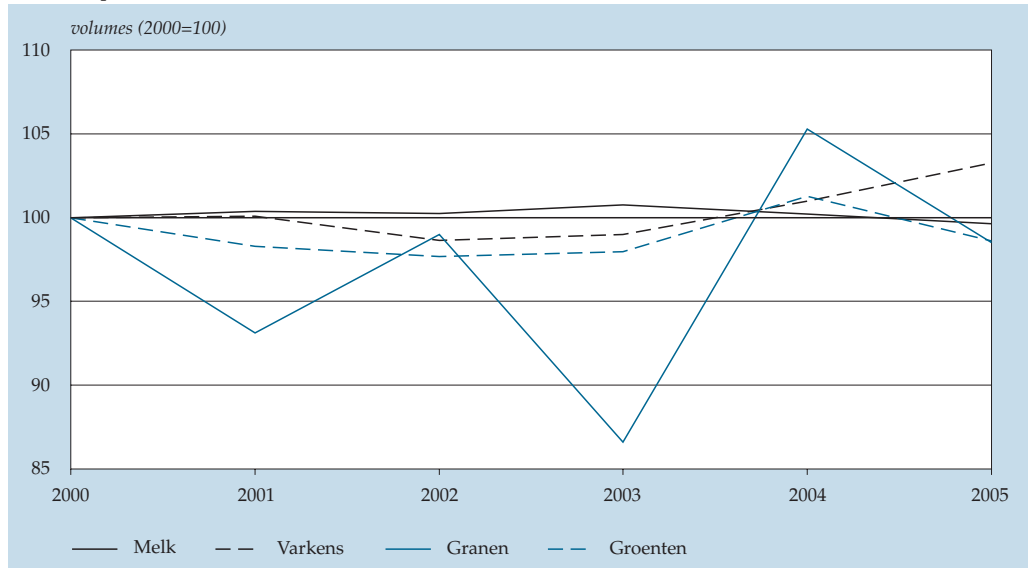
In 2000 is er in de EU-15 op een landbouwbedrijf voor één voltijdse arbeidskracht werk. Vijf jaar later is dit ongeveer 1,15. In Nederland zijn op een landbouwbedrijf meer mensen werkzaam dan in de andere veertien lidstaten. In 2000 werkten in Nederland gemiddeld 2,2 voltijdse arbeidskrachten op een landbouwbedrijf, in 2005 is dit ongeveer 2,1.

Steeds efficiënter geproduceerd

De bedrijfsoppervlakte is sterker toegenomen dan het aantal arbeidskrachten per landbouwbedrijf. Wanneer ook de geproduceerde hoeveelheid niet afneemt, duidt dit erop dat er nog steeds efficiënter geproduceerd wordt.

Het belangrijkste product binnen de EU-15 is melk. Ongeveer 14 procent van de landbouwopbrengst is aan melk te danken. De andere producten, granen, groenten en varkens zijn elk goed voor bijna 10 procent van de agrarische opbrengst.

Landbouwproductie in de EU

Bron: Eurostat.

De geproduceerde hoeveelheid granen wisselt sterk van jaar tot jaar. Er is geen sprake van een systematische toe- of afname. Bij de groenten en de varkens zijn de fluctuaties veel minder uitgesproken dan bij de granen. De geproduceerde hoeveelheid melk is zelfs zeer constant. Door het invoeren van melkquota in 1984 ligt de toegestane hoeveelheid te produceren melk orij vast.

Toelichting:

Bronnen:

Website van het Landbouw Economisch Instituut
Database van Eurostat

Literatuur:

LEI, *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2003*. Rapport 1.03.05
(Den Haag 2003)

LEI, *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2004*. Rapport 1.04.05
(Den Haag 2004)

LEI, *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2005*. Rapport 1.05.03
(Den Haag 2005)

LEI, *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2006*. Rapport 1.06.04,
(Den Haag 2006)

LEI, *Betekenis van subsidies voor de continuïteit van landbouwbedrijven*. Rapport 6.06.10.
(Den Haag 2006)

Kerncijfers landbouw

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>2000=100</i>						
Reële factorinkomen						
EU-15	105	100	102	102	98	101
België	92	81	90	91	86	94
Denemarken	115	82	80	91	96	103
Duitsland	127	109	83	125	114	120
Ierland	99	93	93	90	104	90
Griekenland	102	98	90	85	85	86
Spanje	108	105	118	111	97	97
Frankrijk	101	98	96	93	87	95
Italië	98	97	97	90	94	91
Luxemburg	102	104	96	93	92	93
Nederland	93	80	86	80	84	97
Oostenrijk	114	108	109	110	108	115
Portugal	106	101	123	142	129	131
Finland	99	97	97	95	108	100
Zweden	108	119	118	106	99	100
Verenigd Koninkrijk	107	118	138	128	126	134

Bedrijven (2005)

<i>abs.</i>	%
-------------	---

Bedrijven die aan verbrede landbouw doen

EU-15	584 240	10
België	2 140	4
Denemarken	8 800	18
Duitsland	87 870	23
Ierland	5 860	4
Griekenland	14 050	2
Spanje	35 030	3
Frankrijk	141 670	25
Italië	105 390	6
Luxemburg	360	15
Nederland	18 400	22
Oostenrijk	36 500	21
Portugal	29 030	9
Finland	20 460	29
Zweden	9 950	13
Verenigd Koninkrijk	68 730	24

Bron: Eurostat.

Door aardgas unieke positie op energiemarkt

09

Veel energie afkomstig uit fossiele brandstoffen

- gebruik duurzame energiebronnen beperkt, maar neemt flink toe
- Nederlandse economie relatief energie-intensief

Hoog verbruik van aardgas

- aardgasintensiteit van het verbruik hoogste van Europa
- aardgas belangrijkste brandstof bij elektriciteitsproductie

Nederland goed voor een vijfde van aardgaswinning in Europa

- Nederland blijft afhankelijk van invoer van kolen en olie
- duurzame energie in hoofdzaak uit biomassa en wind

Europese landen voor 60 procent zelfvoorzienend in energie

- energiewinning in Nederland dekt driekwart van de energiebehoefte
- Europa sterk afhankelijk van invoer van olie

Keuze voor schone, duurzame energiebronnen

- noodzaak van minder vervuilende vormen van energie-opwekking
- strategische keuzes én milieu-overwegingen spelen een rol

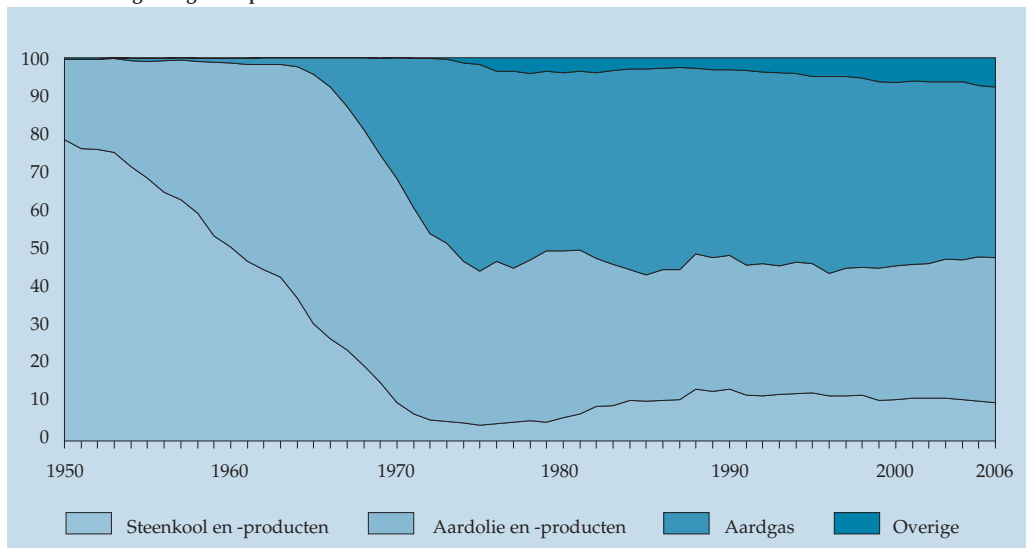
Dankzij de gasvoorraden is ons land in staat voor een belangrijk deel te voorzien in de eigen energiebehoefte. Ons land is hiermee veel minder afhankelijk van de internationale energiehandel dan de meeste andere Europese landen. Verder heeft Nederland een, naar Europese maatstaven, betrouwbaar netwerk voor gas en elektriciteit. Dit netwerk is goed verbonden met internationale netwerken. Ons land is echter nog steeds sterk afhankelijk van fossiele brandstoffen. Ons land heeft geen sterke duurzame bron van energie, zoals waterkracht in andere landen.

1. Veel energie afkomstig uit fossiele brandstoffen

- gebruik duurzame energiebronnen beperkt, maar neemt flink toe
- Nederlandse economie relatief energie-intensief

De voorziening van elektriciteit is voor het overgrote deel gebaseerd op de verbranding van fossiele brandstoffen. Dit is historisch tot stand gekomen door de aanwezigheid van bronnen in Nederland zelf. Tot circa 1960 ging dat om steenkool, daarna werd het aardgas. Aardgas wordt gebruikt voor de productie van elektriciteit en huishoudens en bedrijven gebruiken het voor verwarming en andere toepassingen.

Verbruik energiedragers in procenten in Nederland

Bron: CBS.

In 1950 waren kolen nog de belangrijkste energieleverancier. Die afhankelijkheid van kolen verdween na de ontdekking van de gasbel. Het aandeel van kolen bij de energievoorziening daalde van bijna 80 procent (1950) tot 10 procent (2006).

Fossiele brandstoffen maakten in 2005 circa 96 procent uit van de energievoorziening. Aardgas was de belangrijkste energieleverancier, gevolgd door aardolie en kolen. Aardolie wordt grotendeels ingevoerd. Slechts een klein deel wordt gewonnen op Nederlands grondgebied.

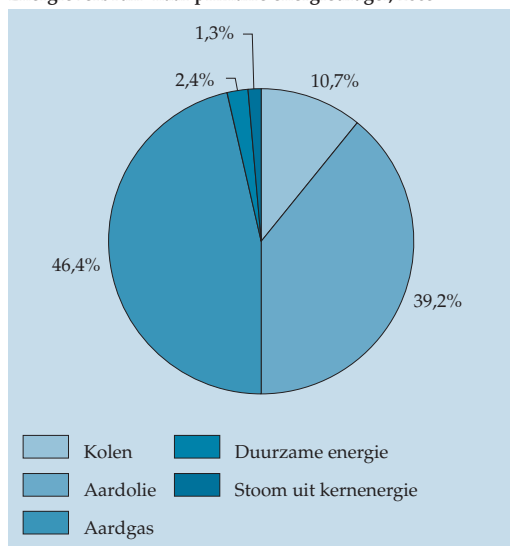
Het aandeel duurzame energie in het Nederlandse energieverbruik is absoluut gezien heel beperkt, maar is de afgelopen jaren wel flink gestegen. In 2006 was 2,7 procent van het totale verbruik uit duurzame binnenlandse bronnen afkomstig, tegen 1,8 procent in 2004 en 2,4 procent in 2005. Deze toename komt vooral doordat er veel grote windmolens zijn geplaatst en het meestoken van biomassa in elek-

tricitteitscentrales aanzienlijk is toegenomen. De toepassing van kernenergie zorgt voor ongeveer 1 procent van de energievoorziening.

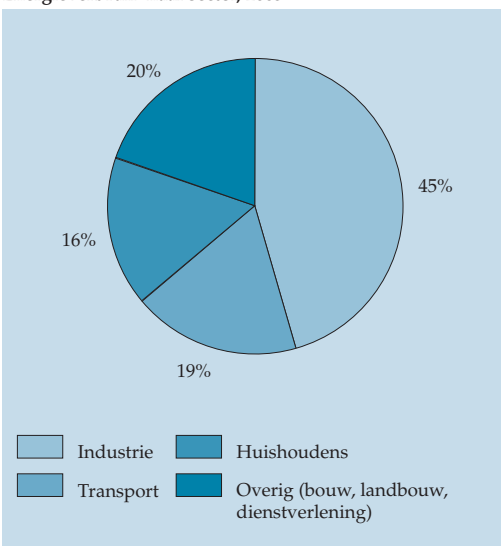
Industrie en transport grootverbruikers energie

De Nederlandse economie is relatief energie-intensief. Dit komt onder andere door de aanwezigheid van een grote chemische sector en veel glastuinbouw. Het verbruik door de industrie in 2005 was 45 procent van het totale energieverbruik. Ruim de helft hiervan betrof het gebruik van energie als grondstof voor het maken van producten, met name het maken van chemische producten, zoals plastics, uit aardolieproducten.

Energieverbruik naar primaire energiedrager, 2005

Energieverbruik naar sector, 2005

Bron: CBS.

De industrie was in 2005 goed voor bijna de helft van het totale energieverbruik, huishoudens nog niet voor een zesde deel.

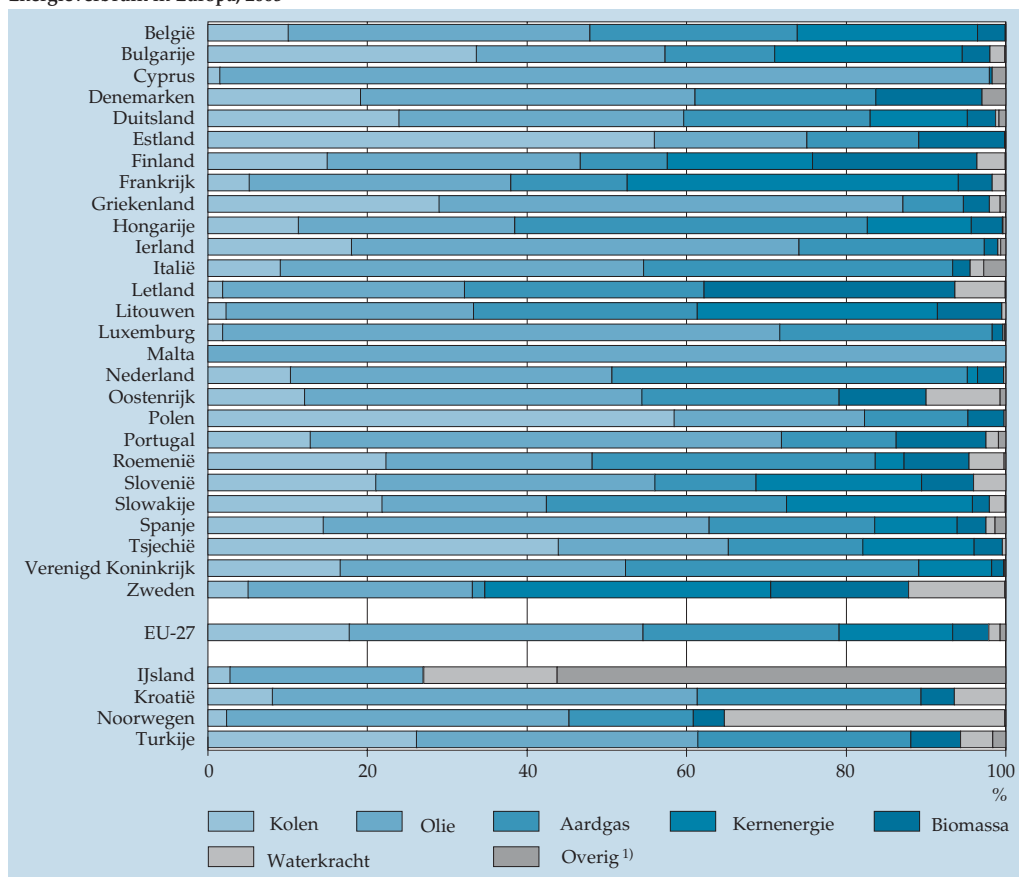
2. Hoog verbruik aardgas

- aardgasintensiteit van het verbruik hoogste van Europa
- aardgas belangrijkste brandstof bij elektriciteitsproductie

In geen enkel ander Europees land is het relatieve aardgasverbruik zo hoog als in Nederland. In ons land wordt het merendeel van de geproduceerde elektriciteit opgewekt met aardgas als brandstof. Afgelopen jaren zijn nog enkele nieuwe gasgestookte elektriciteitscentrales in gebruik genomen, waardoor het aandeel van aardgas in de opwekking van elektriciteit toenam tot circa 60 procent.

Ook Roemenië en Hongarije gebruiken voor hun energievoorziening relatief veel aardgas. In de meeste Europese landen wordt meer olie verbruikt. Polen, Tsjechië, Estland en Bulgarije gebruiken vooral veel kolen. Letland gebruikt veel biomassa, terwijl in Noorwegen waterkracht een belangrijke energiebron is. In Frankrijk en Zweden is het aandeel van kernenergie relatief hoog.

Energieverbruik in Europa, 2005

¹⁾ Overig: geothermisch, zon en wind.

Bron: Eurostat.

3. *Nederland goed voor een vijfde van aardgaswinning in Europa*

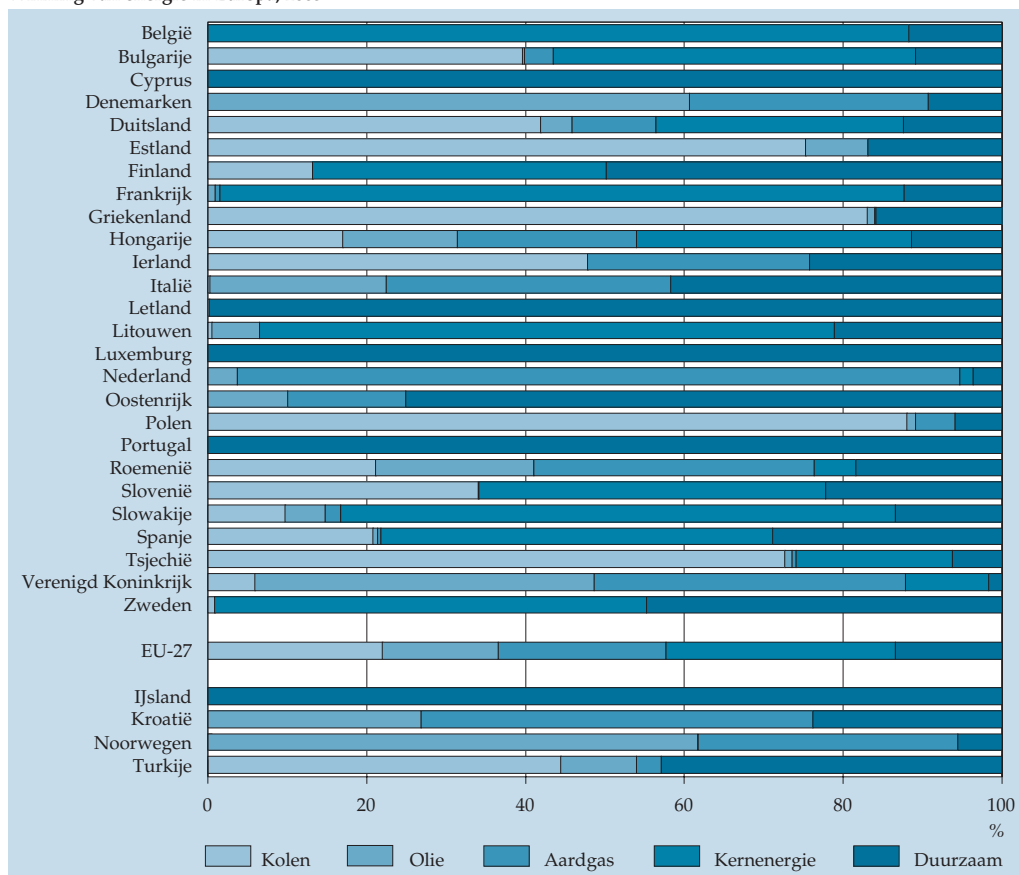
- Nederland blijft afhankelijk van invoer van kolen en olie
- duurzame energie in hoofdzaak uit biomassa en wind

In Polen en Duitsland wordt de meeste kolen gewonnen in Europa (samen 60 procent). Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk zijn samen verantwoordelijk voor 83 procent van de oliewinning binnen Europa. De gaswinning wordt gedomineerd

door het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en Nederland (samen 79 procent). Nederland neemt 21 procent voor zijn rekening. Frankrijk en Duitsland zijn de grootste producenten van kernenergie.

Duurzame energie bestaat voor het grootste gedeelte uit biomassa, geothermische energie en waterkracht. Duitsland, Frankrijk, Noorwegen en Zweden zijn goed voor circa 40 procent van de totale duurzame energiewinning. Hierbij neemt biomassa een prominente plaats in gevolgd door waterkracht (Zweden en Frankrijk). Noorwegen heeft waterkracht als grootste aandeel in duurzame energie en Italië wint de meeste geothermische energie in Europa. De winning van duurzame energie in Nederland bestaat hoofdzakelijk uit biomassa gevolgd door windenergie.

Winning van energie in Europa, 2005

Bron: Eurostat.

Frankrijk en Duitsland produceren 62 procent van de totale hoeveelheid kernenergie in Europa. Frankrijk produceert circa drie keer zoveel kernenergie als Duitsland, dat weer net zoveel produceert als het Verenigd Koninkrijk en Zweden samen.

4. Europese landen voor 60 procent zelfvoorzienend in energie

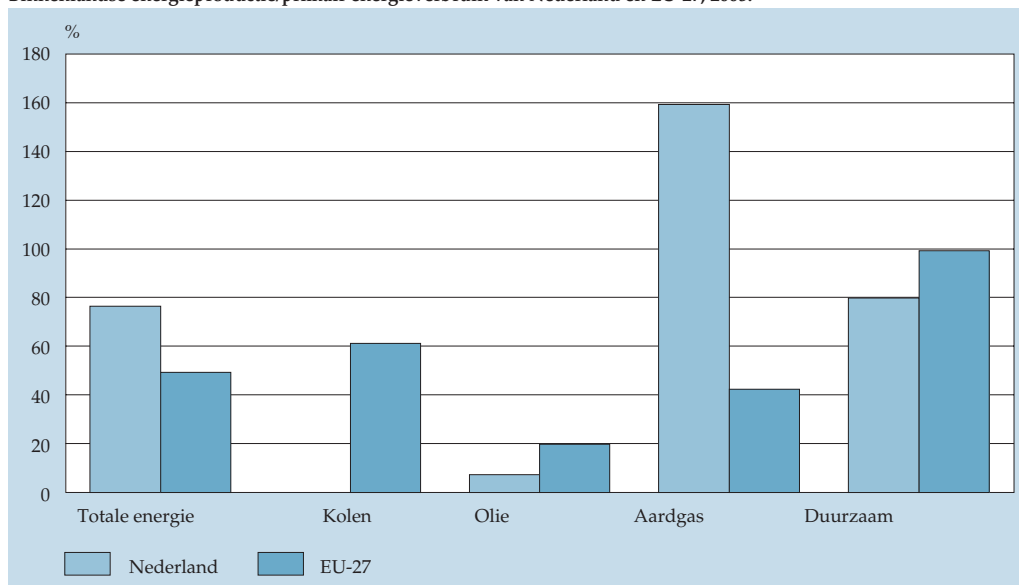
- energiewinning in Nederland dekt driekwart van de energiebehoefte
- Europa sterk afhankelijk van invoer van olie

Europa voorziet in circa 60 procent van zijn energie en is dus voor zijn energievoorziening voor ongeveer 40 procent afhankelijk van internationale energiehandel met landen buiten Europa. Van cruciaal belang hierbij is het feit dat Noorwegen (een van de 'plus-landen') hierbij is meegerekend. Noorwegen is geen lid van de Europese Unie, maar is met veel olie- en gaswinning verantwoordelijk voor 20 procent van de totale energiewinning van de EU-plus landen. De mate van zelfvoorziening van de EU-27 is veel lager, circa 50 procent.

De energieafhankelijkheid kan worden weergegeven als de verhouding tussen de winning van energie en het verbruik van energie. Als een land van een bepaald energietype minder zelf wint dan het verbruikt, is het niet zelfvoorzienend in deze brandstof.

Nederland is voor ruim 75 procent zelfvoorzienend, vooral door de winning van aardgas (zie kerncijfers). In Noorwegen is de winning van energie vele malen groter dan het eigen verbruik. Het land is dan ook een belangrijke exporteur van energie, met name van aardolie en aardgas. Ook in Denemarken is de energiewinning 60 procent hoger dan het verbruik.

Binnenlandse energiewinning/primair energieverbruik van Nederland en EU-27, 2005.

Bron: CBS.

Nederland is voor ruim 75 procent zelfvoorzienend, vooral door de winning van aardgas, Europa (EU-27) voor circa 50 procent.

Nederland netto-exporteur, maar ook importeur van aardgas

Voor de Europese landen (EU-plus) bedraagt de verhouding tussen winning en verbruik van kolen 60 procent, van aardgas 56 procent (Nederland 159 procent) en van olie 39 procent (Nederland 7 procent). Voor aardolie en in mindere mate voor aardgas en kolen is Europa dus voor een aanzienlijk deel afhankelijk van de invoer van buiten Europa. Aardolie is vooral afkomstig van Rusland en Saudi-Arabië, aardgas wordt vooral ingevoerd uit Rusland en Algerije.

Aardgas

In Noorwegen, Denemarken en Nederland is de winning van aardgas groter dan het verbruik. Noorwegen en Denemarken exporteren veel aardgas. Nederland is ook netto-exporteur, maar importeert daarnaast aardgas. Dit heeft te maken met de (langetermijn-) ontwikkeling van de internationale gasprijzen. Door de geliberaliseerde energiemarkt zijn de keuzes voor het aankopen van energie sterk afhankelijk van de marktprijzen, de verwachtingen voor de beschikbaarheid en de prijzen op langere termijn. Vaak worden langetermijncontracten afgesloten. Bij aardgas speelt een rol dat ons land nog lange tijd zelfvoorzienend wil blijven en het aardgas niet op korte termijn wil uitverkopen.

Ook het Verenigd Koninkrijk is met een dekkingpercentage van 93 procent vrijwel zelfvoorzienend in aardgas. In de andere Europese landen ligt dit verbruikpercentage onder het gemiddelde van de EU-plus van 42 procent. Roemenië is ook hier de uitzondering (verbruikpercentage 70 procent).

Olie

Noorwegen, Denemarken, en Verenigd Koninkrijk zijn onafhankelijk in hun oliebehoefte: zij winnen meer olie dan ze verbruiken. De overige EU-landen winnen minder dan 30 procent van hun binnenlandse olieconsumptie. Enige uitzondering is Roemenië dat met de winning van olie ruim de helft van de eigen oliebehoefte dekt.

Noorwegen exporteert uitsluitend olie, terwijl het Verenigd Koninkrijk ook olie invoert, ongeveer net zoveel als het uitvoert. Ook dit is een strategische keuze die samenhangt met de situatie op de energiemarkt.

Door de ligging is Nederland een belangrijk doorvoerland van ruwe aardolie en aardolieproducten. Een aanzienlijk deel (ca 45 procent) van de ruwe olie die met grote tankers Nederland binnenkomt, wordt doorgevoerd naar andere landen in Europa. In Nederland wordt in aardolieraffinaderijen veel ruwe aardolie omgezet in aardolieproducten. Ons land beschikt over ruim 10 procent van de raffinagecapaciteit in Europa. Het merendeel van de geproduceerde aardolieproducten wordt uitgevoerd.

Kolen

Tsjechië, Noorwegen en Polen winnen méér kolen dan zij gebruiken voor het eigen verbruik in 2005. In Denemarken, IJsland, Luxemburg, Cyprus, Portugal en Nederland wordt geen kolen gewonnen. Van deze landen handelt Nederland het meest; ongeveer een derde van de ingevoerde steenkool en steenkoolproducten wordt weer uitgevoerd.

Duurzame energie

Voor duurzame energie is de winning in de meeste landen vrijwel gelijk aan het verbruik. In beperkte mate wordt duurzame energie in- en uitgevoerd, meestal in de vorm van duurzaam opgewekte elektriciteit. Nederland voert op geringe schaal duurzame elektriciteit in.

5. Keuze voor schone, duurzame energiebronnen

- noodzaak van minder vervuilende vormen van energie-opwekking
- strategische keuzes én milieu-overwegingen spelen een rol

Landen kunnen hun energieafhankelijkheid beperken door de verbruiksmix van hun energiebronnen aan te passen door substitutie van een energiedrager die, bijvoorbeeld, efficiënter te produceren is of die goedkoper te krijgen is op de markt. Bij de keuze voor het gebruik van energiebronnen spelen ook milieuoverwegingen een rol. Nationaal en internationaal beleid is er steeds meer op gericht om op een meer duurzame manier om te gaan met energie, zowel bij de productie als bij het gebruik. Landen worden gestimuleerd om over te gaan op minder vervuilende vormen van energieopwekking om te kunnen voldoen aan de internationale afspraken, met name op het gebied van de uitstoot van CO₂ (broeikasgassen).

In de discussie rond de recente plannen voor de bouw van nieuwe kolengestookte elektriciteitscentrales worden deze strategische afwegingen gemaakt. Het gaat daarbij niet alleen om de langetermijnverwachtingen over de prijs van steenkool, de beschikbaarheid en leveringszekerheid ervan op de wereldmarkt. Ook de aspecten van milieu en duurzaamheid spelen een rol in die discussie.

Toelichting:

Begrippen:

EU-27 en EU-plus

België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechoë, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

EU-plus zijn 27 EU-lidstaten, plus Noorwegen, IJsland, Kroatië en Turkije.

Primaire brandstoffen

Primaire energiedragers worden geëxtraheerd of direct onttrokken uit natuurlijke bronnen zoals ruwe olie, steenkool, aardgas. Alle energiedragers die niet primair zijn en geproduceerd uit primaire energiedragers worden secundaire energiedra-

gers genoemd. Secundaire energiedragers komen dus uit de transformatie van primaire of secundaire energie, bijvoorbeeld elektriciteit en aardolieproducten, zoals motorbenzine.

Bronnen:

OECD/IEA, Energy Policies of IEA Countries, 2005 Review. (2005).

Eurostat, Panorama of Energy, Energy statistics to support EU policies and solutions. (2007)

Afkortingen:

OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development.

IEA = International Energy Agency.

Kerncijfers

Binnenlandse energieproductie / verbruik in EU-27 landen plus Noorwegen, Turkije, Kroatië, en IJsland, 2005.

	Totaal ¹⁾	Kolen ¹⁾	Olie ¹⁾	Aardgas ¹⁾	Duurzaam ¹⁾²⁾
	%				
Noorwegen	726	127	1 005	1 478	100
Denemarken	160		232	213	91
Verenigd Koninkrijk	87	31	104	93	84
Polen	83	124	4	32	101
Nederland	76		7	159	80
Estland	76	100	30		115
IJsland	73				100
Tsjechië	72	117	3	2	110
Roemenië	70	66	54	70	101
Zweden	67	12	0		100
Bulgarije	53	61	1	14	102
Frankrijk	49	0	1	2	100
Letland	49	4			133
Slovenië	48	77	0	0	100
Finland	47	43	0		101
Litouwen	43	10	8		103
Kroatië	42	0	22	78	100
Duitsland	39	68	4	18	100
Hongarije	37	57	20	19	100
Slowakije	34	15	8	2	107
Griekenland	33	95	1	1	100
Oostenrijk	28	0	7	17	102
Turkije	28	47	8	3	100
België	25	0		0	85
Spanje	21	30	0	0	100
Italië	15	0	7	14	95
Portugal	13	0			100
Ierland	11	29		13	100
Cyprus	2				100
Luxemburg	2				100
EU-27	49	61	20	42	99

¹⁾ Berekend als productie gedeeld door primair energieverbruik x 100.

²⁾ Duurzame energie is samengesteld uit biomassa- en afvalverbranding, geothermische, waterkracht, zon- en windenergie.

Bron: Eurostat, 2007.

Sociale contacten nemen toe,
betrokkenheid bij samenleving groeit

Grotere sociale samenhang

10

Meeste burgers voelen zich omringd door familie, vrienden en kennissen

- toename van contacten
- tevredenheid over de kwaliteit van de relaties

Helpt van de Nederlanders als vrijwilliger actief

- aantal vrijwilligers neemt niet toe
- weinig enthousiasme voor vakbondswerk

Veel vertrouwen in (inter)nationale instellingen

- groot vertrouwen in leger en politie, weinig in de Kamer en Europa
- ouderen en laagopgeleiden het meest sceptisch

Politieke betrokkenheid neemt toe

- opkomst bij verkiezingen groeit sinds 1998
- meer kritische houding tegenover politiek en politici

De sociale binding in de samenleving neemt de laatste jaren weer toe. De meeste burgers weten zich omringd door familie, vrienden en kennissen. Zij hebben ook een groter vertrouwen in personen en instellingen en zijn politiek actiever geworden. Wel is ook de scepsis over de politiek toegenomen. Dit algemene beeld verschilt evenwel sterk per bevolkingsgroep. Jongeren, hoger opgeleiden en personen met een hogere sociaal-economische positie participeren meer, hebben meer vertrouwen en zijn minder kritisch over de politiek.

1. Meeste burgers voelen zich omringd door familie, vrienden en kennissen

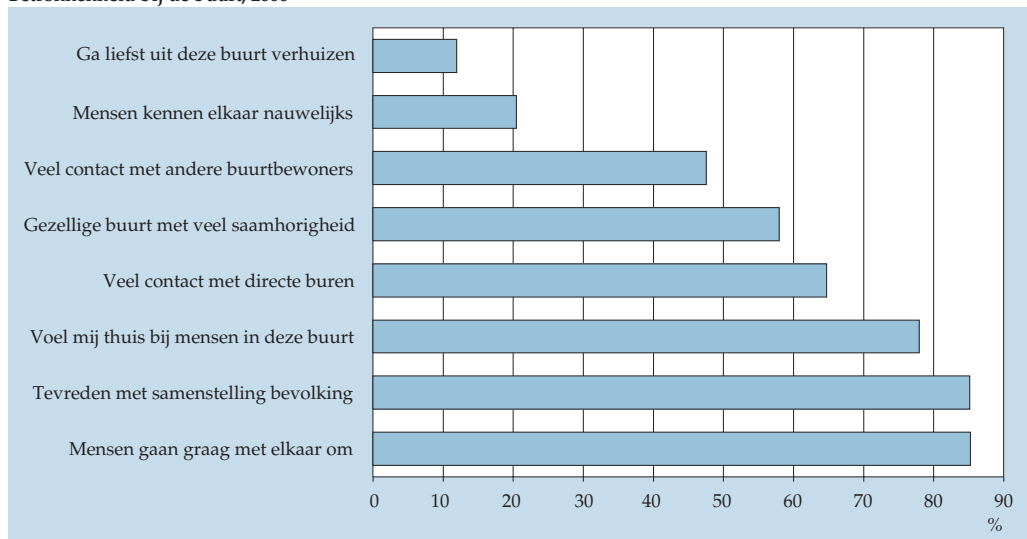
- toename van contacten
- tevredenheid over de kwaliteit van de relaties

Bijna iedereen heeft wel eens contact met een vriend of vriendin, kennis, familielid of buur. Een ruime meerderheid heeft dit zelfs wekelijks. Dergelijke contacten zijn de afgelopen tien jaar toegenomen. Had in 1997 nog 82 procent wekelijks contact met familie, in 2006 is dat 87 procent. Bij de contacten met burens zien we in deze periode een stijging van 67 naar 71 procent, en bij de vrienden en kennissen van 77 naar 80 procent. Deze stijging kan veroorzaakt worden doordat een steeds grotere groep over andere communicatiemiddelen beschikt zoals de mobiele telefoon en het internet.

Ook de kwaliteit van de sociale contacten is hoog. De meesten kennen mensen met wie zij goed kunnen praten en die hen echt begrijpen. Zij zijn niet geïsoleerd en weten zich omringd door vrienden. Hoewel het aantal contacten is toegenomen, is de kwaliteit daarvan niet gestegen.

De verschillen tussen stad en platteland zijn niet groot. Dit geldt zowel voor de mate van de contacten als de waardering ervan. Dit betekent dat er geen sprake is dat de stedelingen veel meer op zichzelf gericht zijn dan personen die buiten de steden wonen.

Betrokkenheid bij de buurt, 2006

Bron: CBS.

Buurtbewoners geven aan dat zij zeer tevreden zijn over de onderlinge contacten. De saamhorigheid in de buurt is groot: er zijn maar weinig bewoners die vinden dat zij hun buurtgenoten niet goed kennen. Een kleine minderheid (12 procent) voelt zich niet thuis in de buurt en wil verhuizen.

In de buurt voelen mensen zich thuis

Er is volop sociaal leven in de directe woonomgeving. Bijna driekwart van de bevolking onderhoudt veel contact met de burens, bijna de helft heeft contact met buurtbewoners. Uit die contacten blijkt een grote saamhorigheid. Zo zegt een meerderheid in een gezellige buurt te wonen, een overgrote meerderheid vindt zelfs dat in de buurt iedereen prettig met elkaar omgaat en men voelt zich thuis in de buurt. De mensen in de buurt helpen elkaar ook. Ruim een op de drie personen geeft minstens een keer per maand hulp aan anderen buiten het eigen huishouden. Dergelijke informele hulp aan bijvoorbeeld zieken, burens, familie, vrienden en bekenden, is vanaf 2000 toegenomen.

2. *Helft van de Nederlanders als vrijwilliger actief*

- aantal vrijwilligers neemt niet toe
- weinig enthousiasme voor vakbondswerk

Verenigingen en organisaties maken voor veel burgers een belangrijk deel uit van het sociale leven. Zo'n 30 procent van de bevolking is lid van een sportvereniging, 15 procent van een muziekvereniging. Deze percentages zijn al jaren vrij stabiel. Veel personen zetten zich in voor verenigingen. Bijna de helft van de bevolking staat te boek als vrijwilliger: zij zijn minstens een keer per jaar op vrijwillige basis en onbetaald actief voor een organisatie. Het percentage vrijwilligers is sinds 2000 licht gedaald. Er zijn veel verschillende uitingen van vrijwilligerswerk. Zo'n 13 procent zet zich in voor een sportvereniging, zo'n 9 procent doet iets voor organisaties in de verpleging en verzorging. Ook is bijna een op de tien actief in het onderwijs en de levensbeschouwing. Voorts is zo'n 5 procent van de bevolking bereid om vrijwilligerswerk te doen voor instellingen op het gebied van cultuur, jeugd en hobby. Voor een vakbond is beduidend minder enthousiasme en voor de politiek is de animo zelfs zeer gering. Deze cijfers fluctueren nauwelijks vanaf 1997.

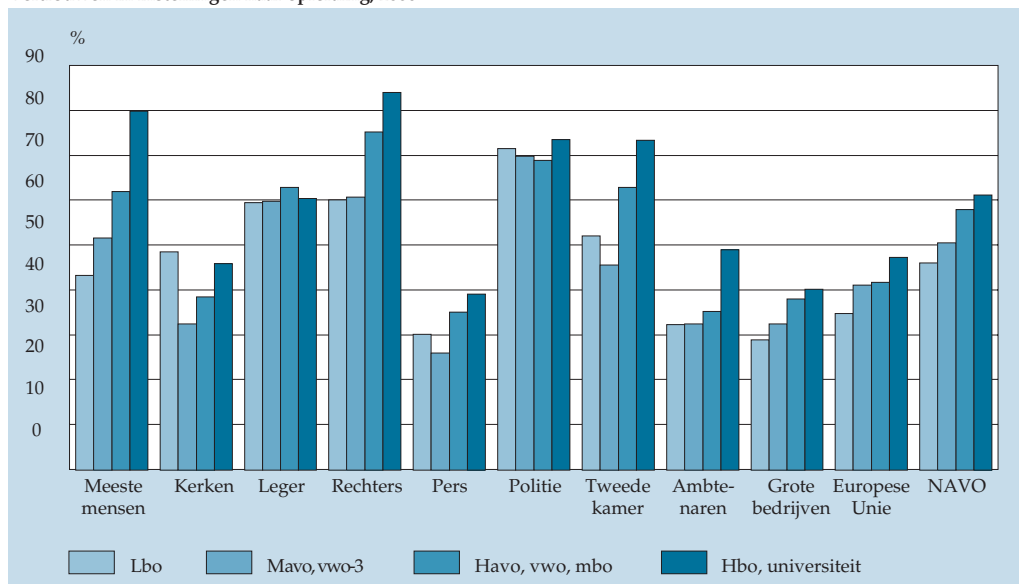
3. *Veel vertrouwen in (inter)nationale instellingen*

- groot vertrouwen in leger en politie, weinig in de Kamer en Europa
- ouderen en laaggeleiden het meest sceptisch

Van oudsher is de kerk een van de pijlers van sociale binding. De band met de kerk is echter tanende. In 1971 behoorde nog driekwart van de bevolking tot een kerkgenootschap. In 1993 was dat 58 procent. Vervolgens is de ontkerkelijking echter niet verdergegaan. Het kerkbezoek is daarentegen wel afgenomen. Ging in 1997 nog bijna een kwart minstens één keer per maand naar de kerk of de moskee, in 2006 nog maar 19 procent. Een klein deel – 11 procent – kerkt wekelijks.

Behalve de persoonlijke perceptie over de saamhorigheid in kringen van familie, vrienden en buurtgenoten, is ook het sociale vertrouwen een richtinggever voor de kwaliteit van de contacten in een samenleving. Als mensen gevraagd wordt of zij anderen wel vertrouwen, of dat zij eigenlijk vinden dat ze niet voorzichtig genoeg kunnen zijn in de omgang met anderen, spreekt 61 procent zich uit voor vertrouwen. Vergelijking met 1998 leert dat dit sociale vertrouwen is toegenomen. Nederland scoort op dit punt bovendien hoog vergeleken met de meeste andere Europese landen. Alleen in Scandinavië is het sociale vertrouwen nog groter. Groot is in ons land ook het vertrouwen in (inter)nationale instellingen. Een ruime meerderheid van de bevolking geeft aan tamelijk tot heel veel vertrouwen te hebben in de rechters, de politie en het leger. Iets meer dan de helft spreekt dit vertrouwen uit voor het leger, de Tweede Kamer en de NAVO. Daarna volgen de kerken en de Europese Unie. Het minst vertrouwen zij ambtenaren, grote bedrijven en de pers. Vergeleken met 1998 is vooral het vertrouwen in het leger en de NAVO gestegen. Het geloof dat rechters, politie, kerken, pers en ambtenaren betrouwbaar zijn, is licht toegenomen. Het vertrouwen in de Tweede Kamer en de Europese Unie is nauwelijks veranderd, het vertrouwen in grote bedrijven is zelfs afgenomen.

Vertrouwen in instellingen naar opleiding, 2006

Bron: CBS.

Vertrouwen in instellingen gaat gepaard met sociaal vertrouwen. Dit verband is ook te zien bij de bevolkingsgroepen. Jong zijn, een hoge opleiding, een goed inkomen en een hoge sociale positie scheppen vertrouwen, niet alleen in (inter)nationale instellingen, maar ook in individuen.

Jongeren hebben meer vertrouwen dan ouderen

Er zijn talrijke verschillen in vertrouwen tussen bevolkingsgroepen. Jongeren hebben meer vertrouwen in instellingen dan ouderen. Dat geldt vooral voor het

vertrouwen in rechters, grote bedrijven, de Europese Unie en de NAVO. Kennis speelt hierbij een belangrijke rol. Hoger opgeleiden schenken meer vertrouwen aan bijvoorbeeld rechters, pers, Tweede Kamer, ambtenaren, grote bedrijven, NAVO en – vooral – de Europese Unie dan lager opgeleiden. Maar ook de sociaal-economische positie is van belang. Naarmate het inkomen en de sociale klasse waartoe men zichzelf rekent hoger is, neemt het vertrouwen in instellingen toe. Dit duidt erop dat niet alleen de scepsis over de meeste nationale instellingen groter is bij ouderen, lager opgeleiden, lagere inkomensgroepen en lagere sociale klassen; ook de steun voor internationale instituten als Europa, de NAVO en internationale bedrijven is onder deze bevolkingsgroepen geringer dan bij jongeren en personen met een hogere opleiding, inkomen en sociale positie. En naar dit onderscheid zijn wellicht ook de voor- en tegenstanders van de globalisering verdeeld.

4. *Politieke betrokkenheid neemt toe*

- opkomst bij verkiezingen groeit sinds 1998
- meer kritische houding tegenover politiek en politici

Participatie in de politiek is – naast de sociale participatie en de participatie in organisaties – de derde invalshoek van sociale samenhang. Enkele decennia geleden zag het er naar uit dat de belangstelling voor politiek tanende was, getuige de daling van de opkomst bij Tweede-Kamerverkiezingen sinds 1977. Dieptepunt was de lage opkomst (73 procent) in 1998. Bij de drie verkiezingen die daarop volgden, lag de opkomst echter weer rond 80 procent. Dat is een hoog percentage in Europees verband. De opkomst voor de verkiezingen voor de gemeenteraden en provincies is een stuk lager, en ook voor Europa lopen Nederlanders niet echt warm. Toch neemt de animo voor het stemmen over Europa weer toe: stemde is 1999 nog maar 30 procent bij de verkiezingen voor het Europees parlement, in 2003 was dit al 39 procent.

Belangstelling voor politiek neemt de laatste jaren weer toe

Deze toename in de politieke participatie heeft een pendant in de belangstelling voor politieke onderwerpen en het praten over politiek. Die belangstelling neemt sinds het eind van de vorige eeuw weer toe. Op basis van de Nationale Kiezersonderzoeken zien we dat tot 1998 meer dan een kwart geen interesse in de politiek had. In 2006 is dit nog maar 22 procent. Tegelijkertijd neemt de groep met tamelijke interesse in de politiek verder toe.

Uit gegevens van het Permanent onderzoek leefsituatie komt naar voren dat de belangstelling voor politiek in de periode 1997–2001 vrijwel stabiel was, en dat die belangstelling in 2002 sterk is toegenomen. Dit duidt erop dat met de politieke aardverschuiving die in 2002 heeft plaatsgevonden ook de interesse voor de politiek is toegenomen. En blijkbaar geldt nog steeds dat deze interesse op een hoger niveau is getild.

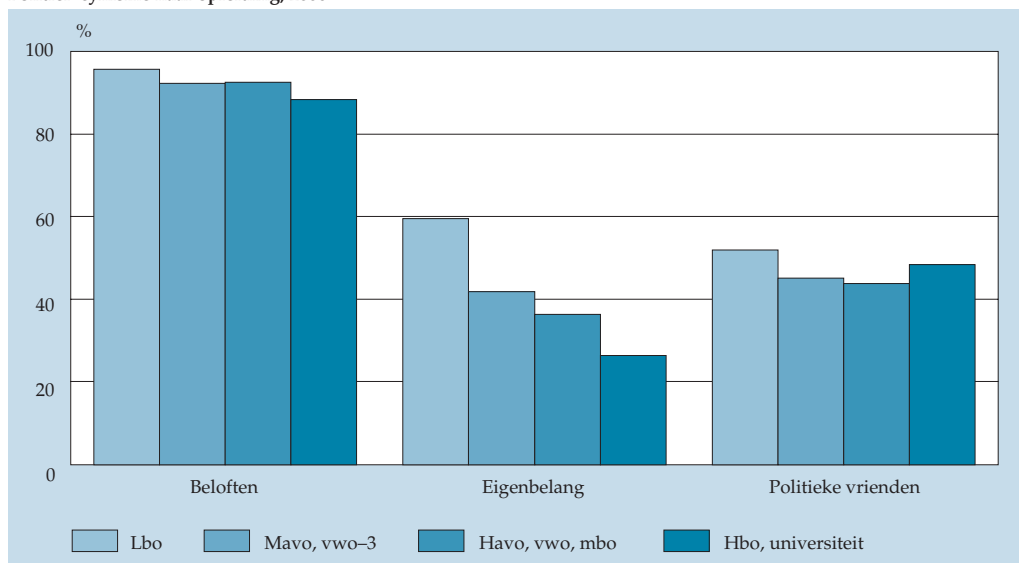
Ook de scepsis over de politiek neemt toe

Toegenomen is ook de animo in gezelschap over regeringsproblemen te praten: 51 procent van het electoraat doet hieraan actief mee, 40 procent luistert met belangstelling en 9 procent heeft geen belangstelling. Daarmee is de groep die niet wil participeren in politieke gesprekken sinds 1977 meer dan gehalveerd.

Er is een duidelijk verband tussen cynisme tegenover politiek en opleiding. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe milder de houding is ten aanzien van de politiek. Jongeren zijn minder kritisch dan ouderen, vrouwen zijn milder dan mannen. Ook staan mensen met een hoger inkomen positiever tegenover de politiek. Sociale klasse doet er evenwel niet toe.

Vooral de achterban van de Partij voor de Vrijheid staat cynisch tegenover de politiek, op afstand gevolgd door de SP'ers. Stemmers op GroenLinks zijn het minst cynisch.

Politiek cynisme naar opleiding, 2006

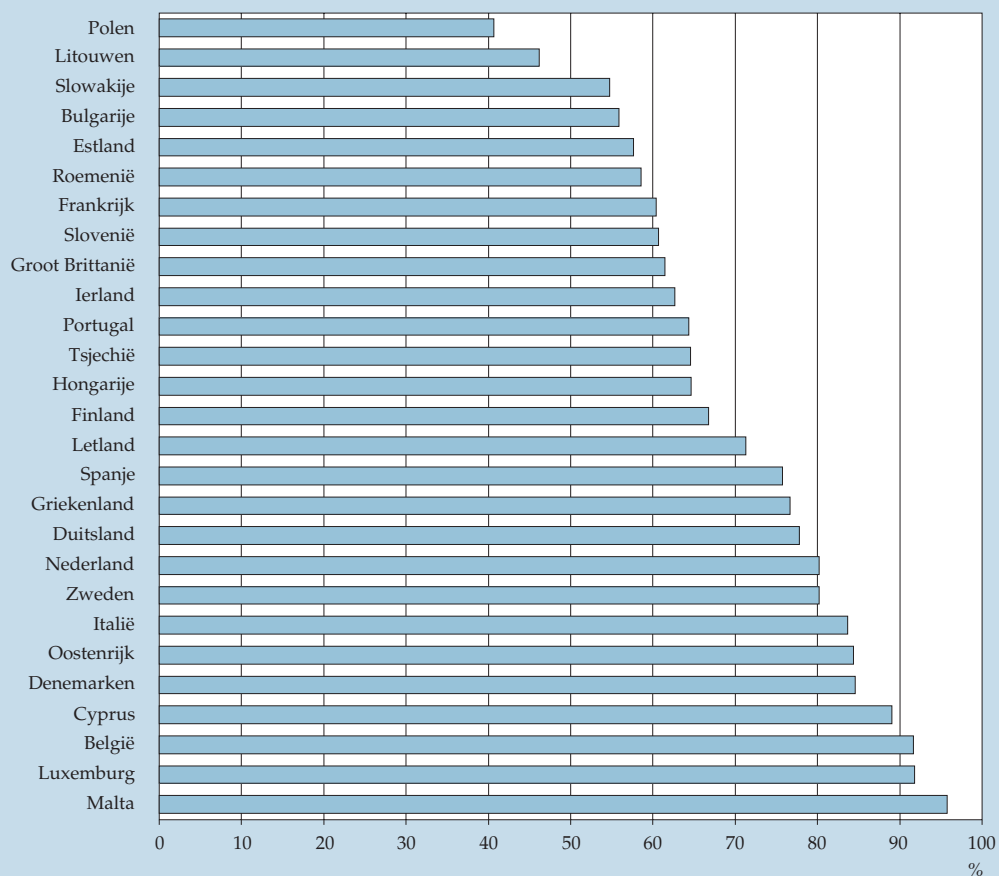
Bron: CBS.

Gelijktijdig valt een kritischer houding ten aanzien van de politiek te constateren, en dat is een ontwikkeling die eigenlijk al in 1977 is begonnen. Zo ondersteunt inmiddels 93 procent de stelling dat politici 'tegen beter weten in' meer beloven dan ze kunnen waarmaken. In 1977 was dit 79 procent. Dat 'ministers en staatssecretarissen vooral op hun eigen belang uit zijn' vindt 42 procent (2006) tegenover 32 procent in 1977. En de stelling 'Kamerlid word je eerder door je politieke vrienden dan door je bekwaamheden', krijgt bijval van 48 procent (45 procent in 1977).

Europa

Het opkomstpercentage van ruim 80 bij de verkiezingen is hoog in Europees verband. In sommige landen is de gang naar het stemlokaal nog verplicht, zoals in België, Luxemburg en Cyprus. Vooral in de nieuwe lidstaten blijft de opkomst achter. Maar ook in Portugal, Ierland, Groot-Brittannië en Frankrijk bleven veel kiezers weg. Met een opkomstpercentage van iets boven de 40 procent sluit Polen de rij.

Opkomst bij parlementsverkiezingen in EU-landen, 2002–2006

Bron: CBS.

Toelichting:

Bronnen:

Voor de beschrijving putten we uit diverse registraties, zoals de stembusuitslagen, en enquête-onderzoeken, waaronder het *Nationaal kiezersonderzoek* (vanaf 1971), het *Permanent onderzoek levenssituatie* (vanaf 1997) en de *Veiligheidsmonitor Rijk* (vanaf 2005).

Kerncijfers

Vertrouwen in instellingen en personen, 2006

	Vertrouwen in				
	Personen ¹⁾	Kerken ²⁾	Leger ²⁾	Rechters ²⁾	Pers ²⁾
Mannen	62	44	64	76	35
Vrouwen	59	41	58	67	33
18-24	59	47	76	79	26
25-34	61	38	69	84	33
35-44	66	36	63	79	37
45-54	65	36	54	73	39
55-64	58	42	55	66	32
65-74	58	60	59	57	30
75 jaar en ouder	43	57	45	43	36
Lager onderwijs	43	48	59	60	30
Lager middelbaar onderwijs	52	32	60	61	26
Havo, vwo, mbo	62	38	63	75	35
Hbo, universiteit	80	46	60	84	39
Totaal	61	42	61	73	34

¹⁾ De meeste mensen zijn wel te vertrouwen.

²⁾ Heel veel of tamelijk veel vertrouwen.

Politie ²⁾	Tweede Kamer ²⁾	Ambtenaren ²⁾	Grote bedrijven ²⁾	Europese Unie ²⁾	NAVO ²⁾
68	61	37	37	38	55
73	60	38	34	44	55
69	69	39	51	69	70
70	61	37	42	46	57
73	61	37	36	37	53
71	63	36	30	35	52
68	54	38	29	36	55
68	61	33	30	35	50
75	45	41	27	36	53
71	52	32	29	35	46
70	46	32	32	41	51
69	63	35	38	42	58
74	73	49	40	47	61
71	61	38	36	41	55

Minder vaak slachtoffer,
daling geregistreeerde criminaliteit

Burgers voelen zich steeds veiliger

Gevoel van onveiligheid wordt minder

- Nederlanders voelen zich vanaf 2003 steeds minder onveilig
- vooral jongeren voelen zich wel eens onveilig

Minder burgers slachtoffer van criminaliteit

- kwart van alle Nederlanders in 2006 slachtoffer van criminaliteit
- jongeren en stadsbewoners belangrijkste risicogroepen

Ook bedrijven minder vaak slachtoffer van criminaliteit

- detailhandel en horeca vaakst getroffen door criminaliteit
- criminaliteit kost bedrijfsleven 570 miljoen euro

Politie meer geconfronteerd met geweldscriminaliteit

- meer geregistreeerde geweldsmisdrijven
- meer geweldszaken naar de rechter

Nederland scoort hoog bij criminaliteit tegen burgers

- daling criminaliteit door 'ontgroening', beleid en preventie
- bedreiging en mishandeling komen in Nederland relatief vaker voor dan elders in Europa

Nederlanders zijn zich de laatste jaren veiliger gaan voelen. Zij zeggen minder last te hebben van criminaliteit. Zij zijn ook minder vaak het slachtoffer van diefstal of inbraak.

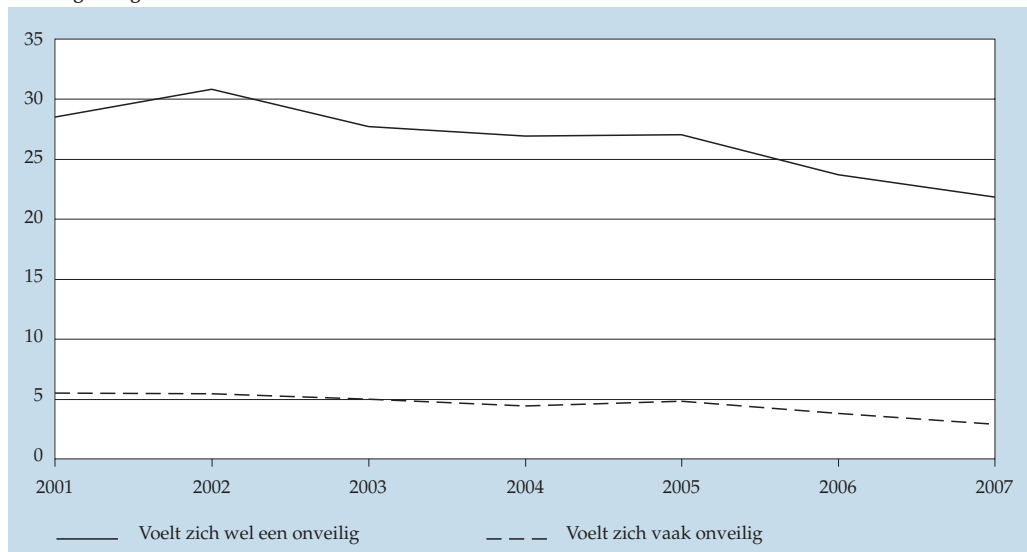
Ook uit de geregistreeerde politiecijfers komt naar voren dat Nederland veiliger is geworden: het aantal door de politie geregistreeerde misdrijven neemt de laatste jaren af. Een effectievere aanpak van veelplegers die verantwoordelijk zijn voor een groot deel van de diefstaldelicten, preventiemaatregelen door de burgers zelf en de leeftijdspecifieke opbouw van de bevolking zijn de verklaringen voor de dalende criminaliteitscijfers.

1. Gevoel van onveiligheid wordt minder

- Nederlanders voelen zich vanaf 2003 steeds minder onveilig
- jongeren voelen zich nog het vaakst wel eens onveilig

Begin 2007 voelt ruim een vijfde van de bevolking van 15 jaar en ouder zich wel eens onveilig. Dit is duidelijk minder dan in voorgaande jaren. Nederlanders neigen ook minder naar vermijdingsgedrag vanwege onveiligheidsgevoelens. Minder dan voorheen geven burgers aan dat zij bepaalde plekken mijden of dat zij 's avonds de deur niet open doen bij onverwacht bezoek.

Onveiligheidsgevoelens

Bron: CBS.

Gevoelens van onveiligheid namen vooral toe na de aanslagen in de Verenigde Staten op 11 september 2001. Vanaf 2003 nemen de onveiligheidsgevoelens af.

Plekken waar jongeren rondhangen en uitgaansgelegenheden zijn de plekken waar mensen zich het vaakst wel eens onveilig voelen. Maar ook in de eigen buurt, in het winkelcentrum of in het openbaar vervoer voelt een deel van de bevolking zich niet altijd veilig. Het meest veilig voelen mensen zich in hun eigen huis.

Vooraf jongeren tussen 18 en 25 jaar hebben deze gevoelens. Bijna een op drie jongeren voelt zich wel eens onveilig. Vanaf 25 jaar nemen de gevoelens van onveiligheid gestaag af. Slechts een klein gedeelte (3 procent) van de bevolking voelt zich vaak onveilig. Ook dit percentage is de afgelopen jaren gedaald. Het zijn vooral 55-plussers die zich vaak onveilig voelen. Het gevoel van onveiligheid is sterker in de grote steden. Naarmate de verstedelijking afneemt, neemt ook het gevoel van onveiligheid af.

2. *Minder burgers slachtoffer van criminaliteit*

- kwart van alle Nederlanders in 2006 slachtoffer van criminaliteit
- jongeren en stadsbewoners belangrijkste risicogroepen

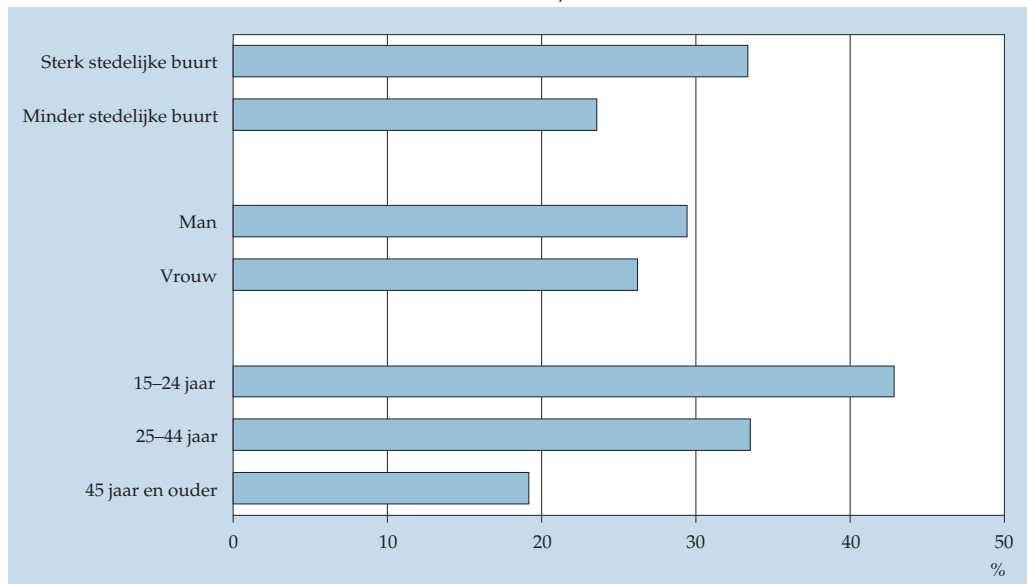
Het slachtofferpercentage in Nederland daalt. Begin 2007 geeft een kwart van alle inwoners van 15 jaar en ouder aan slachtoffer te zijn geweest van veel voorkomende criminaliteit. Twee jaar eerder was dat nog 29 procent. Ook het aantal onderzochte delicten verminderde. De slachtoffers zijn in 2006 geconfronteerd met naar schatting 5,3 miljoen delicten, waaronder 1,2 miljoen geweldsdelicten, 1,8 miljoen vermogensdelicten en ruim 2,1 miljoen vandalismedelicten.

Vooral het aandeel slachtoffers van vermogensdelicten als (poging tot) inbraak, diefstal van of uit de auto, fietsdiefstal, portemonneediefstal met geweld en zakkenrollerij is gedaald. Het percentage slachtoffers van geweldsdelicten is niet veranderd.

De kans om slachtoffer te worden van een delict hangt het meest af van de leeftijd en de stedelijkheid van de woonomgeving. Mannen zijn iets vaker slachtoffer dan vrouwen.

Dat ons land een stuk veiliger is geworden blijkt ook uit de meest recente politie-cijfers.

Slachtoffers van veelvoorkomende criminaliteit naar kenmerken, 2006

Bron: CBS.

Meer dan vier op de tien 15-24-jarigen, en minder dan twee op de tien inwoners van 45 jaar en ouder waren in 2006 slachtoffer van criminaliteit. Mannen zijn iets vaker slachtoffer dan vrouwen. In stedelijke buurten was een op de drie inwoners slachtoffer, in minder stedelijke buurten een op de vier.

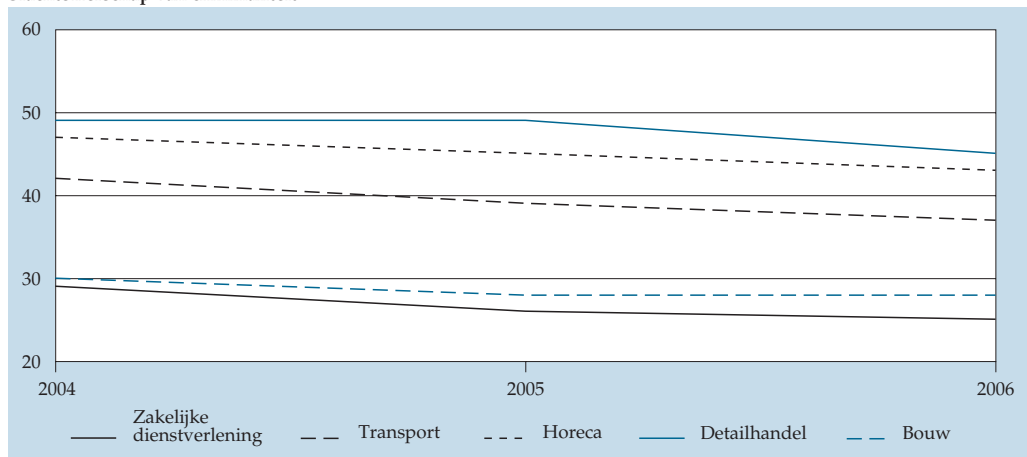
3. Ook bedrijven minder vaak slachtoffer van criminaliteit

- detailhandel en horeca vaakst getroffen door criminaliteit
- criminaliteit kost bedrijfsleven 570 miljoen euro

De criminaliteit waarmee bedrijven in Nederland te kampen hebben is in de afgelopen twee jaar gedaald. Vooral het aantal diefstallen en inbraken daalde. In de detailhandel en horeca kreeg bijna de helft van de bedrijven te maken met inbraak, diefstal, vernieling of geweld. In de transportsector werd iets meer dan een op de drie bedrijven getroffen en in de bouw en in de zakelijke dienstverlening ongeveer een op de vier bedrijven.

In de detailhandel wordt tweederde van alle diefstallen gepleegd in 3 procent van het totale aantal vestigingen. Dat zijn supermarkten, warenhuizen, drogisterijen en kledingzaken. Het totale schadebedrag voor het bedrijfsleven is in twee jaar met 17 procent gedaald tot 570 miljoen euro.

Slachtofferschap van criminaliteit

Bron: CBS.

In alle sectoren ligt het percentage slachtofferschap in 2006 enkele procenten lager dan in 2004.

4. Politie meer geconfronteerd met geweldscriminaliteit

- meer geregistreerde geweldsmisdrijven
- meer geweldszaken naar de rechter

Het slachtofferpercentage van geweldsdelicten stabiliseert de laatste jaren. Toch registreert de politie jaarlijks meer geweldszaken en krijgt ook het Openbaar Ministerie aanzienlijk meer geweldszaken te verwerken. Deskundigen schrijven dat toe aan lagere tolerantiegrenzen bij het publiek: mensen slaan elkaar eerder. Toch

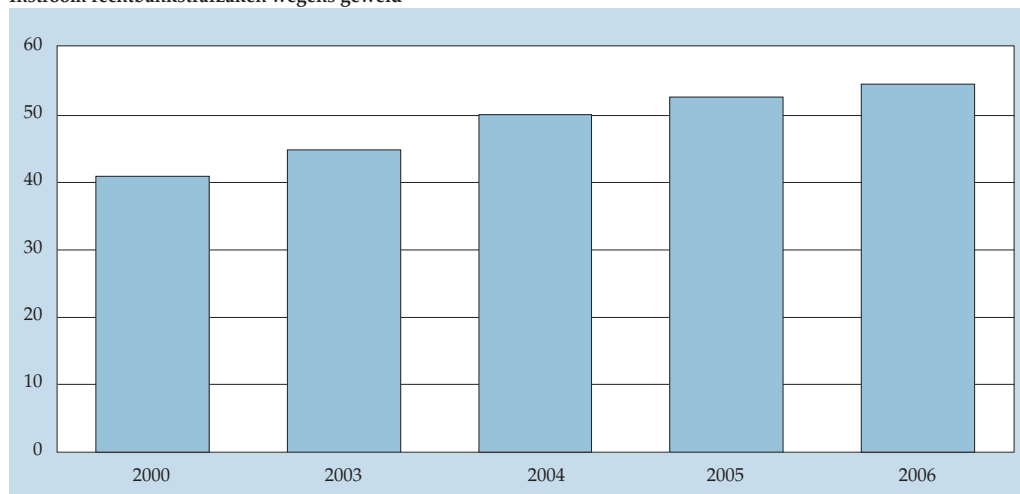
is de stijging van het aantal geregistreerde geweldszaken niet zonder meer terug te voeren op het gegeven dat de samenleving gewelddadiger is geworden. Mogelijk is het geweld buitensporiger dan voorheen.

Ook hebben politie en justitie de laatste jaren meer aandacht voor de registratie van geweld in de privé-sfeer. Dit huiselijk geweld kan de vorm aannemen van kindermishandeling en seksueel misbruik (incest), partnerrelatiegeweld en mishandeling en verwaarlozing van ouderen.

Sinds 2004 registreert de politie de aard, omvang en achtergronden van dit huiselijk geweld. In het eerste jaar werden ruim 56 duizend incidenten gemeld, het jaar daarop ruim 57 duizend. Het aantal werkelijke incidenten ligt vermoedelijk vele malen hoger.

In 2005 is 38 duizend keer contact opgenomen met een Advies- en Meldpunt Kindermishandeling om vermoedens van kindermishandeling te melden, 12 procent meer dan in 2004. Naar schatting heeft een op de zes à zeven vrouwen in Nederland als meisje ten minste één ervaring met seksueel misbruik door verwanten gehad. Schattingen van het aantal mannelijke incestslachtoffers lopen uiteen van een op de tien tot een op de elf.

Instream rechtbankstrafzaken wegens geweld

Bron: CBS.

Het aantal ingestroomde rechtbankstrafzaken wegens een geweldsdelict is de laatste jaren aanzienlijk gestegen, van 37 duizend in 2000 naar 57 duizend in 2006. In de helft van de zaken gaat het om mishandeling. In een op de vijf zaken is sprake geweest van bedreiging.

Een aparte vorm van geweld die meer en meer de aandacht trekt, is het eergereleerde geweld onder sommige allochtone bevolkingsgroepen. Bij eergereleerd geweld gaat het om geestelijk of fysiek geweld als reactie op (dreiging) van schending van de eer van de familie. Ieder jaar zijn er enkele duidelijke gevallen van eermoord. Bij het meldpunt Etnisch Politiewerk komen jaarlijks ongeveer 600 meldingen van eerwraak binnen.

5. *Nederland scoort hoog bij criminaliteit tegen burgers*

- daling criminaliteit door 'ontgroening', beleid en preventie
- bedreiging en mishandeling komen in Nederland relatief vaker voor dan elders in Europa

De omvang van de criminaliteit ontwikkelt zich gunstig. Toch ligt de criminaliteit in ons land ruim boven het gemiddelde van de Europese Unie. Alleen in het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Estland ondervonden burgers in 2004 meer last van criminaliteit dan Nederlandse burgers. Dat komt vooral door het hoge aantal fietsdiefstallen, maar niet uitsluitend: ook het niveau van bedreigingen en mishandelingen is relatief hoog in ons land. Maar de kans om slachtoffer te worden van beroving is in Nederland duidelijk lager dan gemiddeld.

Uit het meest recente internationaal vergelijkende onderzoek blijkt dat, met uitzondering van België, in alle landen van de Europese Unie de veel voorkomende criminaliteit de afgelopen tien jaar is gedaald. Europa herstelt hiermee van een 'misdaadepidemie' die minstens drie decennia heeft geduurd. In 1988 bedroeg het gemiddelde slachtofferpercentage van de deelnemende Europese landen 17 procent. In de loop van de jaren negentig steeg het naar 22 procent. In 2004 lag het criminaliteitsniveau in Europa onder dat van eind jaren tachtig (15 procent). In 1995 was nog een op de vijf burgers in Europa slachtoffer van veel voorkomende criminaliteit, tien jaar later is dat teruggelopen tot een op de zeven.

Minder jongeren, minder criminaliteit

De daling van de criminaliteit in Europa, die overigens ook in de Verenigde Staten en Australië is waargenomen, wordt toegeschreven aan zeker drie factoren. Om te beginnen: demografische ontwikkelingen. Een groot deel van de daders bestaat uit jongeren van 15–24 jaar. In tien jaar tijd is het percentage jongeren van deze leeftijd in de EU-landen gedaald van 14 procent (1995) naar 12 procent (2005). In Nederland daalde het percentage jongeren in die periode met 1,5 procent.

Effectievere aanpak van veelplegers

Een tweede factor van belang is de effectievere misdaadbestrijding. Verondersteld wordt dat het sneller en strenger straffen van daders van invloed is geweest op de daling van de criminaliteit. Vooral een groep veelplegers is verantwoordelijk voor een groot deel van de criminaliteit. Terwijl ze 20 procent van alle verdachten uitmaken, plegen ze 40 procent van de delicten. Bij meerderjarige veelplegers gaat het om een groep van bijna 20 duizend personen. De groep bestaat voor 40 procent uit alcohol- of drugsverslaafden. Zij maken zich schuldig aan delicten als autokraak, winkeldiefstal, bedreiging en vernieling.

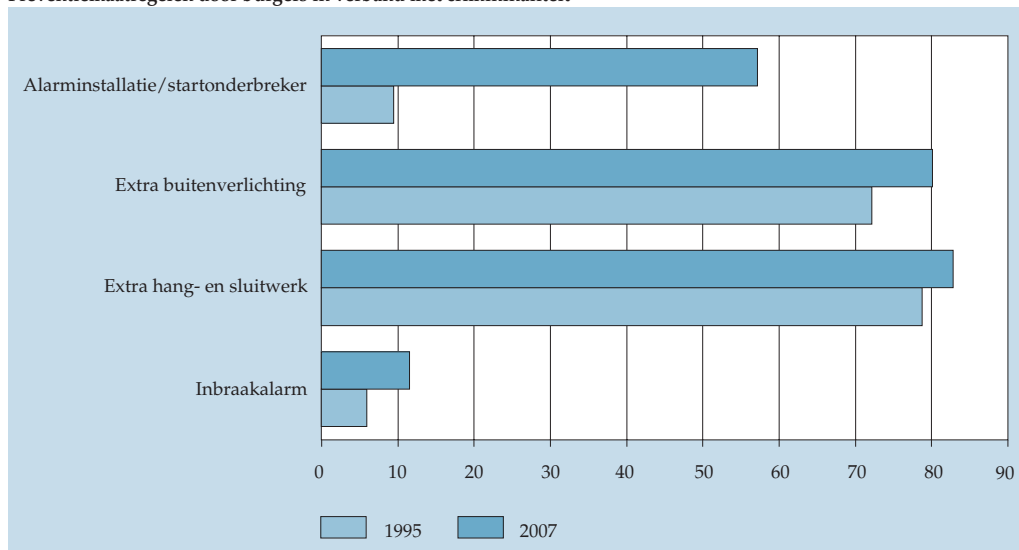
Het beleid is de afgelopen jaren onder meer gericht geweest op het aanpakken van de meest actieve veelplegers, een groep van naar schatting 6 duizend personen. Voor deze groep is de ISD-maatregel (Inrichting voor Stelselmatige Daders) in het leven

geroepen. Met deze maatregel kan iemand tot maximaal twee jaar worden vastgezet en eventueel een gedragsbehandeling krijgen. In 2006 hebben 435 veelplegers deze maatregel opgelegd gekregen tegen 407 in 2005. Door uitbreiding van het aantal cellen hoefden deze 'draaideurcriminelen' niet meer te worden heengezonden.

Meer preventie

Burgers en bedrijven doen ook steeds meer om zich te wapenen tegen de criminaliteit. Extra hang- en sluitwerk en extra buitenverlichting zijn de meest voorkomende maatregelen tegen inbraak. Het aanbrengen van een inbraakalarm komt veel minder voor. Personenauto's zijn veelal voorzien van een alarminstallatie of een startonderbreker.

Preventiemaatregelen door burgers in verband met criminaliteit

Bron: CBS.

Extra hang- en sluitwerk en extra buitenverlichting vormen de meest voorkomende maatregelen tegen inbraak. In 2007 zijn deze voorzieningen bij meer dan vier op de vijf huishoudens aanwezig. Het aanbrengen van een inbraakalarm komt minder voor. Circa 12 procent van de huishoudens beschikt hierover. Bijna zes van elke tien personenauto's is voorzien van een alarminstallatie of een startonderbreker. Vergeleken met 1995 is de mate van preventie tegen criminaliteit toegenomen.

Het percentage bedrijven dat preventiemaatregelen neemt tegen criminaliteit varieert per sector. In de bouw en het transportwezen hebben twee op de drie bedrijven maatregelen genomen. Van de bedrijven in de detailhandel en horeca geldt dat voor ongeveer vier op de vijf.

Het nemen van dergelijke preventieve maatregelen is de derde factor die de daling van de criminaliteit mede kan verklaren.

Toelichting:

Bronnen:

Veiligheidsmonitor Rijk

In de Veiligheidsmonitor Rijk wordt aan een aselechte steekproef van de bevolking van 15 jaar en ouder gevraagd in welke mate zij slachtoffer zijn geweest van veel voorkomende delicten, zoals inbraak, diefstal, beroving en mishandeling. Het is gebruikelijk deze vormen van criminaliteit aan te duiden met de term 'veel voorkomende criminaliteit'.

Slachtofferenquêtes geven vooral inzicht in criminaliteit tegen particuliere huishoudens. Ze vormen de bron bij uitstek om een goed beeld te krijgen van de omvang en ontwikkeling van de criminaliteit, omdat ze ook criminaliteit meten buiten de registraties van de politie om. Want niet alle delicten waarvan de bevolking slachtoffer is, worden gemeld bij de politie of worden na melding door de politie officieel geregistreerd in een proces-verbaal van aangifte.

Monitor Criminaliteit Bedrijfsleven

De Monitor Criminaliteit Bedrijfsleven heeft als doel inzicht te geven in het slachtofferschap van Nederlandse bedrijven en de maatregelen die zij nemen om de criminaliteit terug te dringen. Het onderzoek wordt uitgevoerd in vijf sectoren van het bedrijfsleven: Bouw, detailhandel, horeca, transport en zakelijke dienstverlening.

Politiestatistiek

De Politiestatistiek wordt samengesteld uit gegevens die afkomstig zijn uit de politieregistraties. Het doel is een beeld te geven van de omvang en de ontwikkeling van de geregistreerde criminaliteit en voor zover bekend van de kenmerken van de verdachten van deze misdrijven. De Politiestatistiek is ook van belang omdat inzicht wordt verkregen in de vormen van criminaliteit die buiten het kader van de slachtofferenquêtes vallen. Te denken valt aan de 'slachtofferloze' delicten, waarvan de bekendste de drugs- en vuurwapendelicten en diverse verkeersdelicten zijn.

Literatuur

The Burden of crime in the EU. Research Report: A comparative analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005 (2007).

Openbaar Ministerie. *Jaarbericht 2006* (Den Haag 2007).

Samen werken, samen leven. Beleidsprogramma kabinet Balkenende IV 2007–2011. (Den Haag juni 2007).

Kerncijfers veiligheid

		1995	2000	2005	2006	2007
Onveiligheidsgevoelens in verband met criminaliteit						
Voelt zich wel eens onveilig	% burgers	29,0	.	27,0	23,7	21,8
Voelt zich vaak onveilig		6,9	.	4,8	3,8	2,9
Mijdt bepaalde plekken in woonplaats vanwege onveiligheid	% 'komt vaak voor'	11,4	.	9,0	8,0	7,0
Doet 's avonds en 's nachts niet open vanwege onveiligheid		16,5	.	14,6	15,3	14,1
Laat waardevolle spullen thuis om beroving/ diefstal te voorkomen		16,5	.	12,6	10,3	9,2
Rijdt of loopt om om onveilige plekken te mijden		9,9	.	7,9	6,6	5,9
Staat kinderen niet toe ergens naar toe te gaan vanwege onveiligheid		20,8	.	20,3	20,1	18,7
Maakt geen gebruik van openbaar vervoer vanwege onveiligheid		.	.	3,2	2,5	1,9
Slachtofferschap van criminaliteit						
<i>Onder burgers (van 15 jaar en ouder)</i>						
Gewelddelicten	% één of meer keer slachtoffer	.	5,0	5,8	5,1	5,3
Vermogensdelicten		.	12,3	14,4	13,7	12,3
Vandalismedelicten		.	11,0	13,0	12,0	11,7
Totaal		.	25,7	28,8	27,2	25,8
<i>Onder bedrijven</i>						
Bouwnijverheid	% slachtoffers	.	.	28	28	.
Detailhandel		.	.	49	45	.
Horeca		.	.	45	43	.
Transport		.	.	39	37	.
Zakelijke dienstverlening		.	.	26	25	.
Delicten in Nederland ondervonden (tegen burgers)						
Gewelddelicten	x 1 000	842	896	1 302	1 096	1 157
Vermogensdelicten		1 980	1 791	2 233	2 107	1 840
Vandalismedelicten		1 497	1 796	2 410	2 185	2 119
Totaal		4 506	4 674	6 178	5 609	5 325
Preventiemaatregelen in verband met criminaliteit						
<i>Door burgers</i>						
Inbraakalarm	% thuis aanwezig	5,9	.	11,8	10,9	11,5
Extra hang- en sluitwerk		78,7	.	82,4	82,6	82,8
Extra buitenverlichting		72,1	.	78,9	77,7	80,1
Startonderbreker, alarminstallatie in auto aanwezig		9,4	.	56,2	56,5	57,1
<i>Door bedrijven</i>						
Bouwnijverheid	% neemt preventieve maatregelen	.	.	65	64	.
Detailhandel		.	.	82	80	.
Horeca		.	.	77	77	.
Transport		.	.	72	71	.
Zakelijke dienstverlening		.	.	76	75	.

Bron: CBS.

Positie allochtonen blijft kwetsbaar

Tweede generatie vaker werkzaam dan eerste generatie

- achterstand voor belangrijk deel te verklaren uit lager opleidingsniveau
- tweede generatie Turken en Marokkanen veel vaker werkzaam of onderwijsvolgend dan eerste generatie

Trends in werk en uitkering

- niet-westerse allochtonen kwetsbaar op arbeidsmarkt
- veel niet-westerse allochtonen met lager gekwalificeerde banen

Grote verschillen in gezondheid, geluk en contacten

- driekwart eerste generatie niet-westerse allochtonen voelt zichzelf gelukkig
- veel sociale contacten bij tweede generatie niet-westerse allochtonen

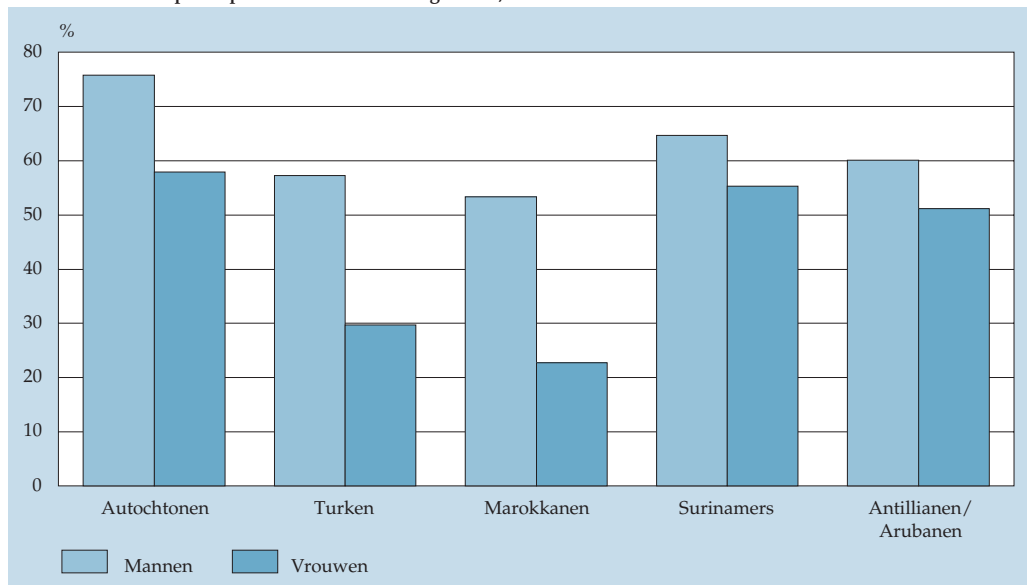
Niet-westerse allochtonen hebben gemiddeld een lager opleidingsniveau dan autochtonen. Dat maakt hen kwetsbaar op de arbeidsmarkt. Voor de tweede generatie is de achterstand op de arbeidsmarkt al veel kleiner dan voor de eerste. Dit beeld zien we ook bij andere aspecten van hun levenssituatie. Niet-westerse allochtonen van de eerste generatie voelen zich minder gezond, hebben minder contacten met vrienden en familie, en zijn minder gelukkig en tevreden met hun leven. Toch voelt nog altijd driekwart zich gelukkig.

1. Tweede generatie vaker werkzaam dan eerste generatie

- achterstand voor belangrijk deel te verklaren uit lager opleidingsniveau
- tweede generatie Turken en Marokkanen veel vaker werkzaam of onderwijsvolgend dan eerste generatie

Niet-westerse allochtonen hebben een achterstand op de arbeidsmarkt. Van de autochtonen heeft driekwart een baan van minstens 12 uur, bij de niet-westerse allochtonen is dat de helft. Onder niet-westerse allochtone vrouwen is dit beeld divers. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werken nauwelijks minder dan autochtone vrouwen, terwijl de arbeidsmarktparticipatie van Turkse en Marokkaanse vrouwen beduidend lager ligt. Traditionele opvattingen over de positie van de vrouw in het huishouden en de maatschappij spelen hierbij een rol. Getrouwde vrouwen in de leeftijd van 25 tot 45 jaar met kind(eren) zijn veel minder op de arbeidsmarkt te vinden als zij van Turkse of Marokkaanse herkomst zijn, dan wanneer het om autochtone, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen gaat. Daar komt bij dat Turkse en Marokkaanse vrouwen van 25 tot 45 jaar ook veel vaker deel uitmaken van een gezin met kind(eren) dan vrouwen uit de andere herkomstsgroepen.

Netto arbeidsmarktparticipatie naar herkomst en geslacht, 2006

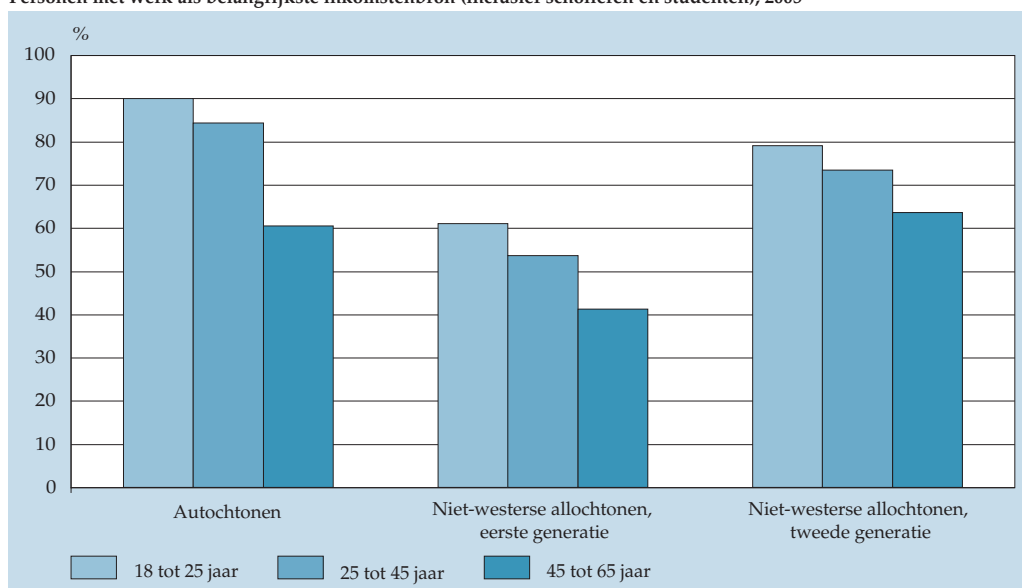

Bron: CBS.

Turken en Marokkanen hebben het minst vaak een baan van 12 uur of meer. Ook de arbeidsmarktparticipatie van Surinaamse en Antilliaanse mannen blijft achter bij die van autochtone mannen. Ruim de helft van de autochtone, Surinaamse, Antilliaanse vrouwen heeft een baan van 12 uur of meer; bij Turkse en Marokkaanse vrouwen ligt dit rond een kwart.

Tweede generatie niet-westerse allochtonen lijken hun weg op de arbeidsmarkt beter te vinden dan hun geïmmigreerde ouder(s). Met name tweede generatie Turken en Marokkanen zijn veel vaker actief op de arbeidsmarkt of in het onderwijs dan de eerste generatie. Onder Turkse en Marokkaanse vrouwen is het verschil met de eerste generatie het grootst. In de leeftijd van 18 tot 25 jaar zijn zij zelfs vaker werkzaam of onderwijsvolgend dan hun mannelijke generatie- en leeftijdsgenoten. Maar ook als deze vrouwen trouwen en kinderen krijgen, blijven zij vaker werken dan vrouwen van de eerste generatie. Toch blijft de tweede generatie nog een achterstand op de arbeidsmarkt behouden.

Personen met werk als belangrijkste inkomstenbron (inclusief scholieren en studenten), 2005

Bron: CBS.

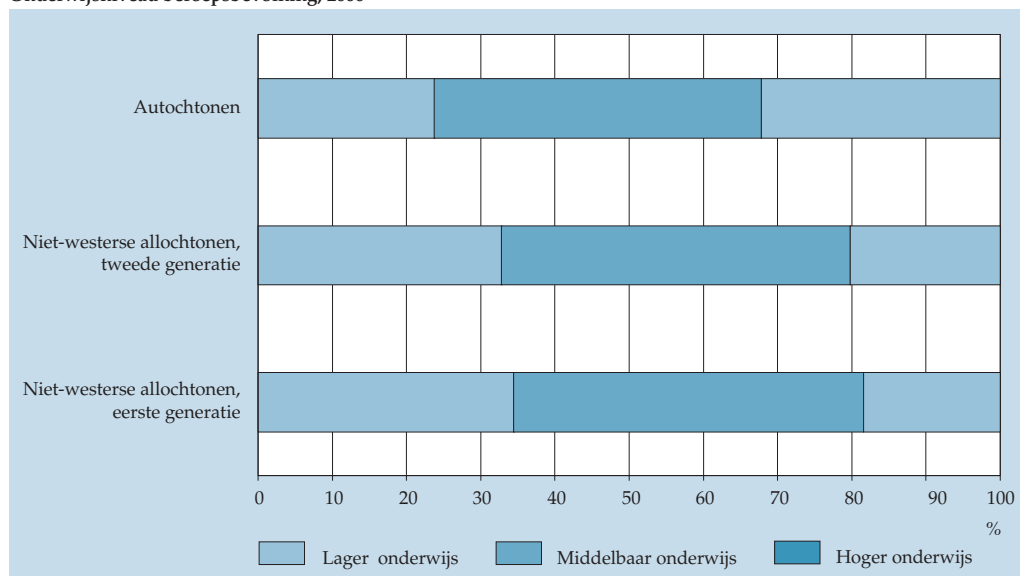
Tweede generatie niet-westerse allochtonen zijn bijna anderhalf keer zo vaak werkzaam of onderwijsvolgend als de eerste generatie. Onder Turkse en Marokkaanse jongeren van de tweede generatie is dit vergelijkbaar met Surinaamse en Antilliaanse jongeren. De 25- tot 45-jarige tweede generatie Turken en Marokkanen hebben nog wel iets minder vaak werk dan de Surinaamse en Antilliaanse tweede generatie. Onder autochtonen is de participatie op de arbeidsmarkt en in het onderwijs het hoogst.

2. Niet-westerse allochtonen lager opgeleid

Zowel eerste als tweede generatie niet-westerse allochtonen zijn gemiddeld lager opgeleid dan autochtonen. Dit verklaart voor een belangrijk deel hun achterstand op de arbeidsmarkt. Turken en Marokkanen zijn gemiddeld het laagst opgeleid, maar ook Surinamers en Antillianen zijn minder hoog opgeleid dan autochtonen. De tweede generatie is wel iets beter opgeleid dan de eerste, maar het verschil met autochtonen is nog aanzienlijk. Als het opleidingsniveau van allochtonen verder

stijgt, zullen wellicht ook de verschillen in deelname aan de arbeidsmarkt kleiner worden.

Onderwijsniveau beroepsbevolking, 2006

Bron: CBS.

Van de autochtone beroepsbevolking is één derde hoger opgeleid. Eerste en tweede generatie niet-westerse allochtonen zitten hier ruim onder. Voor laagopgeleiden is het beeld precies andersom: één derde van de niet-westerse allochtonen is lager opgeleid tegenover een kwart van de autochtonen.

3. Trends in werk en uitkering

- niet-westerse allochtonen kwetsbaar op arbeidsmarkt
- veel niet-westerse allochtonen met lager geklassificeerde banen

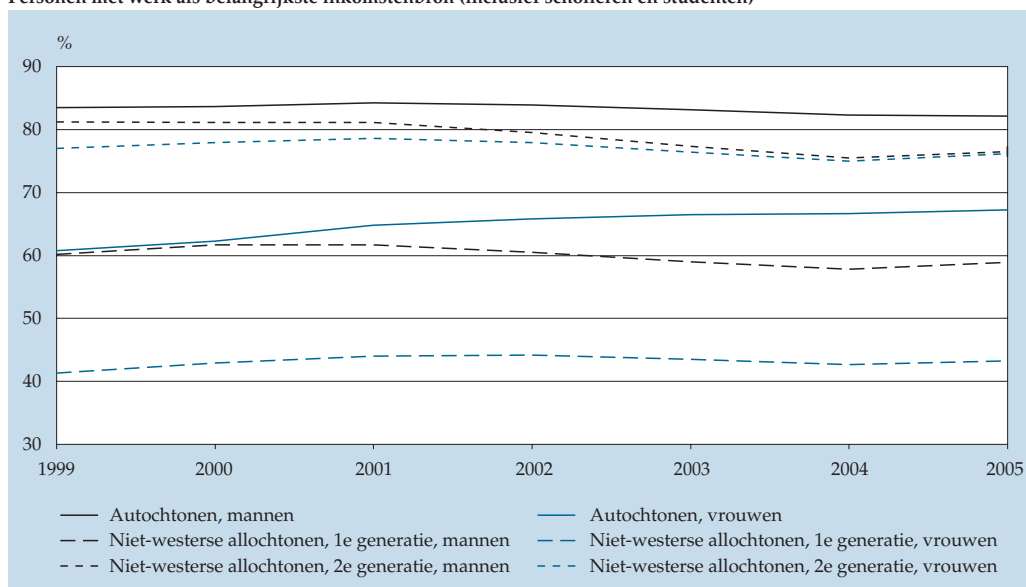
De keerzijde van een lagere deelname aan arbeid en onderwijs is een hogere uitkeringsafhankelijkheid. Meer dan een kwart van de eerste generatie niet-westerse allochtonen moet rondkomen van een sociale uitkering. Bij autochtonen en de nog jonge tweede generatie is dat één op de tien.

De ontwikkeling op de arbeidsmarkt vanaf 1999 laat zien dat niet-westerse allochtonen een kwetsbare groep vormen. De laagconjunctuur aan het begin van deze eeuw heeft hen harder getroffen dan autochtonen. Onder allochtonen daalde het aandeel werkenden sterker, terwijl de werkloosheid fors toenam.

Een oorzaak van deze kwetsbaarheid is de aard van de werkkring van niet-westerse allochtonen, die voor een groot gedeelte weer bepaald wordt door het behaalde opleidingsniveau. Niet-westerse allochtonen zijn veel vaker dan autochtonen

werkzaam in zwaardere en lager gekwalificeerde banen. Juist deze banen zijn extra conjunctuurgevoelig. Zo zijn niet-westerse allochtonen oververtegenwoordigd in de uitzend- en schoonmaakbranche en is de eerste generatie mannen (met name Turkse mannen) vaker werkzaam in de industrie. Voor de jonge tweede generatie komt hier nog bij dat laagconjunctuur over het algemeen jongeren het meeste treft. Dat Turkse en Marokkaanse gezinnen vaker dan andere herkomstgroepen aangewezen zijn op één kostwinner, maakt deze groepen nog extra kwetsbaar.

Personen met werk als belangrijkste inkomstenbron (inclusief scholieren en studenten)

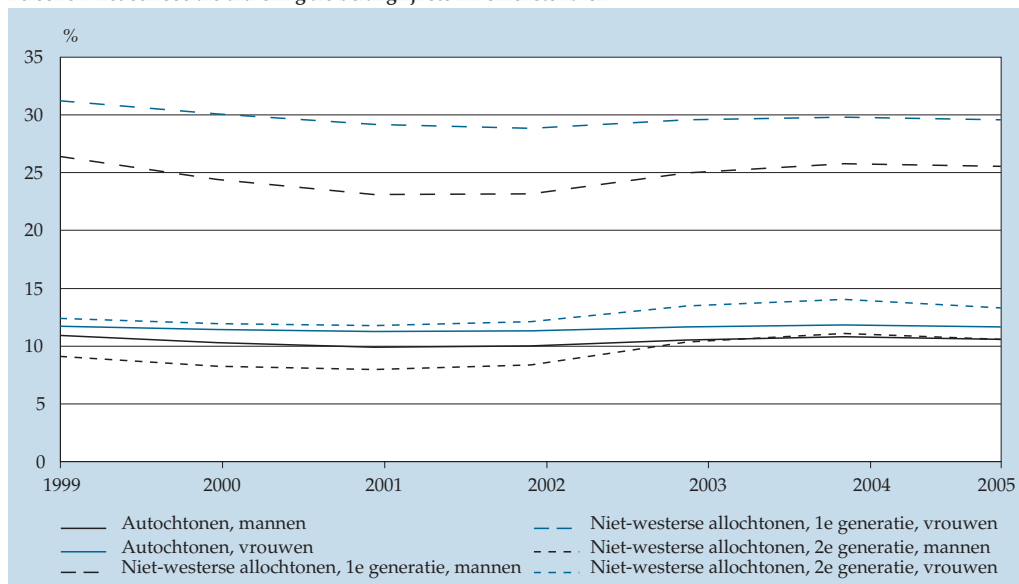

Bron: CBS.

Vanaf 2001 is het aandeel werkzame personen onder niet-westerse allochtonen sterker gedaald dan onder autochtonen, zowel bij de eerste als de tweede generatie. De afname was het sterkst onder allochtone mannen. In 2005 is sprake van een omslag en stijgt de arbeidsparticipatie van niet-westerse allochtonen weer. Onder autochtone vrouwen nam de arbeidsparticipatie elk jaar toe.

Ontwikkelingen bij het aantal personen dat afhankelijk is van een uitkering zijn tegengesteld aan die van de participatie op de arbeidsmarkt. Tussen 1999 en 2001 nam de uitkeringsafhankelijkheid af. Dit was vooral het geval onder de eerste generatie niet-westerse allochtonen. De hierop volgende laagconjunctuur met dalende arbeidsmarktparticipatie leidde echter weer tot een toename van de uitkeringsafhankelijkheid, die sterker was onder niet-westerse allochtonen dan onder autochtonen. De toename werd voornamelijk veroorzaakt door een stijging van het aantal personen dat aangewezen was op een werkloosheidsuitkering. In 2005 daalde de uitkeringsafhankelijkheid weer.

Personen met een sociale uitkering als belangrijkste inkomstenbron

Bron: CBS.

Tussen 1999 en 2001 is de uitkeringsafhankelijkheid van vooral de eerste generatie niet-westerse allochtonen sterk afgenomen. Vanaf 2001 is het aandeel uitkeringsafhankelijke personen onder niet-westerse allochtonen juist weer gestegen, sterker dan onder autochtonen. Alleen onder eerste generatie vrouwen was de stijging relatief gering; dit is echter wel de groep die het meest op een uitkering is aangewezen. In 2005 daalt de uitkeringsafhankelijkheid weer, vooral onder de tweede generatie.

4. Grote verschillen in gezondheid, geluk en contacten

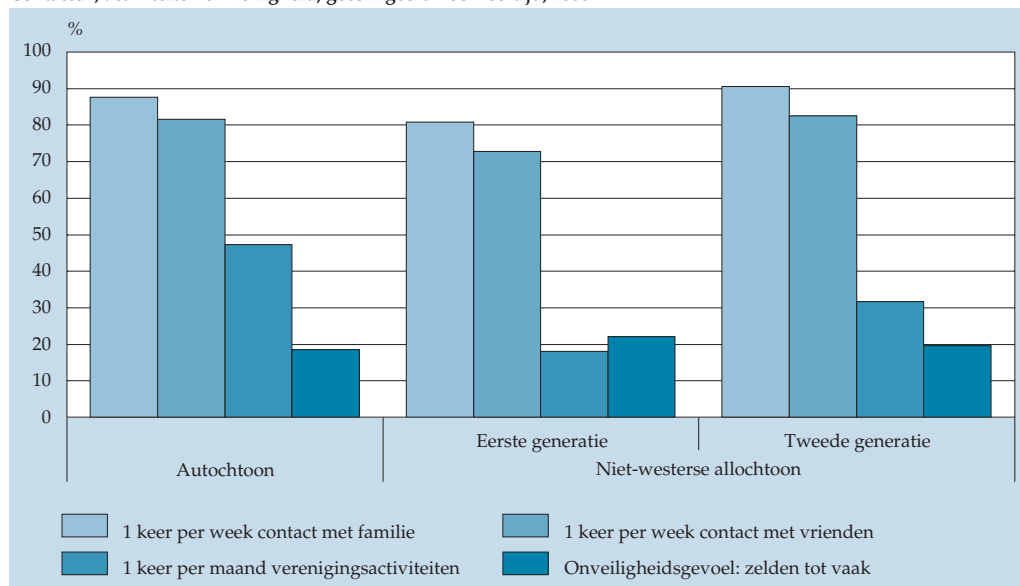
- driekwart eerste generatie niet-westerse allochtonen voelt zich gelukkig
- veel sociale contacten bij tweede generatie niet-westerse allochtonen

De tweede generatie niet-westerse allochtonen heeft vaker contact met familie en vrienden dan autochtonen en vooral vaker dan de eerste generatie allochtonen. Dit is ook het geval wanneer rekening gehouden wordt met het gegeven dat allochtonen gemiddeld jonger zijn dan autochtonen. Dan blijkt dat van de tweede generatie 90 procent wekelijks contact heeft met familie en 83 procent met vrienden. Onder de eerste generatie zijn vrouwen actiever dan mannen in het contact met hun familie. Bij autochtonen en de tweede generatie allochtonen verschillen mannen en vrouwen niet van elkaar.

Niet alleen in hun sociale contacten is de eerste generatie niet-westerse allochtonen het minst actief. Dat geldt ook voor hun deelname aan het verenigingsleven. Er is echter een grote variatie tussen de allochtone bevolkingsgroepen. Ruim een kwart van de Surinamers en Antillianen doet minstens één keer per maand een activiteit binnen een vereniging. Bij Turken en vooral Marokkanen ligt dat een stuk

lager. Onder de tweede generatie zijn mannen actiever in het verenigingsleven dan vrouwen. Qua veiligheidsbeleving onderscheiden niet-westerse allochtonen zich overigens niet van autochtonen.

Contacten, activiteiten en veiligheid, gecorrigeerd voor leeftijd, 2006

Bron: CBS.

Zowel allochtonen als autochtonen hebben veelvuldig contact met familie en vrienden. De tweede generatie niet-westerse allochtonen spant de kroon: 90 procent heeft wekelijks contact met familie en 83 procent met vrienden. Dergelijke contacten worden – met respectievelijk 81 en 73 procent – het minst tentoongespreid door de eerste generatie niet-westerse allochtonen. Bijna de helft van de autochtonen is minstens een keer per maand actief in het verenigingsleven. Niet-westerse allochtonen, vooral de eerste generatie, doen dat een stuk minder.

Eerste generatie voelt zich minder gezond

Allochtonen ervaren hun gezondheid als slechter dan autochtonen. Dit geldt vooral voor niet-westerse allochtonen. Van hen hebben vier van de tien een langdurige aandoening of ziekte. En vooral veel eerste generatie niet-westerse allochtonen beschrijven hun gezondheid van 'gaat wel' tot 'zeer slecht'. De ervaren gezondheid is bij de Turken en Marokkanen het slechtst, gevolgd door Surinamers en Antillianen. Bij de langdurige ziekten verschillen deze vier allochtone groepen echter niet ten opzichte van elkaar.

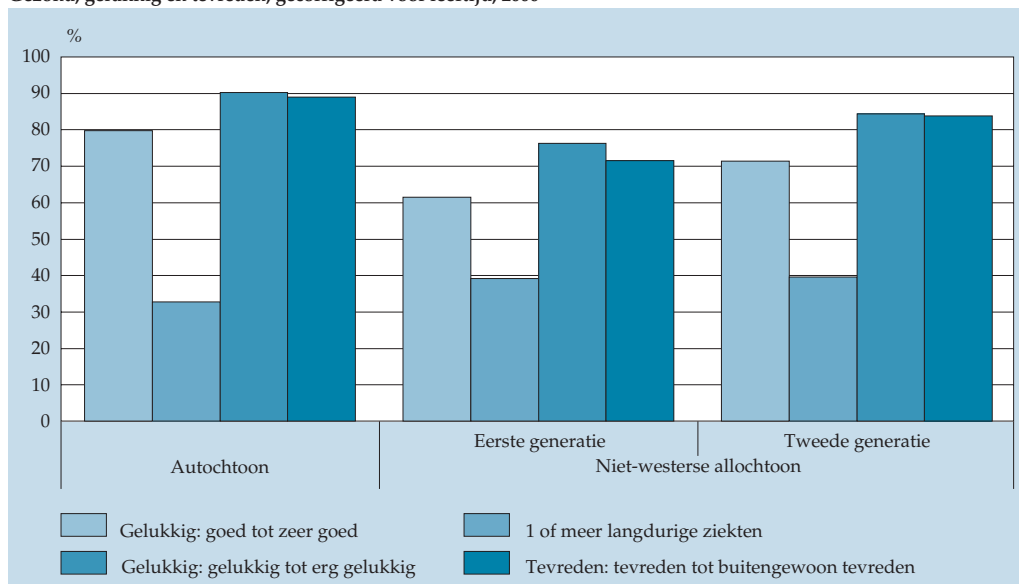
Mannen en vrouwen even gelukkig

Over het algemeen is de Nederlandse bevolking content met het leven dat ze leiden. Negen op de tien autochtonen omschrijven zichzelf als gelukkig tot zeer gelukkig. Allochtonen voelen zich iets minder gelukkig. Dit geldt vooral voor de eerste generatie niet-westerse allochtonen. Een min of meer vergelijkbaar beeld le-

vert de mate van tevredenheid op. Van de tien autochtonen zijn er negen tevreden tot buitengewoon tevreden, van de tien eerste generatie niet-westerse allochtonen zeven. Het minst gelukkig en tevreden tonen zich de Marokkanen, het meest de Surinamers.

Zowel bij autochtonen als bij de eerste generatie niet-westerse allochtonen is de gezondheid de belangrijkste factor voor de geluksbeleving. Voor de jonge tweede generatie gaat dat echter niet op. Voor hen is een gevoel van veiligheid mede maatgevend voor hun geluk. De geluksbeleving onder mannen en vrouwen is gelijk. De verschillen tussen vrouwen en mannen in hun positie op de arbeidsmarkt, in het onderwijs en op sommige aspecten van de leefsituatie zetten vrouwen blijkbaar niet op een lagere sport van de geluysladder. Dit geldt zowel voor autochtonen als voor niet-westerse allochtonen van beide generaties.

Gezond, gelukkig en tevreden, gecorrigeerd voor leeftijd, 2006

Bron: CBS.

Autochtonen en allochtonen verschillen in de ervaren gezondheid. Bij acht van de tien autochtonen is die goed tot zeer goed. Vooral niet-westerse allochtonen ervaren hun gezondheid als slechter. Zij hebben ook het meest te kampen met langdurige ziekten of aandoeningen. De eerste generatie niet-westerse allochtonen is het minst gelukkig en tevreden.

Toelichting

Wij hebben ons in onze beschrijving beperkt tot de vier grootste groepen niet-westerse allochtonen: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen. Onderscheiden zijn de geïmmigreerde eerste generatie en de in Nederland geboren tweede generatie. Westerse allochtonen en kleinere groepen niet-westerse allochtonen laten we buiten beschouwing.

Bij de interpretatie van de gegevens is het goed om rekening te houden met enkele demografische kenmerken. Zo horen gemiddeld twee op de vijf niet-westerse allochtonen tot de, in Nederland geboren, tweede generatie. Bij Turken en Marokkanen ligt dit aandeel nog iets hoger dan bij Surinamers en Antillianen. Daarnaast is de leeftijdsopbouw van de niet-westerse allochtone bevolkingsgroep heel anders dan die van de autochtone groep. Is er onder autochtonen een tendens tot vergrijzing, onder niet-westerse allochtonen zijn nog maar weinig 65-plussers te vinden (met name onder Turken en Marokkanen). De gemiddelde leeftijd van de eerste generatie niet-westerse allochtonen ligt met 38 jaar wel in de buurt van die van autochtonen, wat komt doordat bij de eerste generatie het aandeel jongeren ook laag is. De tweede generatie bestaat echter grotendeels uit jongeren: ruim vier op de vijf zijn jonger dan 25 jaar. Niet-westerse allochtonen wonen vooral in sterk stedelijke gebieden. Van de bevolking in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is een derde van niet-westerse herkomst, tegen een tiende voor Nederland als geheel.

Bronnen:

CBS, *Enquête Beroepsbevolking*

CBS, *Sociaal Statistisch Bestand*

CBS, *Permanent Onderzoek Leefsituatie*

**Kerncijfers
Arbeidsparticipatie en uitkeringsafhankelijkheid, 2005**

	Werkzaam/onderwijsvolgend ¹⁾	Uitkeringsafhankelijk ²⁾
	%	
Autochtonen	74,7	11,1
Niet-westerse allochtonen	55,8	24,6
w.o.		
eerste generatie	51,1	27,5
tweede generatie	76,3	11,9
w.o.		
Turkije	51,9	28,7
Marokko	49,3	29,7
Suriname	67,8	21,2
Nederlandse Antillen en Aruba	66,3	23,2

Leefsituatie autochtonen en allochtonen; gecorrigeerd voor leeftijd, 2006

	Contact familie ³⁾	Contact met vrienden ⁴⁾	Actief in verenigingsleven ⁵⁾	Gezond ⁶⁾	Ziekte ⁷⁾	Onveiligheid ⁸⁾	Geluk ⁹⁾	Tevreden ¹⁰⁾
	%							
Autochtonen	88	82	47	80	33	18	90	89
Niet-westerse allochtonen	84	76	22	65	39	21	79	75
w.o.								
eerste generatie	81	73	18	62	39	22	76	72
tweede generatie	90	83	32	72	39	20	84	84
w.o.								
Turkije	91	83	22	61	41	20	80	79
Marokko	92	76	18	58	37	23	71	73
Suriname	83	72	28	66	40	18	86	76
Nederlandse Antillen en Aruba	90	82	29	71	38	21	72	71

Bron: CBS.

¹⁾ Personen met werk als belangrijkste inkomstenbron (inclusief scholieren en studenten).

²⁾ Personen met een sociale uitkering als belangrijkste inkomstenbron.

³⁾ Minstens één keer per week contact met familie.

⁴⁾ Minstens één keer per week contact met vrienden.

⁵⁾ Minstens één keer per maand actief in verenigingsleven.

⁶⁾ Gezondheid: goed tot zeer goed.

⁷⁾ Minstens een langdurige ziekte of aandoening.

⁸⁾ Gevoel van onveiligheid: zelden tot vaak.

⁹⁾ Ervaren geluk: gelukkig tot erg gelukkig.

¹⁰⁾ Tevredenheid met eigen leven: tevreden tot buitengewoon tevreden.

Meer mensen in stedelijke omgeving

- sinds 2000 ruim half miljoen mensen meer in stedelijke gebieden
- aantal verstedelijkte gebieden toegenomen

Helpt stedelijke huishoudens een eenpersoonshuishouden

- huishouden het kleinst in stedelijke, het grootst in niet-stedelijke gebieden
- aandeel eenpersoonshuishoudens in alle stedelijkheidsgebieden toegenomen

Woningwaarde sinds 2000 meer dan verdubbeld

- WOZ-waarden het hoogst in niet-stedelijke gebieden
- woningwaarde het meest gestegen in sterk stedelijke gebieden

Bijna de helft van de woningen in een verstedelijkte omgeving

- meeste nieuwbouw gerealiseerd in de minst stedelijke gebieden
- aandeel nieuwbouwwoningen in (zeer) sterk stedelijke gebieden neemt toe

Stedelijkheid onderscheidt: eenpersoonshuishouden komen vooral voor in (zeer) sterk stedelijke gebieden. Ook de gemiddelde huishoudengrootte, de gemiddelde woningwaarde, de woningvoorraad en het aandeel nieuwbouwwoningen verschillen markant per stedelijkheidsgebied.

De gemiddelde leeftijd van de bevolking wijkt per stedelijkheidsgebied echter nauwelijks af van het landelijke gemiddelde. Wel is tussen 2000 en 2006 het relatieve aantal 65-plussers iets toegenomen in de landelijke en minst stedelijke gebieden.

1. Meer mensen in stedelijke omgeving

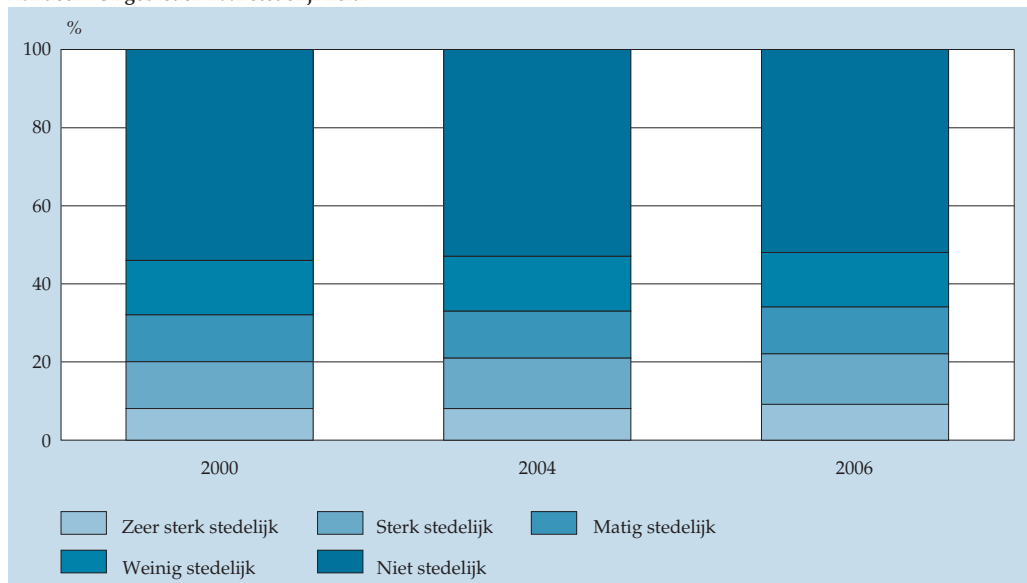
- sinds 2000 ruim half miljoen mensen meer in stedelijke gebieden
- aantal verstedelijkte gebieden toegenomen

Tussen 2000 en 2006 is het aantal mensen in (zeer sterk) stedelijke gebieden met ruim een half miljoen toegenomen. Dat komt ten eerste door een daling van het aantal inwoner-s in niet-stedelijke gebieden, maar ook door een toename van het aantal gebieden met een stedelijk karakter.

De analyse van stedelijkheid in dit hoofdstuk is gebaseerd op de adresgegevens in 4-cijferige postcodegebieden waaraan een stedelijkheidsgraad is toegekend. Afhankelijk van het aantal adressen per vierkante kilometer is een gebied niet, weinig, matig, sterk of zeer sterk stedelijk.

In 2000 waren er 3 999 4-cijferige postcodegebieden (PC4-gebieden), in 2006 4 035. Van één op de twintig gebieden is de verstedelijking in 2006 toegenomen, van één op de tweehonderd is zij afgenomen. In 2006 is 9 procent van de PC4-gebieden te classificeren als zeer sterk stedelijk en 13 procent is sterk stedelijk. Het aandeel niet-stedelijke gebieden is tussen 2000 en 2006 gedaald van 54 naar 52 procent.

Aandeel PC4-gebieden naar stedelijkheid

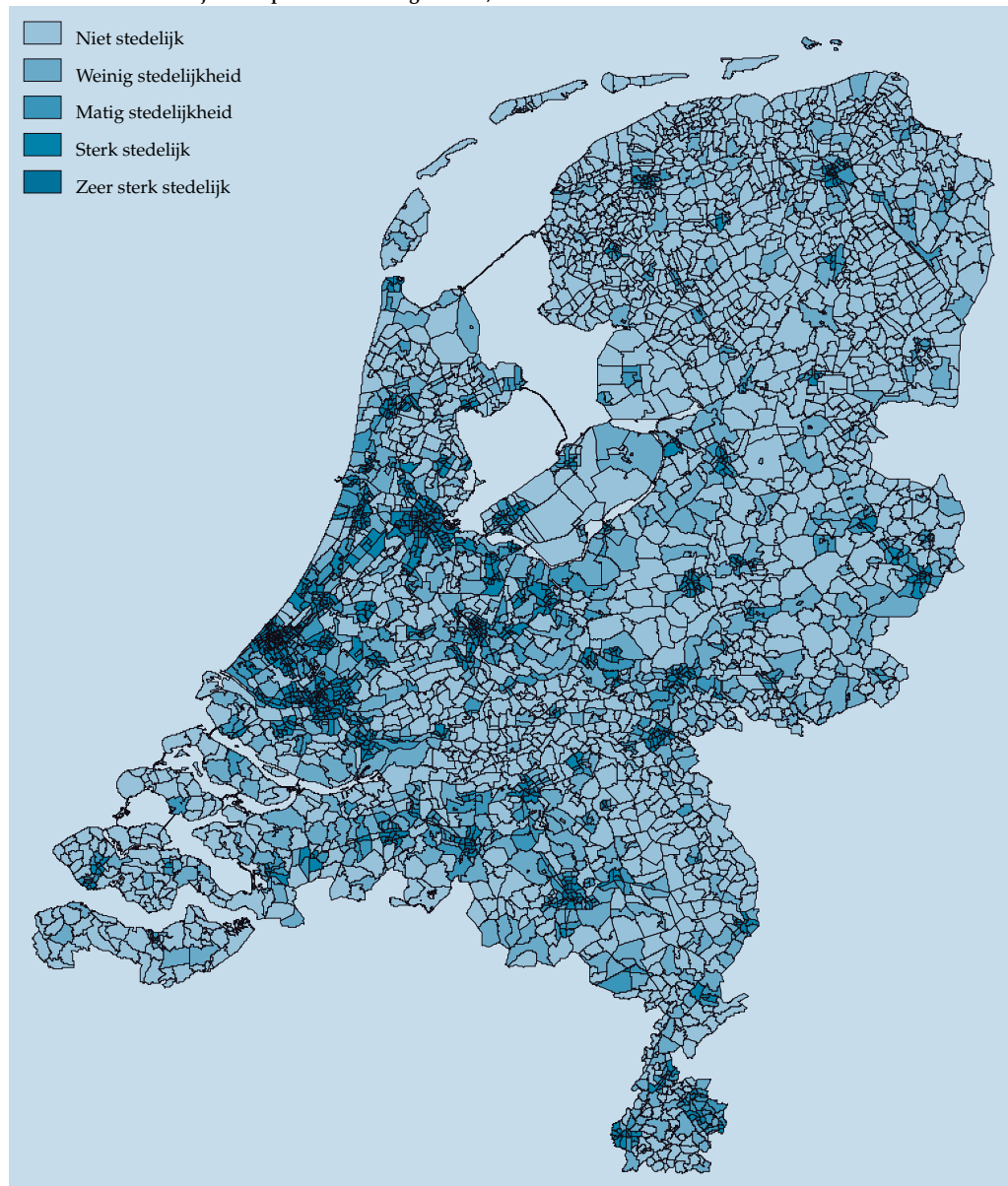

Bron: CBS.

Het aandeel (zeer) sterk stedelijke PC4-gebieden is sinds 2000 toegenomen. Vanwege onder andere het Rijksbeleid om geen nieuwe steden te bouwen, zal de verstedelijking in de toekomst blijven toenemen. Het aandeel (zeer) sterk stedelijke gebieden zal groeien ten koste van het aandeel landelijke gebieden.

Waar gebouwd wordt, neemt in principe de stedelijkheid toe. Als het aantal adressen in het gebied toeneemt, neemt het stedelijkheidsniveau van het gebied toe. In een PC4-gebied kan het stedelijkheidsniveau ook afnemen, zelfs bij een toename van het aantal adressen in het gebied. Dit laatste gebeurt bijvoorbeeld als er in het gebied een nieuwbouwwijk is bijgebouwd en daardoor de gemiddelde omgevingsadressendichtheid van alle adressen in het gebied lager is geworden dan in de oude situatie.

Nederland naar stedelijkheid op basis van PC4-gebieden, 2006

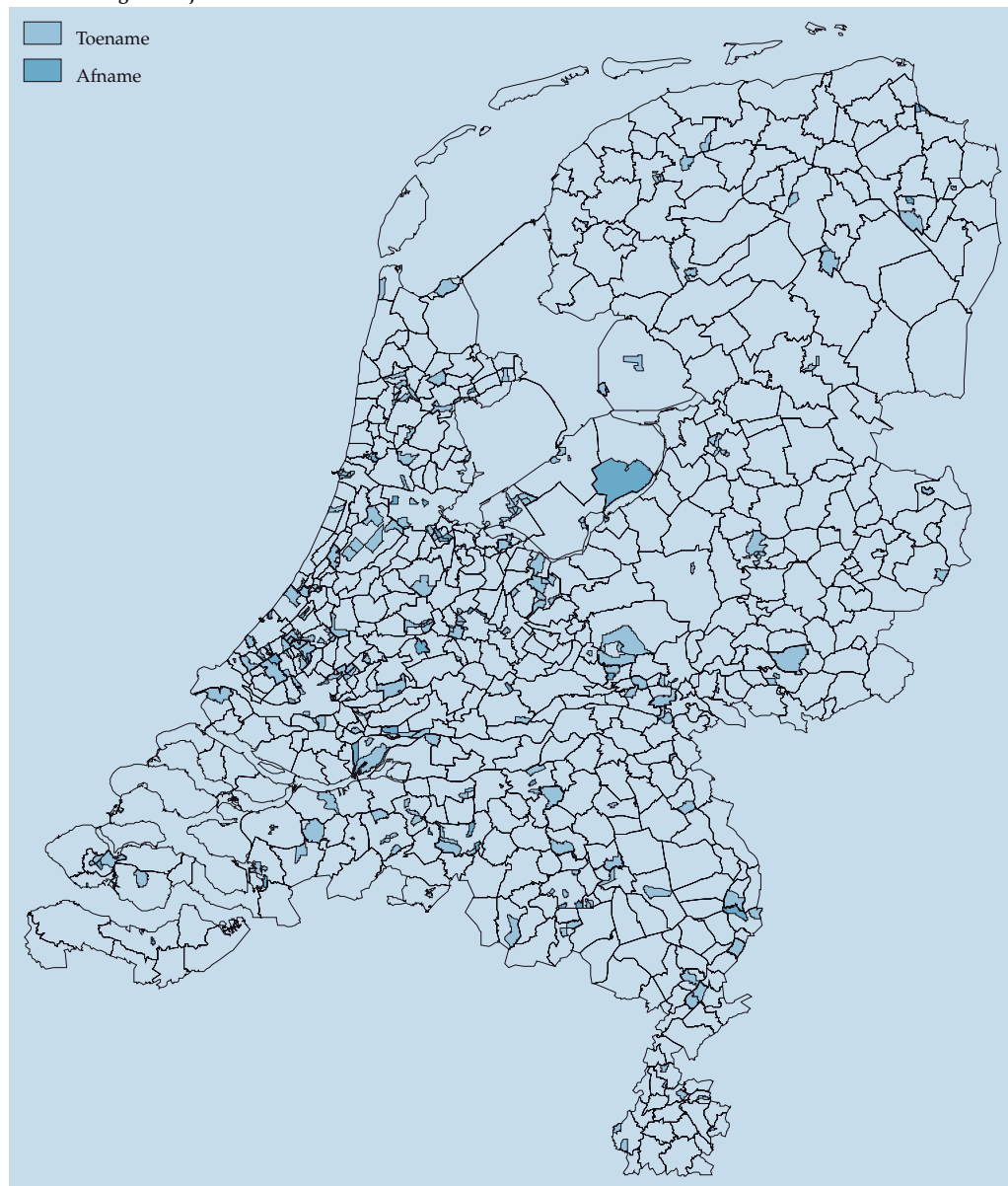

Bron: CBS.

Verstedelijking

Om een indruk te geven van de verdeling van de PC4-gebieden in Nederland naar stedelijkheidsgraad en de verschuivingen hierin zijn twee kaarten van Nederland gemaakt: stedelijkheidsgraad op basis van PC4-gebieden naar gemeente in 2006 en de verschuiving van de stedelijkheidsgraad 2006 ten opzichte van 2000.

Ontwikkeling stedelijkheid 2000–2006

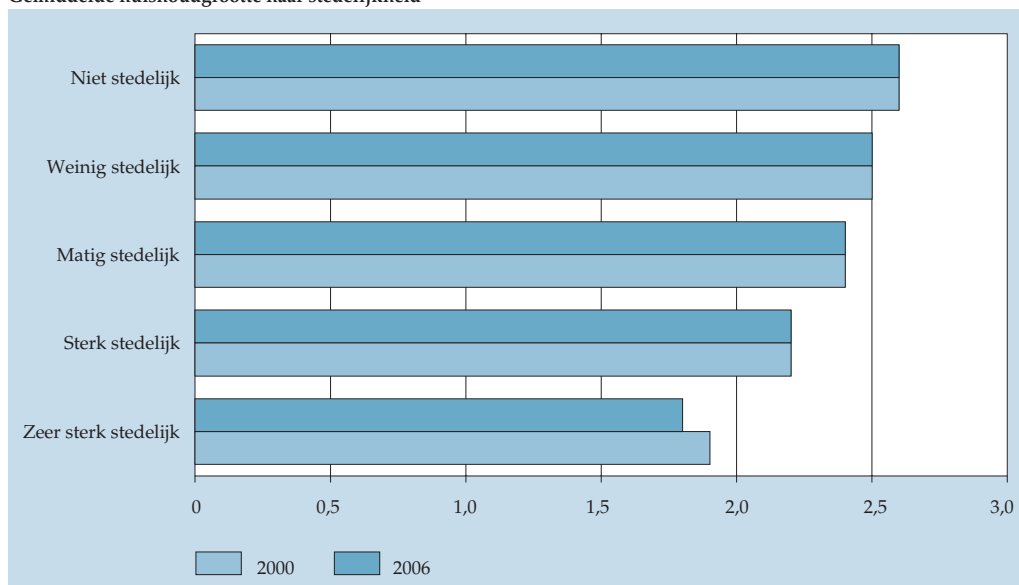
Bron: CBS.

2. *Helft stedelijke huishoudens een eenpersoonshuishouden*

- huishouden het kleinst in stedelijke, het grootst in niet-stedelijke gebieden
- aandeel eenpersoonshuishoudens in alle stedelijkheidsgebieden toegenomen

Het merendeel van de particuliere huishoudens woonde in 2000 in de matig-, weinig- en niet stedelijke PC4-gebieden. Wel is in 2006 het aandeel particuliere huishoudens in de sterk en zeer sterk stedelijke gebieden toegenomen, tot 48 procent. Het gemiddelde huishouden telde in 2000 en 2006 2,3 personen. De verschillen in huishoudengrootte zijn evenwel groot, afhankelijk van de stedelijkheid van het gebied. De gemiddelde grootte van een huishouden is het laagst (1,8 personen) in de zeer sterk stedelijk gebieden, het hoogst (2,6 personen) in niet-stedelijke gebieden. Een reden voor dit verschil in huishoudengrootte is het grote aandeel eenpersoonshuishoudens in de zeer sterk stedelijk gebieden. Meer dan de helft van de particuliere huishoudens in de zeer sterk stedelijke gebieden is een eenpersoonshuishouden.

Gemiddelde huishoudgrootte naar stedelijkheid

Bron: CBS.

De gemiddelde huishoudengrootte is, verdeeld naar stedelijkheidsgraad, tussen 2000 en 2006 nauwelijks veranderd. Alleen in de zeer sterk stedelijke PC4-gebieden is het gemiddelde huishouden in 2006 kleiner geworden. Dit komt vooral door de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens.

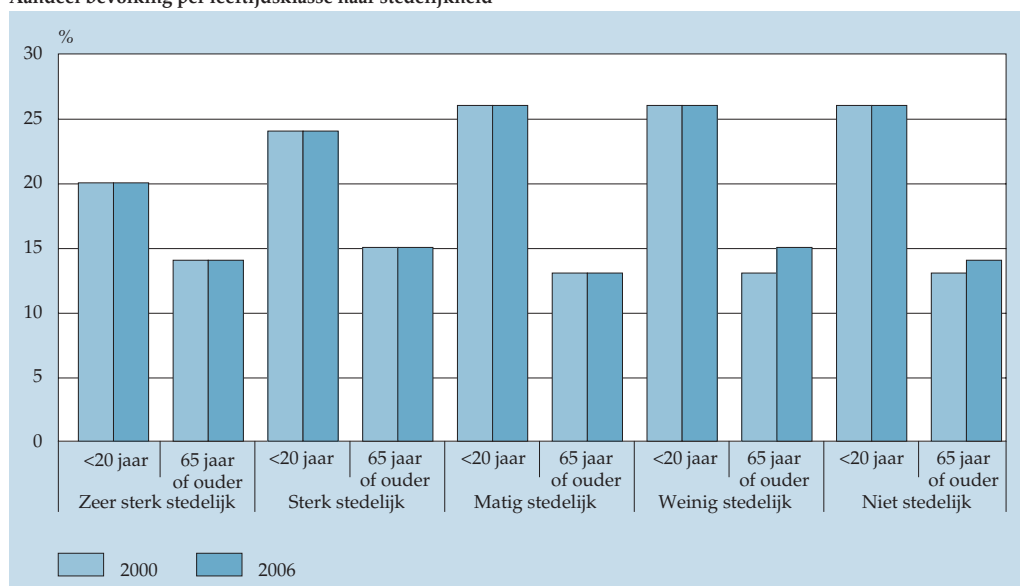
Gemiddelde leeftijd 39 jaar

In 2006 was de gemiddelde leeftijd van de Nederlandse bevolking 39 jaar. In 2000 was dat 38 jaar. Naar stedelijkheidsklasse zijn er slechts geringe verschillen in gemiddelde leeftijd. In de matig stedelijke en zeer sterk stedelijk gebieden is de ge-

gemiddelde leeftijd iets lager (38 jaar). In de sterk stedelijke PC4-gebieden was in de Drenthe de gemiddelde leeftijd in 2006 met 44 jaar het hoogst en in Flevoland met 34 jaar het laagst.

Ook de ontwikkeling van het aandeel van de bevolking van 0–19 jaar geeft per stedelijkheidsgebied geen verschil te zien. In de zeer sterk stedelijke gebieden is 20 procent van de bevolking jonger dan 20 jaar, in de sterk stedelijke gebieden is dit 24 procent en in de overige gebieden 26 procent. Het aandeel ouderen (65-plus) is in de weinig- en niet-stedelijke gebieden in 2006 toegenomen, in de overige gebieden is hun aandeel in 2006 net zo hoog als in 2000.

Aandeel bevolking per leeftijdsklasse naar stedelijkheid

Bron: CBS.

Het relatieve aantal 65-plussers is in 2006 alleen toegenomen in de landelijke en minst stedelijke gebieden. In de weinig stedelijke gebieden is hun aandeel met 2 procent gestegen tot 15 procent, in de niet-stedelijke gebieden is het aandeel 14 procent.

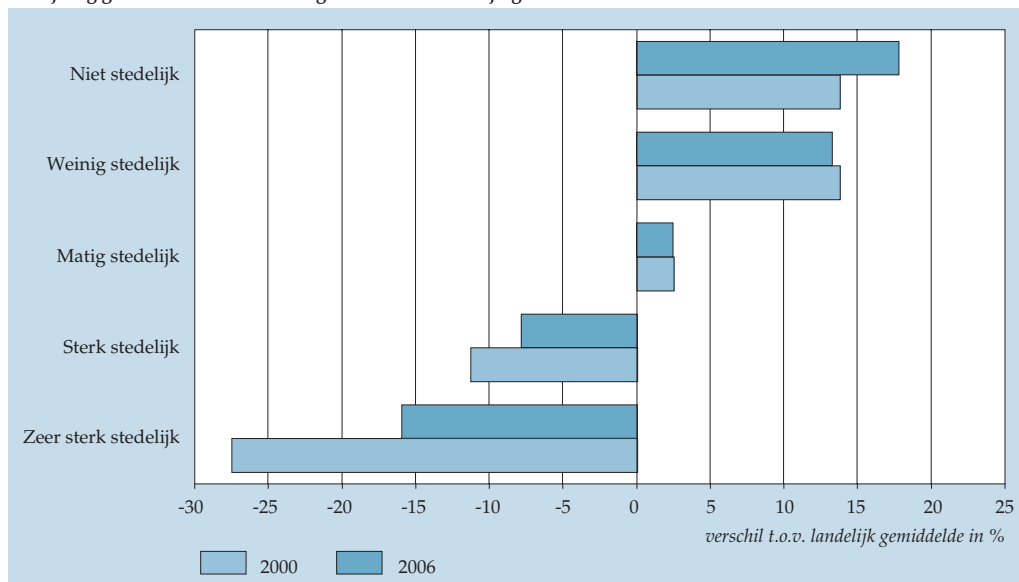
3. Woningwaarde sinds 2000 meer dan verdubbeld

- WOZ-waarden het hoogst in niet-stedelijke gebieden
- woningwaarde het meest gestegen in sterk stedelijke gebieden

De gemiddelde WOZ-woningwaarde was in 2006 201 duizend euro. Deze waarde was gebaseerd op de taxatie met waardepeildatum 1 januari 2003. In 2000 was de gemiddelde woningwaarde nog 80 duizend euro, gebaseerd op de taxaties met de waardepeildatum 1 januari 1995. De directe vergelijking van de gemiddelde wo-

ningwaarde is lastig vanwege de verschillende waardepeildata van de taxaties. Een plausibeler vergelijking is mogelijk als de woningwaarden per gebied worden bepaald als afwijkingen van het landelijk gemiddelde. Dan blijkt dat de gemiddelde woningwaarde in de zeer sterk stedelijke en sterk stedelijke gebieden lager is dan het landelijk gemiddelde. Wel is de gemiddelde woningwaarde in deze gebieden tussen 2000 en 2006 meer gestegen dan in de overige gebieden.

Afwijking gemiddelde WOZ-woningwaarde van landelijk gemiddelde

Bron: CBS.

De gemiddelde woningwaarde in zeer sterk stedelijke gebieden was in 2000 27 procent lager dan het landelijk gemiddelde. In 2006 was de gemiddelde woningwaarde nog maar 16 procent lager dan het landelijk gemiddelde van 201 duizend euro. De gemiddelde woningwaarde in de zeer sterk stedelijke gebieden is vooral lager door de aanwezigheid van vele huurwoningen.

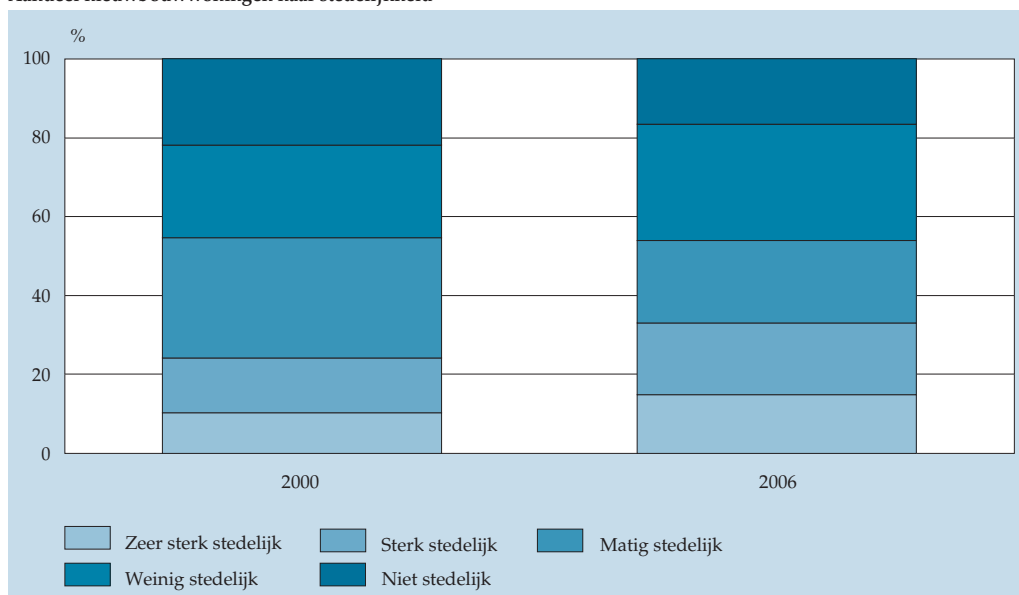
4. Bijna helft van de woningen in een verstedelijkte omgeving

- meeste nieuwbouw gerealiseerd in de minst stedelijke gebieden
- aandeel nieuwbouwwoningen in (zeer) sterk stedelijke gebieden neemt toe

In de matig tot zeer sterk stedelijke gebieden is in 2006 meer dan de helft van de nieuwbouwwoningen opgeleverd. Dit aantal is iets lager dan in 2000. Dat komt vooral doordat er minder woningen zijn opgeleverd in de matig stedelijke gebieden.

Een van de redenen is de verschuiving van de stedelijkheidsgraad van PC4-gebieden. Als een PC4-gebied in 2000 is ingedeeld als een niet-stedelijk gebied en daar is vervolgens nieuwbouw gerealiseerd, dan kan dat gebied in 2006 ingedeeld zijn als een weinig, matig of zelfs een sterk stedelijk gebied. Iets dergelijks is gebeurd in de nieuwbouwwijken in de VINEX-gebieden. Hierdoor kan de toename van het aandeel gereedgekomen woningen in weinig stedelijke gebieden en de daling van dat aandeel in de niet-stedelijke en matig stedelijke gebieden worden verklaard. In 2000 lag 10 procent van de opgeleverde nieuwbouwwoningen in een zeer sterk stedelijk gebied. In 2006 is dat 15 procent. Ook het aandeel van de opgeleverde woningen in de sterk stedelijke gebieden is in deze periode gestegen, van 14 naar 18 procent.

Aandeel nieuwbouwwoningen naar stedelijkheid

Bron: CBS.

In 2000 was het aandeel van de opgeleverde nieuwe woningen in matig stedelijke gebieden het hoogst met 31 procent, in 2006 is nog maar 21 procent. Ook in de niet stedelijke gebieden is het aandeel van de opgeleverde woningen in 2006 gedaald ten opzichte van 2000. In alle overige gebieden is het aandeel gestegen.

Toelichting:

Begrippen:

Omgevingsadressendichtheid

De omgevingsadressendichtheid (OAD) van een gemeente is het gemiddeld aantal adressen per vierkante kilometer binnen een cirkel met een straal van één kilometer. De OAD geeft de mate van concentratie van menselijke activiteiten weer, zoals wonen, werken, schoolgaan, winkelen, uitgaan etc.

Bij de berekening van de maatstaf is eerst van ieder adres binnen een gemeente de adressendichtheid vastgesteld van een gebied met een straal van één kilometer rondom dat adres. Daarna is het gemiddelde berekend van de omgevingsadressendichtheden van alle adressen binnen het PC4-gebied: van woongebouwen, bedrijfsgebouwen, ligplaatsen van woonboten, staanplaatsen van woonwagens, recreatiewoningen en alle andere objecten die een adres hebben.

Stedelijkheidsgebieden

De indeling naar stedelijkheidsgraad is gebaseerd op het aantal adressen per vierkante kilometer. Er worden vijf stedelijkheidsgebieden onderscheiden:

- Zeer sterk stedelijk: 2 500 of meer adressen per km²
- Sterk stedelijk: 1 500 tot 2 500 adressen per km²
- Matig stedelijk: 1 000 tot 1 500 adressen per km²
- Weinig stedelijk: 500 tot 1 000 adressen per km²
- Niet stedelijk: minder dan 500 adressen per km²

Bronnen:

CBS, *Bevolkingsstatistieken*.

CBS, *Woningstatistiek*.

CBS, *Maatstaven Financiële VerhoudingsWet*.

CBS, *Woningregister*.

CBS, *Waarde Onroerende Zaken*.

Kerncijfers
Nederland naar stedelijkheid op basis van de omgevingsadressendichtheidsindeling op postcode-4 gebied

	Eenheid	Zeer sterk stede-lijk	Sterk stede-lijk	Matig stede-lijk	Wei-nig stede-lijk	Niet stede-lijk	Eenheid	Totaal Neder-land
2000								
Aandeel postcode-4 gebieden	% van totaal	8	12	12	14	54	abs.	3 999
Gemiddelde leeftijd bevolking	jaren	38	38	37	38	38	jaren	38
Totale bevolking naar leeftijd w.v.	% van totaal	18	22	20	20	19	x 1 000	15 864
0 tot 20 jaar	% van gebiedstotaal	20	24	26	26	26	% van totaal	24,4
65 jaar of ouder	% van gebiedstotaal	14	15	13	13	13	% van totaal	13,6
Particuliere huishouden aandeel w.v.	% van totaal	23	23	19	18	17	x 1 000	6 797
Gemiddelde huishoudgrootte	aantal personen	1,9	2,2	2,4	2,5	2,6	aantal personen	2,3
Aandeel éénpersoonhuishoudens	% van totaal	52	36	28	24	21	x 1 000	2 270
Gemiddelde WOZ-woningwaarde	1 000 euro	58	71	82	91	91	1 000 euro	80
Aandeel woningvoorraad	% van totaal	21	23	20	18	17	x 1 000	6 590
Aandeel gereedgekomen woningen	% van totaal	10	14	31	23	22	x 1 000	71
2006								
Aandeel postcode-4 gebieden	% van totaal	9	13	12	14	52	abs.	4035
Gemiddelde leeftijd bevolking	jaren	38	39	38	39	39	jaren	39
Totale bevolking naar leeftijd w.v.	% van totaal	18	24	20	20	18	x 1 000	16 334
0 tot 20 jaar	% van gebiedstotaal	20	24	26	26	26	% van totaal	24,3
65 jaar of ouder	% van gebiedstotaal	14	15	13	15	14	% van totaal	14,3
Particuliere huishouden aandeel w.v.	% van totaal	23	25	19	18	16	x 1 000	7 143
Gemiddelde huishoudgrootte	aantal personen	1,8	2,2	2,4	2,5	2,6	aantal personen	2,3
Aandeel éénpersoonhuishoudens	% van totaal	53	37	29	26	23	x 1 000	2 500
Gemiddelde WOZ-woningwaarde	1 000 euro	169	185	206	228	237	1 000 euro	201
Aandeel woningvoorraad	% van totaal	21	25	19	19	16	x 1 000	6 912
Aandeel gereedgekomen woningen	% van totaal	15	18	21	29	17	x 1 000	72

Bron: CBS.

Gezondheid en zorg: een wereld van verschil

14

Geringe groei van de levensverwachting in Nederland

- Nederland is voorsprong in levensverwachting kwijt
- mannen leven langer zonder chronische ziekten dan vrouwen

Zorguitgaven snel gestegen, maar niet alleen in Nederland

- Nederland middenmoter met hoogte van de kosten
- maar ook één van de snellere groeiers

Aantal mensen met ernstig overgewicht sterk toegenomen

- percentage veel te zware mensen lager dan in de buurlanden
- percentage mensen met ernstig overgewicht de laatste jaren flink gestegen

Nederlanders niet echt opvallend grote drinkers

- veeldrinken vooral een probleem onder jongeren van 18–24 jaar
- zwaar drinken onder jongens van 12–17 jaar stijgt weer na jaren van daling

Hoge borst- en longkankersterfte

- relatief hoge longkankersterfte onder zowel mannen als vrouwen
- hoogste borstkankersterfte van alle rijke westerse landen

Nederland valt internationaal op:

- laagste percentage keizersneden, ondanks recente sterke toename
- hoogste percentage grieprikken van alle rijke westerse landen

In de landen van de OECD gaan de ontwikkelingen op het gebied van gezondheid en welzijn vaak wel in dezelfde richting als in ons land, maar tegelijkertijd zijn er aanzienlijke verschillen in niveau. In Nederland is bijvoorbeeld het aantal ziekenhuisopnamen gering. Ook laten Nederlanders zich, vergeleken met anderen, vaker vaccineren tegen griep en brengen Nederlandse vrouwen hun kinderen vaker nog op een natuurlijke manier ter wereld. Maar Nederland heeft ook een hoge sterfte aan long- en borstkanker. Op één aspect verschillen de meeste landen niet: de sterke groei van de kosten van de zorg.

1. *Geringe groei van de levensverwachting in Nederland*

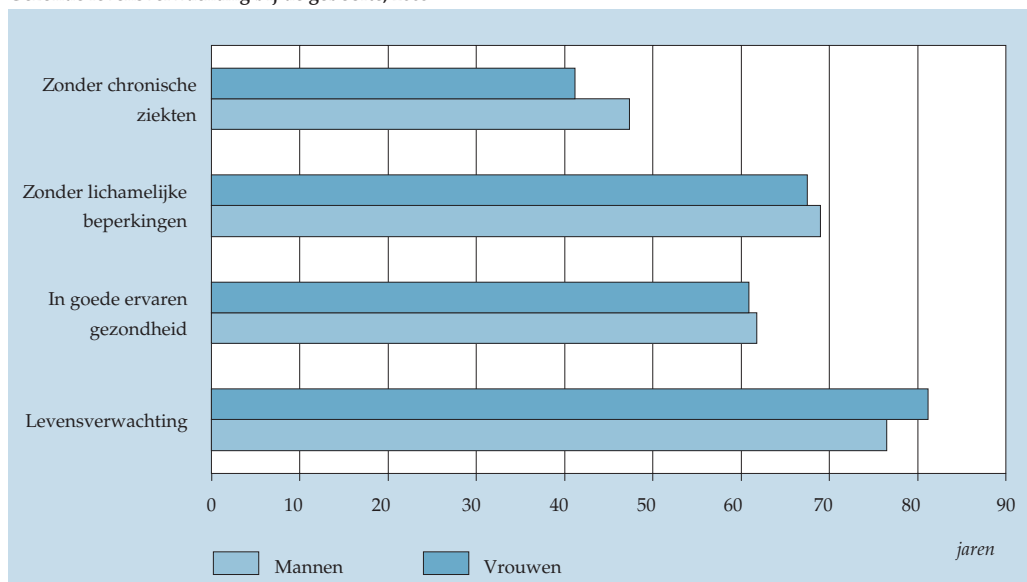
- Nederland is voorsprong in levensverwachting kwijt
- mannen leven langer zonder chronische ziekten dan vrouwen

Tussen 1960 en 2003 is de levensverwachting bij geboorte in Nederland met 7 procent gegroeid, tot 78,6 jaar. In vergelijking met andere Europese landen is die groei zeer bescheiden. In 1960 was Nederland nog koploper in levensverwachting in de landen van de OECD, samen met Noorwegen, nu staat Nederland op de veertiende plaats.

Door de relatief lage sterfte in de periode 2004–2006 is de levensverwachting in ons land sinds 2003 al weer met ruim een jaar toegenomen. In de meest recente bevolkingsprognose van het CBS stijgt de levensverwachting in 2050 voor mannen naar 81,5 jaar en voor vrouwen naar 84,2 jaar.

Vanuit het oogpunt van gezondheid is uiteraard niet alleen de levensverwachting van belang. Zeker zo belangrijk is de vraag of de laatste jaren van het leven in goede gezondheid worden doorgebracht. Recentelijk zijn voor Nederland hiervoor drie maten gepubliceerd. Belangrijkste conclusie is dat vrouwen weliswaar gemiddeld langer leven, maar die extra jaren zijn veelal ongezonde jaren. Wordt echter gekeken naar de levensverwachting zonder chronische ziekten, dan is die juist bij mannen aanzienlijk langer dan bij vrouwen.

Gezonde levensverwachting bij de geboorte, 2005

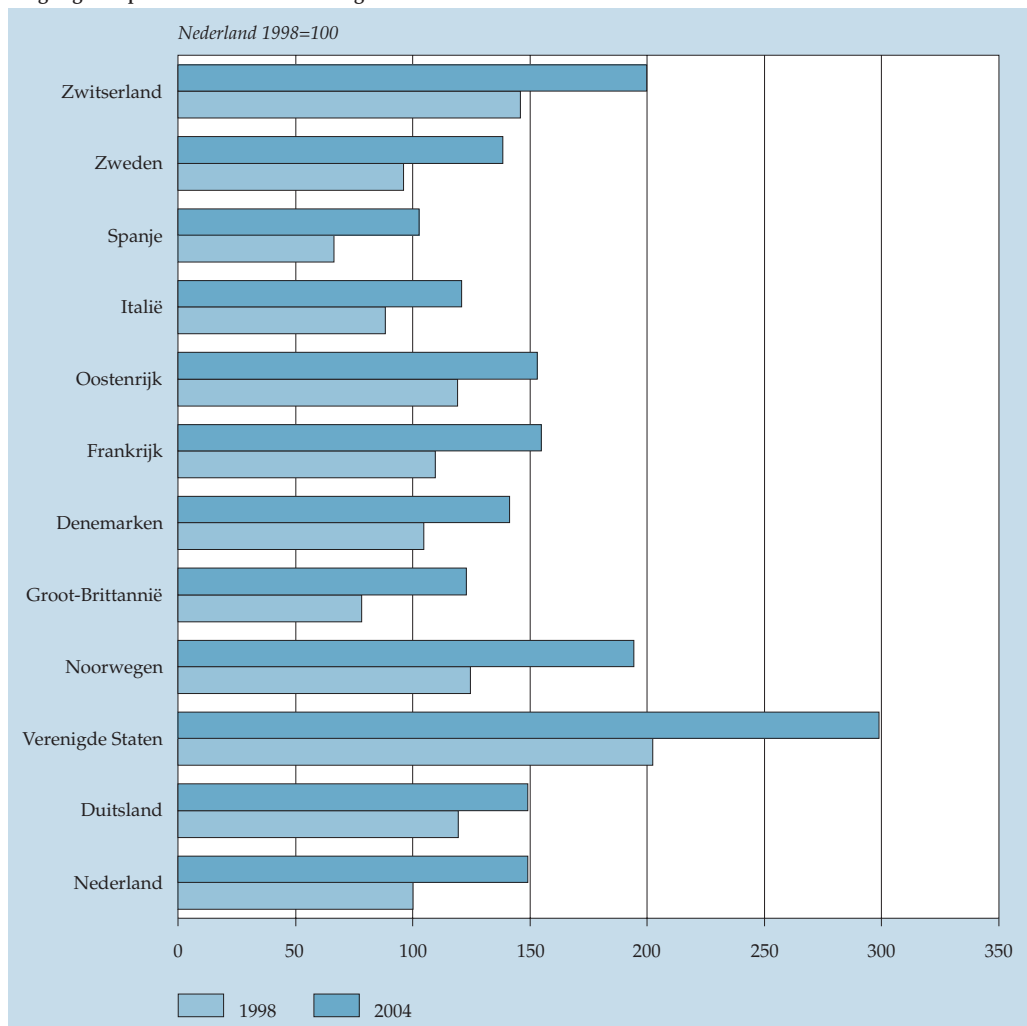
Bron: CBS.

2. *Zorguitgaven snel gestegen, maar niet alleen in Nederland*

- Nederland middenmoter met hoogte van de kosten
- maar ook één van de snellere groeiers

Het is gebruikelijk om de zorguitgaven van landen te vergelijken door ze te berekenen als percentage van het nationaal inkomen of per hoofd van de bevolking, waarbij gecorrigeerd is voor verschillen in koopkracht. Het gaat daarbij vooral om de medische en verpleegkundige zorg, zonder de kosten van de (huishoudelijke en persoonlijke) verzorging van ouderen en gehandicapten. De kosten van de vergrijzing blijven hierbij gedeeltelijk buiten beeld.

Zorguitgaven per hoofd van de bevolking

Bron: OECD.

Zowel qua niveau als qua groeitempo is Nederland in Europees verband een echte middenmoter. In bijna alle landen zijn de kosten van gezondheidszorg in de periode 1998–2004 met 5 procent per jaar of meer gegroeid. Nederland behoort met bijna 7 procent wel tot de sterke groeiers, maar in Spanje, Groot-Brittannië en Noorwegen was de groei nog sterker. De afgelopen twee jaar is het groeitempo in Nederland gezakt naar ongeveer 4,5 procent.

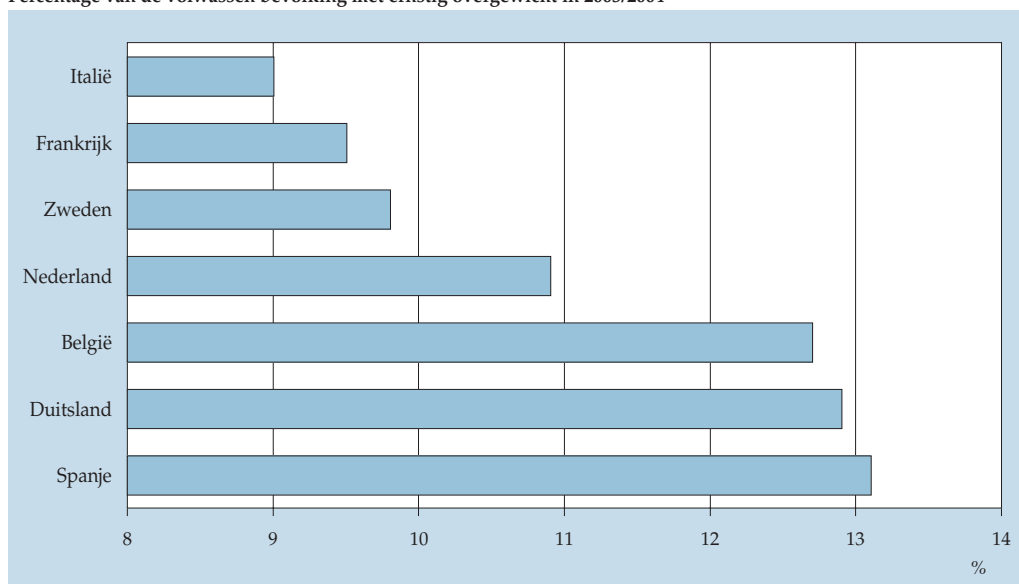
De grootte van het verschil in zorgkosten met de Verenigde Staten, waar de bevolking het dubbele betaalt voor gezondheidszorg, is opmerkelijk. Verklarende factoren die vaak genoemd worden, zijn dat in de Verenigde Staten het inkomen per hoofd van de bevolking hoger is (gezondheid is er een luxe artikel) en dat, anders dan in Europa, er geen overheidsbeleid is dat de kostenontwikkeling in de zorg afremt, bijvoorbeeld in de vorm van kostenplafonds.

3. *Aantal mensen met ernstig overgewicht sterk toegenomen*

- percentage veel te zware mensen lager dan in de buurlanden
- percentage mensen met ernstig overgewicht de laatste jaren flink gestegen

Internationale vergelijking van cijfers over overgewicht is lastig. In de meeste landen wordt burgers gevraagd naar hun lengte en gewicht en op basis van die gegevens wordt de *body mass index* (het gewicht in kilo's gedeeld door de lengte in meters in het kwadraat) berekend. In sommige landen worden lengte en gewicht

Percentage van de volwassen bevolking met ernstig overgewicht in 2003/2004¹⁾

Bron: OECD.

¹⁾ Niet alle landen gebruiken dezelfde leeftijdsafbakening.

daadwerkelijk gemeten. De landen die meten, komen doorgaans tot hogere percentages mensen met ernstig overgewicht. In vergelijking met de Europese landen die, net als Nederland, aan hun burgers vragen hun lengte en gewicht zelf op te geven, scoort Nederland gemiddelde waarden.

In Nederland neemt het aantal mensen met ernstig overgewicht sinds het eind van de jaren tachtig toe. Sindsdien is het percentage mensen (20 jaar en ouder) met ernstig overgewicht ongeveer verdubbeld. Ernstig overgewicht komt vaker voor bij vrouwen dan bij mannen. In 2006 kampte bijna 13 procent van alle vrouwen (20-plus) met ernstig overgewicht.

4. *Nederlanders niet echt opvallend grote drinkers*

- veeldrinken vooral een probleem onder jongeren van 18–24 jaar
- zwaar drinken onder jongens van 12–17 jaar stijgt weer na jaren van daling

Veeldrinken, *binge drinking*, is in veel Europese landen een actueel probleem, in het bijzonder onder jongeren. Vorig jaar nog noemde toenmalig minister Hoogerworst de Nederlandse jongere nog 'de zuipschuit van Europa'. Uit een recent Europees onderzoek naar drinkgewoonten, niet specifiek gericht op jongeren, blijkt dat vooral de Ieren vaak veeldrinkers zijn. Nederlanders zitten net boven het EU-gemiddelde.

Het veeldrinken komt vooral vaak voor onder jongeren van 18–24 jaar. In die categorie is het percentage zware drinkers de laatste jaren overigens wel aan het dalen, zowel onder mannen als vrouwen. Bij de jeugd van 12–17 jaar is het percentage zware drinkers onder meisjes vrij constant (ongeveer 4 procent). Onder jongens is het percentage zware drinkers na een periode van daling de laatste jaren weer gegroeid naar 8 procent in 2005/2006. Uit het eerdergenoemde Europees onderzoek blijkt dat een groot deel van de Europese bevolking er voorstander van is om de leeftijdsgrens voor de verkoop van alcohol te verhogen naar 18 jaar. Opvallend daarbij is wel dat deze maatregel in Nederland het minst gesteund wordt.

5. *Hoge borst- en longkankersterfte*

- relatief hoge longkankersterfte onder zowel mannen als vrouwen
- hoogste borstkankersterfte van alle rijke westerse landen

Longkanker en roken

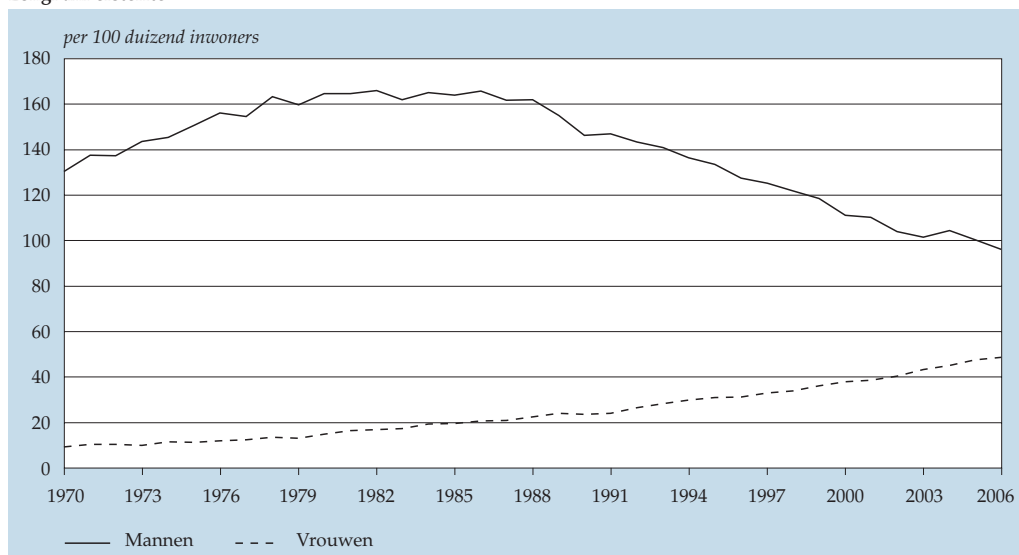
De sterfte aan longkanker loopt sterk uiteen in de verschillende OECD-landen. In 2002 was de sterfte onder mannen in Hongarije vier keer zo hoog als in Zweden. In 2002 heeft Nederland de op drie na hoogste sterfte, in 1980 had Nederland het allerhoogste cijfer van alle OECD-landen. Ook bij de vrouwen heeft Nederland

een relatief hoge sterfte aan longkanker (zevende plaats). In de periode 1980–2002 is de sterfte van vrouwen aan longkanker in Nederland en Noorwegen ongeveer verdriedubbeld, en de groei van de sterfte is ook veel sterker dan in alle andere OECD-landen.

Ook de laatste jaren zet de stijging van de longkankersterfte bij vrouwen in ons land gestaag door. De sterfte aan longkanker bij mannen daalt al twintig jaar. Toch sterven nog steeds tweemaal zoveel mannen als vrouwen aan longkanker. Bij mannen tussen 60 en 70 jaar en vrouwen tussen 50 en 60 jaar is longkanker bij één op de zeven overledenen de doodsoorzaak.

De trends in longkankersterfte zijn gerelateerd aan het rookgedrag. Hoe Nederland er wat roken betreft internationaal voorstaat, is moeilijk te zeggen. De verschillende bronnen (OECD, WHO) spreken elkaar tegen.

Longkankersterfte ¹⁾

Bron: CBS.

¹⁾ Gestandaardiseerd voor leeftijd op de gemiddelde bevolking van 2006.

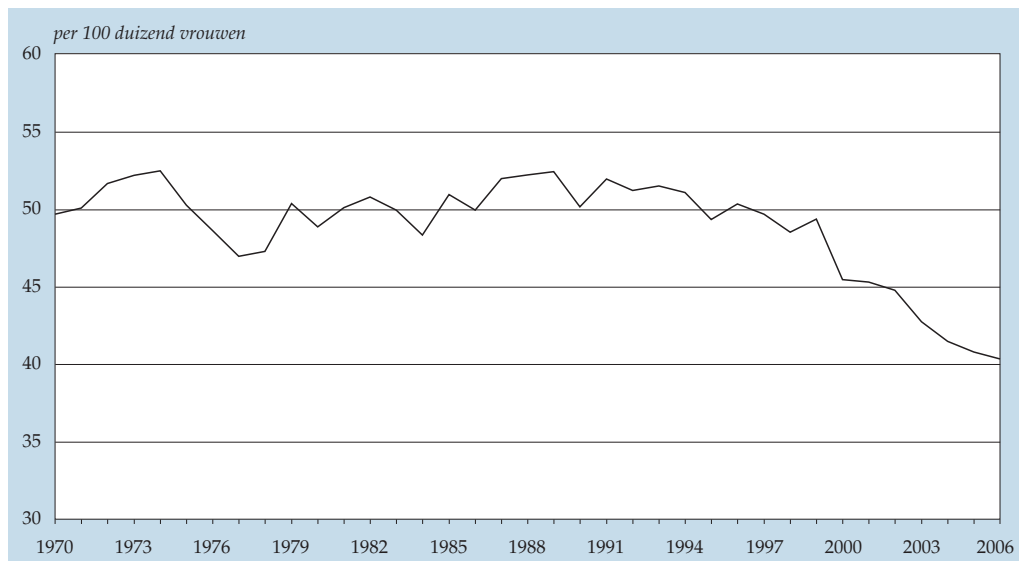
Borstkanker

In 2002 kende Nederland de hoogste sterfte aan borstkanker van alle OECD-landen. Ook in 1960 had Nederland het hoogste cijfer. Volgens het RIVM is de precieze oorzaak van het relatief veel voorkomen van borstkanker in ons land niet bekend. Het feit dat Nederlandse vrouwen relatief laat kinderen krijgen en relatief weinig borstvoeding geven, zijn mogelijke oorzaken. Maar die kunnen hooguit een deel van de verschillen in borstkankersterfte met andere landen verklaren.

In 1988 is het landelijk bevolkingsonderzoek naar borstkanker gestart. Vrouwen van 50 tot 70 jaar worden vanaf 1988 elke twee jaar uitgenodigd om borstfoto's te laten maken. In 1998 is besloten ook vrouwen tussen 70 en 75 jaar te screenen. De

screeningsleeftijd is nu van 50–75 jaar. Hoeveel de screening precies bijdraagt aan de afname van de borstkankersterfte, is volgens het RIVM nog moeilijk aan te geven. Wel is sinds 1999 de sterfte aan borstkanker bij vrouwen (gestandaardiseerd) met bijna 20 procent gedaald.

Borstkankersterfte ¹⁾

Bron: CBS.

¹⁾ Gestandaardiseerd voor leeftijd op de gemiddelde vrouwelijke bevolking van 2006.

Internationale vergelijkbaarheid

Gezondheid en zorg zijn moeilijk in een paar indicatoren te vangen. De Europese Unie publiceert de *European Community Health Indicators* die bestaat uit maar liefst 82 indicatoren. De OECD timmert aan de weg met *Health at a Glance*, waarin 35 *key indicators* zijn opgenomen. De *Nederlandse Zorgbalans* kent 125 indicatoren.

In deze bijdrage is een selectie gemaakt van enkele zeer globale indicatoren die gebruikt worden in internationale vergelijkingen, zoals de levensverwachting en de kosten van de zorg; van indicatoren over onderwerpen die erg in de belangstelling staan, zoals overgewicht en alcoholgebruik; en van enkele indicatoren waarop Nederland in OECD-verband opvallend scoort. In sommige gevallen zijn de cijfers voor een recent jaar erg incompleet. In dat geval wordt het meest recente complete jaar genomen.

Het trekken van conclusies uit het vergelijken van deze indicatoren is een hachelijke zaak, zeker als het om indicatoren gaat die niet één fenomeen meten (bijvoorbeeld roken) maar een uitkomst zijn van een complex systeem (kosten van de zorg, levensverwachting). Opvallende verschillen tussen landen zijn daarom vaak niet meer dan een reden om eens goed 'achter' de cijfers te kijken.

6. *Nederland valt internationaal op:*

- laagste percentage keizersneden, ondanks recente sterke toename
- hoogste percentage grieprikken van alle rijke westerse landen

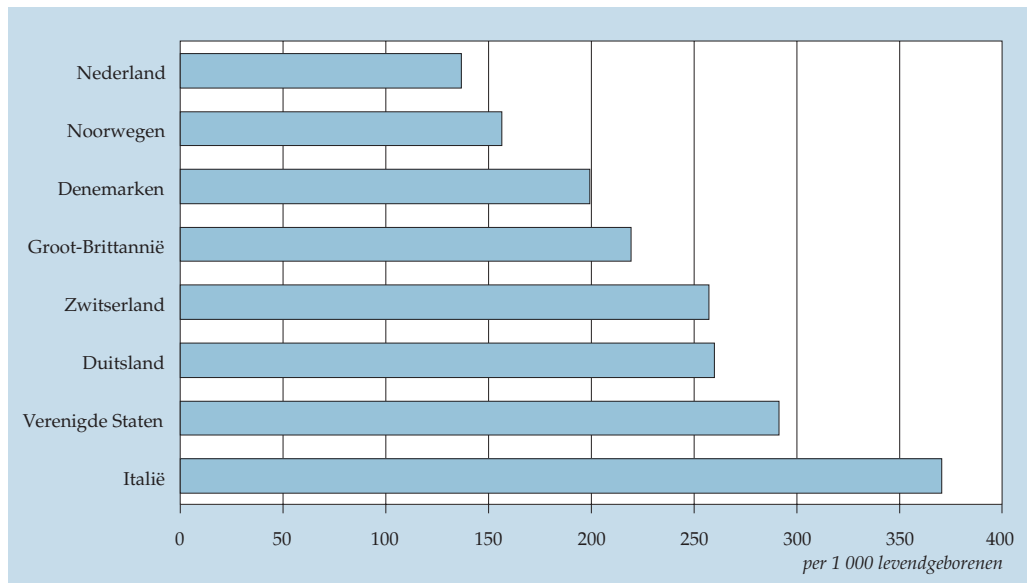
Griepvaccinatie

Nederland heeft de afgelopen decennia veel aandacht besteed aan griepvaccinaties. Griepvaccinatie wordt aangeraden voor de zogeheten risicogroepen: mensen ouder dan 65 jaar en personen met hart-, vaat-, long- en nieraandoeningen, diabetespatiënten en, in het algemeen, mensen met een verlaagde afweer door ziekte of medische behandeling. In 1991 was 24 procent van deze risicogroepen gevaccineerd, in 2005 bijna 70 procent. Het percentage 65-plussers dat zich voor griep laat vaccineren is het hoogste van alle ontwikkelde westerse landen waarvoor cijfers beschikbaar zijn. Uit onderzoek is gebleken dat de grieprik veel sterfte en ziekenhuisopnamen voorkomt en daarmee een kosteneffectieve vorm van ziektepreventie is.

Keizersneden

Eén van de aspecten waarop Nederland zich onderscheidt is dat relatief weinig kinderen via een keizersnede ter wereld komen. In ons land is de bevalling veel minder gemedicaliseerd dan in andere landen. Het aantal keizersneden neemt in de meeste landen snel toe. Ook in Nederland: van 74 per duizend levendgeborenen in 1990 naar 136 in 2004, bijna een verdubbeling. Er wordt in dit verband zelfs wel gesproken van een keizersnede-epidemie. Vergeleken met andere OECD-landen heeft Nederland desondanks het laagste cijfer.

Aantal keizersneden

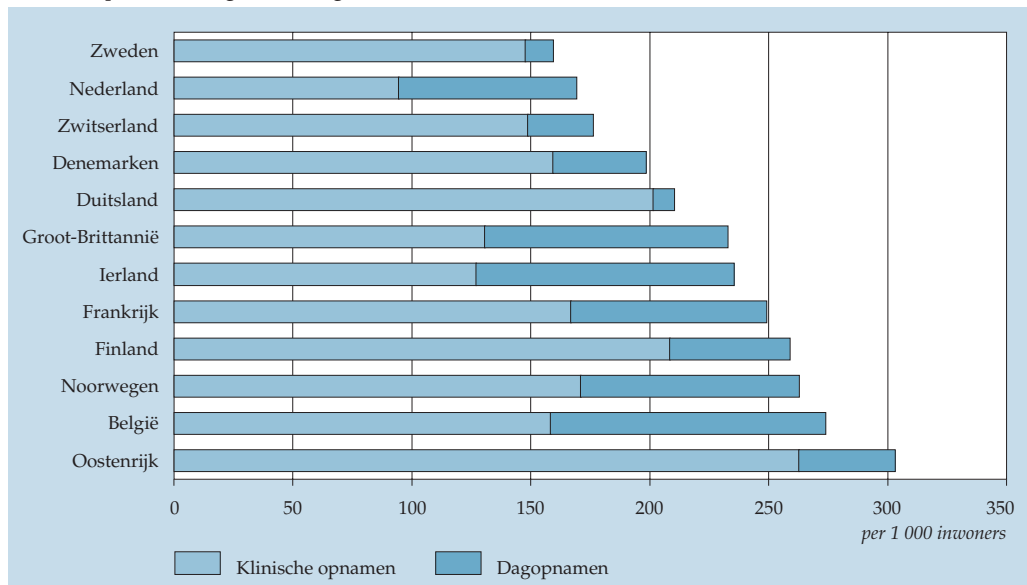

Bron: OECD.

Ziekenhuisopnamen

Het aantal klinische opnamen (dat zijn opnamen van meerdere dagen) per duizend inwoners verschilt zeer sterk tussen landen. In Nederland is het aantal klinische opnamen relatief zeer laag. Het is bekend dat in ons land klinische opnamen steeds meer vervangen worden door dagopnamen. Maar ook als klinische en dagopnamen samengenomen worden, behoort Nederland tot de landen met een relatief laag cijfer. De cijfers in de grafiek zijn exclusief geboorten van gezonde kinderen, zodat de cijfers niet vertekend worden door het feit dat in ons land weinig ziekenhuisbevallingen plaatsvinden. Wel van invloed is het ontbreken van psychiatrische ziekenhuizen, enkele categorale ziekenhuizen en privé-klinieken in de Nederlandse cijfers. Dit geeft een onderschatting van zo'n 5 à 10 procent. Maar ook bij sommige andere landen is volledigheid niet gegarandeerd.

Klinische opnamen en dagbehandelingen, 2003 ¹⁾

Bron: Eurostat.

¹⁾ Duitsland 2002.

Toelichting:

Bronnen:

De grafieken die alleen op Nederland betrekking hebben zijn bewerkingen van cijfers die te vinden zijn op www.cbs.nl.

De grafieken die internationale vergelijkingen bevatten zijn ontleend aan de OECD *Health Data Base*.

De cijfers over ziekenhuisopnamen zijn ontleend aan de database van Eurostat.

RIVM, 'Preventie van influenza. Kwaliteit en doelmatigheid', *Nationaal Kompas Volksgezondheid*.

RIVM, 'Borstkanker. Geografische verschillen', *Nationaal Kompas Volksgezondheid*.

European Commission, 'Attitudes towards alcohol', *Special Eurobarometer 272*, (March 2007).

CPB, *Uitgavenontwikkeling in de gezondheidszorg*. CPB Memorandum, 24 juli 2001.

Kerncijfers gezondheid en zorg

	Eenheid	2000		2004		2006*	
Uitgaven aan zorg							
Totale uitgaven	<i>mln euro</i>	42 097		59 891		65 654	
gezondheidszorg		26 526		37 203		40 799	
welzijnszorg		14 053		20 765		22 651	
beleids- en beheersorganisaties		1 518		1 923		2 205	
Uitgaven per hoofd van de bevolking	<i>euro</i>	2 643		3 678		4 017	
Uitgaven	<i>% van BBP</i>	10,1		12,2		12,4	
		2000		2004		2006*	
		m	v	m	v	m	v
Doodsoorzaken							
Totaal	<i>1 000</i>	69	72	66	70	65	70
Kwaadaardige nieuwvormingen		21	17	21	18	21	18
Ziekten van hart en vaatstelsel		24	26	21	23	20	22
Ziekten van ademhalingsorganen		8	7	7	6	7	7
Ziekten van spijsverteringsorganen		2	3	2	3	2	3
Totaal endocriene-, voedings- en stofwisselingsziekten		1	3	2	3	2	2
Psychische stoornissen		1	4	2	5	2	5
Niet-natuurlijke doodsoorzaken		3	2	3	2	3	2
Overige doodsoorzaken		8	11	8	10	8	11
Gezondheid en leefstijl							
Ervaren gezondheid goed of zeer goed (0 jaar en ouder)	<i>%</i>	83,1	77,6	83	77,9	83,4	78,4
Zware rokers (16 jaar en ouder)		10,7	8,9	9,2	6,6	9	6,3
Zware drinkers (12 jaar en ouder)		21,3	4,8	19,6	4,6	19,2	3,9
Voldoet aan de norm gezond bewegen (12 jaar en ouder)				52	54	55	55
Ernstig overgewicht (20 jaar en ouder)		8,6	10,2	9,6	12,1	9,8	12,7
Ziekenhuisopnamen							
Personen met eerste ziekenhuisopname voor:							
kwaadaardige nieuwvormingen	<i>per 10 000 inwoners</i>	37	38,9	43,2	44,2	–	–
ziekten van hart en vaatstelsel		91,1	79,1	105	93,9	–	–
ziekten van ademhalingsorganen		77,4	63,6	81	69,2	–	–
ziekten van spijsverteringsorganen		84,3	69,2	99,7	86,1	–	–
ziekten van spieren, beenderen en bindweefsel		79,3	81,3	94,4	101,4	–	–
ziekten van urinewegen en geslachtsorganen		45,8	70,4	52	83,1	–	–
aandoeningen van perinatale periode		41	34,7	41,8	35,3	–	–
ongevallen		71,3	67,4	78,7	77,6	–	–

Bron: OECD, Eurostat.

Emissie broeikasgassen Nederland weer op niveau 1990

- uitstoot van kooldioxide nog steeds hoger dan in 1990
- emissie overige broeikasgassen verminderd

Vermesting: Nederlands milieuprobleem

- teveel mest verontreinigt bodem, oppervlakte- en grondwater
- overschotten fosfor en stikstof verminderd door mestbeleid en superheffing

Milieuverontreiniging door verkeer vooral lokaal probleem

- steeds meer kilometers door verkeer
- afname emissies van stikstofoxiden en fijn stof met ruim 40 procent

Zichtbare reactie natuur op veranderingen in het milieu

- pimpelmees legt steeds vroeger eieren
- minder soorten vlinders

Totale milieukosten in 2006 op 13 miljard euro

- milieukosten sinds 1990 meer dan verdubbeld
- vooral kosten afvalbeheer, en verzuring en luchtkwaliteit gestegen

Klimaatverandering is een wereldwijd milieuprobleem. De toegenomen concentraties van broeikasgassen zijn zeer waarschijnlijk hiervan de oorzaak. De klimaatverandering heeft ook zichtbare gevolgen voor de natuur in Nederland. De aantallen en soortensamenstelling van planten en dieren is veranderd evenals het gedrag van sommige diersoorten.

Nederland is de verplichting aangegaan om de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen. In 2005 lag de emissie hiervan in Nederland weer op het niveau van 1990. Andere milieuproblemen spelen in een beperkt aantal landen, zoals in Nederland de verontreiniging van bodem, oppervlakte- en grondwater door vermesende stoffen als fosfor en stikstof. De groei van de intensieve veehouderij leidde in Nederland tot een toename van de nutriëntenoverschotten. Na 1986 trad er weer een daling op van de overschotten aan fosfor en stikstof. Dit is vooral toe te schrijven aan het mestbeleid en aan maatregelen zoals de superheffing. Rond druk bereiden wegen zijn er problemen met de luchtkwaliteit. In Nederland is er op het gebied van het terugdringen van de verkeersemisies veel bereikt. Hoewel het aantal voertuigkilometers is gestegen, is de uitstoot van fijn stof en stikstofoxiden gedaald.

1. *Emissie broeikasgassen Nederland weer op niveau 1990*

- uitstoot van kooldioxide nog steeds hoger dan in 1990
- emissie overige broeikasgassen verminderd

De klimaatverandering is op dit moment het belangrijkste milieuprobleem in de wereld. De toegenomen concentraties van de broeikasgassen kooldioxide (CO₂), distikstofoxide (N₂O), methaan (CH₄) en fluorhoudende gassen, zoals CFK's, hebben volgens het Intergouvernementele Panel voor Klimaatverandering (IPCC) zeer waarschijnlijk de waargenomen versnelde temperatuurstijging veroorzaakt.

Nederland is een dichtbevolkt, sterk geïndustrialiseerd land met een hoge mobiliteit. Ons land heeft door zijn ligging in Europa ook een belangrijke distributiefunctie. Vele goederen komen via Rotterdam binnen en worden verder getransporteerd via de grote rivieren of de weg. Deze factoren leiden tot een hoog energieverbruik. Om aan de energievraag te kunnen voldoen is Nederland vooral aangewezen op fossiele energiebronnen als aardolie, steenkool en aardgas. Bij de verbranding van deze brandstoffen komt kooldioxide (CO₂) vrij. Ook bij de verwerking van fossiele brandstoffen tot plastics vormt kooldioxide een belangrijk afvalproduct. In een enkel geval wordt het kooldioxide via pijpleidingen vervoerd en ingezet in de glastuinbouw. Het grootste deel verdwijnt echter direct in de lucht.

Meer dan de helft (57 procent) van de totale emissie van kooldioxide wordt gemitteerd door de industrie en de energiesector; het verkeer en vervoer is verantwoordelijk voor ruim 20 procent van de uitstoot en consumenten voor circa 10 procent.

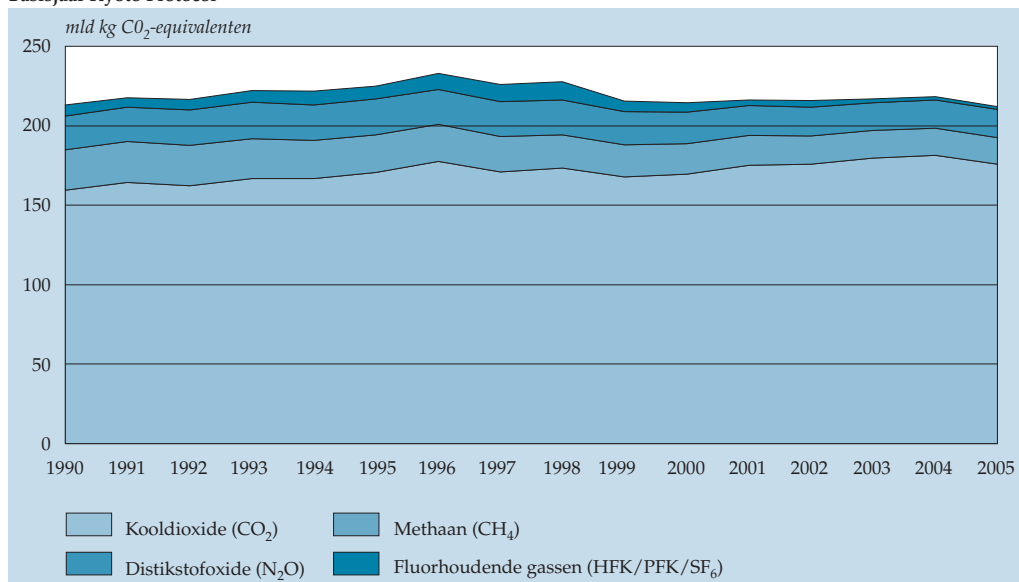
Distikstofoxide komt vrij in het milieu via de landbouw en de industrie. Voor de uitstoot van methaan zijn vooral de dierlijke mest en het vrijkomen van stortgas uit afvalstortplaatsen verantwoordelijk. Fluorhoudende gassen ten slotte komen via lekkages vrij uit koel- en isolatiesystemen. In de afvalfase wordt geprobeerd deze stoffen zoveel mogelijk terug te winnen of te vernietigen. Daarnaast worden er zoveel mogelijk minder schadelijke vervangers in producten toegepast.

Emissie van broeikasgassen onder niveau 1990

In het Kyoto-protocol (1997) en het Klimaatverdrag van de Verenigde Naties zijn afspraken gemaakt om de emissies van broeikasgassen terug te dringen. Ook Nederland heeft zijn handtekening onder het Kyoto-verdrag gezet. Ons land moet een vermindering van de broeikasgasemissie in de periode 2008–2012 tot stand brengen van 6 procent ten opzichte van de emissie in 1990. Dit betekent dat Nederland in de periode 2008–2012 jaarlijks gemiddeld 202 miljard kg CO₂-equivalenten mag uitstoten. Zonder klimaatbeleid zou Nederland in 2010 uitkomen op een emissie van 246 miljard kg CO₂-equivalenten. In 2005 lag de emissie van broeikasgassen weer iets onder het niveau van 1990. Voor de emissiereductie heeft de overheid onder meer maatregelen op het gebied van energiebesparing, gebruik van duur-

zame energie en verdere reductie van de niet-CO₂-broeikasgassen vastgelegd in de Uitvoeringsnota Klimaatbeleid.

Basisjaar Kyoto Protocol

Bron: Emissieregistratie 2007.

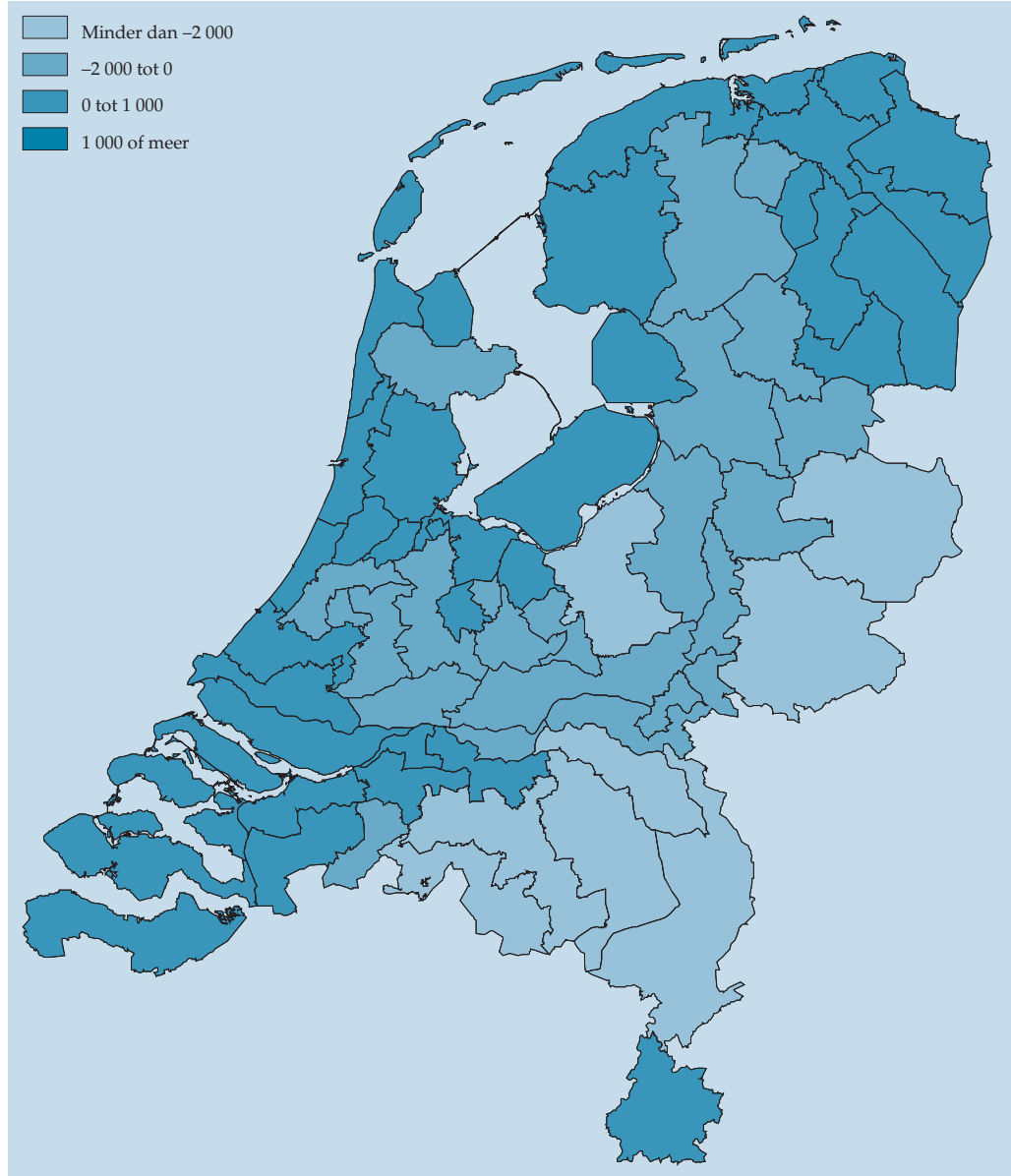
De emissie van broeikasgassen in Nederland was in 2005 iets lager dan in 1990. Het aandeel van CO₂ in de totale emissie bedraagt ongeveer 83 procent.

2 Vermesting: Nederlands milieuprobleem

- teveel mest verontreinigt bodem, oppervlakte- en grondwater
- overschotten fosfor en stikstof verminderd door mestbeleid en superheffing

De landbouw is verreweg de grootste grondgebruiker in Nederland. Bijna 70 procent van het huidige Nederlandse grondoppervlak bestaat uit agrarisch terrein. In de loop der jaren ontstonden door een tekort aan geschikte en betaalbare landbouwgrond steeds meer intensieve veehouderijen met varkens en pluimvee. Bovendien is een enorme schaalvergroting opgetreden. Hierdoor nam ook de milieubelasting door de landbouw toe. Vanuit de landbouw komen stikstof en fosfor via dierlijke mest en kunstmest in het milieu terecht. Bodem, oppervlaktewater en grondwater zijn verontreinigd met deze stoffen. Te hoge concentraties van stikstof veroorzaken onder andere overschrijdingen van de EU-nitraatnorm voor drinkwater. Een te hoge concentratie fosfor in oppervlaktewater leidt tot eutrofiëring (verrijking met voedingsstoffen) wat op zich weer problemen voor de volksgezondheid kan opleveren.

Transport van stikstof (saldo aanvoer-afvoer), in 1 000 kg

Bron: CBS.

Vooraf in de intensieve veehouderijgebieden van Gelderland, Overijssel, Oost-Noord-Brabant en Noord-Limburg is er een overschot aan stikstof. In andere landbouwgebieden, zoals Groningen, Flevoland en het westen van Nederland is er geen overschot, zodat naar die gebieden mineralen kunnen worden getransporteerd.

Er zijn vooral mest- en mineralenoverschotten in de niet-grondgebonden landbouw op zandgronden zoals in de Gelderse Vallei en de Peel. Al voor de invoering van beleidsmaatregelen als de Wet Bodembescherming en de Meststoffenwet werd teveel geproduceerde mest uit dergelijke overschotgebieden getransporteerd naar gebieden waar het maximale bemestingsniveau niet wordt gehaald. Na het midden van de jaren tachtig is mesttransport vanuit de overschotgebieden ook door wettelijke maatregelen afgedwongen.

Tussen 1970 en 1986 veroorzaakte de groei van de intensieve veehouderij een toename van de fosfor- en stikstofoverschotten. Daarna trad een daling van de overschotten op door het mestbeleid van de afgelopen decennia (Meststoffenwet, MINAS), maar ook andere maatregelen zoals de Beschikking Superheffing (melkquota). Landelijk is er echter nog steeds een overschot, zodat de druk op het milieu (oppervlakte- en grondwaterwater en bodem) lokaal nog steeds toeneemt. Met de Kaderrichtlijn Water en de nieuwe Meststoffenwet (2006) moeten de overschotten nog verder omlaag.

3. *Milieuverontreiniging door verkeer vooral lokaal probleem*

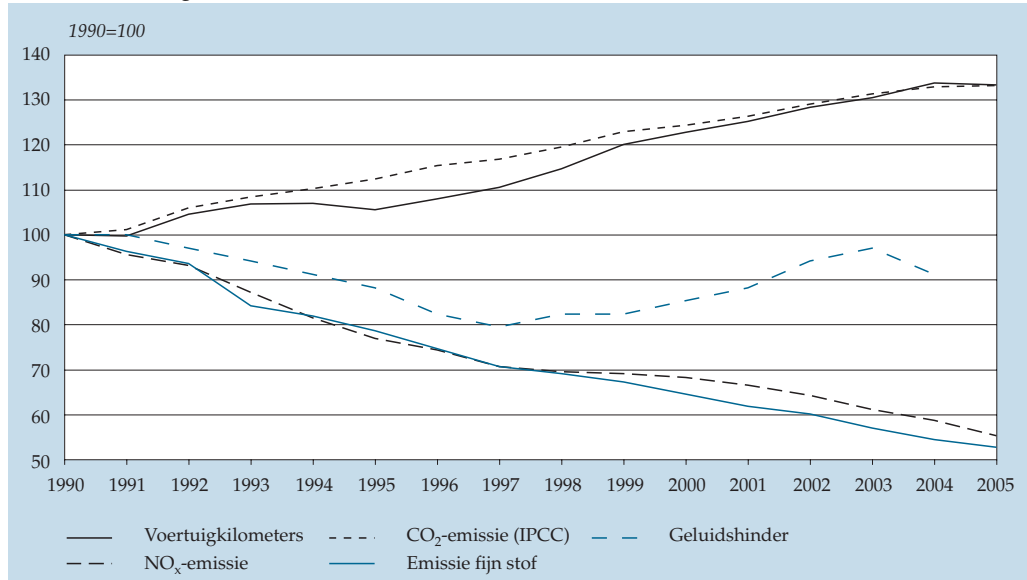
- steeds meer kilometers door verkeer
- afname emissies van stikstofoxiden en fijn stof met ruim 40 procent

In Nederland zijn er lokaal problemen met de luchtkwaliteit. Dat komt door te hoge concentraties ozon, fijn stof en stikstofdioxide. De slechte luchtkwaliteit speelt vooral langs de ringwegen van grote steden en in binnensteden langs drukke straten als gevolg van het verkeer. Toch is er al veel bereikt bij het verminderen van de emissies door het verkeer. Hoewel het aantal voertuigkilometers sinds 1990 met 33 procent is toegenomen, is de uitstoot van stikstofoxiden en fijn stof met ruim 40 procent afgenomen.

Ook geluidsbelasting door wegverkeer zorgt lokaal voor veel milieudruk. De afgelopen jaren is een groot aantal maatregelen getroffen om de hinder door geluid te reduceren. Bij het wegverkeer zijn motoren van de voertuigen aangepast, is het wegdek van voornamelijk autosnelwegen geasfalteerd met zogenoemd ZOAB (zeer open asfalt beton) en langs wegen (en langs spoorwegen) worden geluidsschermen geplaatst. Ook omleidingen van doorgaande wegen en gevelisolatie aan woningen moeten de geluidsbelasting verminderen.

Geluidsoverlast door vliegtuigen in de omgeving van luchthavens zoals Schiphol is van een geheel andere orde. Het aantal vliegbewegingen (landen en stijgen) is sinds 1985 meer dan verdubbeld. Voor het verwerken van deze vluchten heeft Schiphol sinds 2003 vijf banen in bedrijf. Tot de maatregelen om de overlast te verminderen horen verscherpte wetgeving voor het aantal nachtvluchten en het weren van vliegtuigen met lawaaiige motoren.

Milieudruk door wegverkeer

Bron: CBS.

Het aantal voertuigkilometers is in de periode 1990–2005 gestaag toegenomen. De emissie van kooldioxide houdt gelijke tred. Daarentegen hebben aanpassingen aan voertuigen en wegen ertoe bijgedragen dat de emissies van stikstofoxiden (NO_x), fijn stof en de ondervonden geluidshinder door het verkeer zijn afgenomen.

4. Zichtbare reactie natuur op veranderingen in het milieu

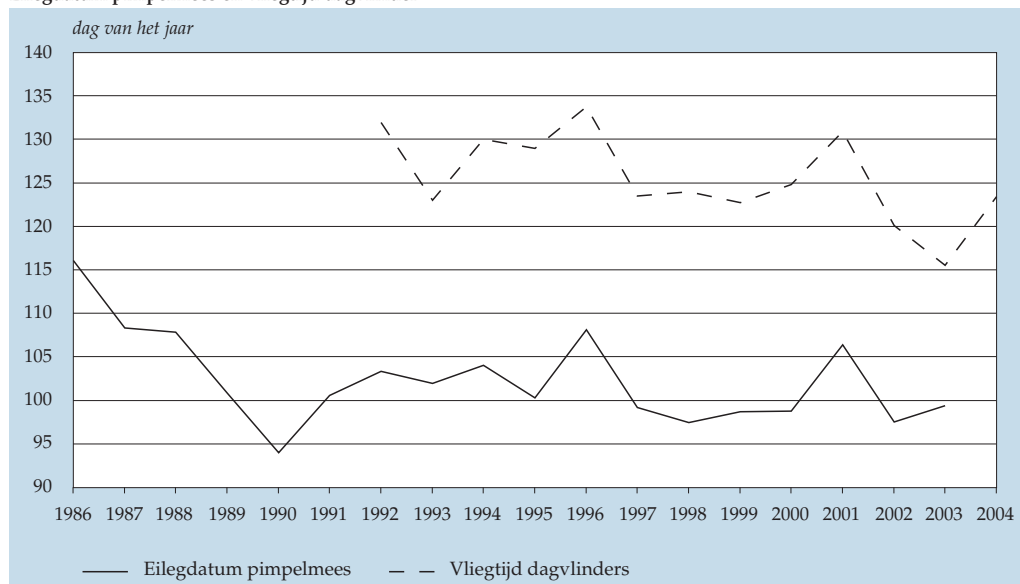
- pimpelmees legt steeds vroeger eieren
- minder soorten vlinders

In de natuur zijn de gevolgen van de milieudruk vaak zichtbaar in veranderingen van aantallen, maar ook in soorten planten en dieren. Waarschijnlijk hangt het verschijnen van zuidelijke, warmteminnende soorten als de wespenspin en de eikenprocessierups samen met de temperatuurstijging in onze regio. Ook veranderingen in het gedrag van soorten zijn mogelijk een gevolg hiervan. De pimpelmees legt haar eieren nu ongeveer twee weken eerder dan in 1986 en dagvlinders vliegen gemiddeld een week eerder rond dan vijftien jaar geleden.

Karakteristieke vlinders van de graslanden zoals de argusvlinder zijn sinds 1992 fors in aantal achteruitgegaan. Deze ontwikkeling is in het hele land te zien. Het is echter wel opmerkelijk dat de achteruitgang in het agrarische gebied duidelijk sterker is dan in de halfnatuurlijke graslanden die vooral in natuurgebieden gevonden worden. Het ligt voor de hand een relatie te veronderstellen met de milieudruk

die door de landbouw wordt veroorzaakt. Naast vermisting zouden onder andere verdroging, een intensiever gebruik van het grasland en het gebruik van bestrijdingsmiddelen een rol kunnen spelen.

Eilegdatum pimpelmees en vliegtijd dagvlinder

Bron: NEM (Vlinderstichting, SOVON, CBS).

De Nederlandse pimpelmees legt steeds vroeger in het jaar eieren. In 1986 was de gemiddelde eilegdatum nog eind april, in 2003 was dit ruim twee weken eerder. De gemiddelde vliegtijd van dagvlinders was in 1992 rond 10 mei. In 2004 was deze met ruim een week was verroegd.

5. Totale milieukosten in 2006 op 13 miljard euro

- milieukosten sinds 1990 meer dan verdubbeld
- vooral kosten afvalbeheer, en verzekering en luchtkwaliteit gestegen

In 2006 bedroegen de totale milieukosten in Nederland ruim 13 miljard euro. Dat betekent een ruime verdubbeling sinds 1990. In de periode 2000–2006 zijn vooral de kosten van verkeer en vervoer (11 procent), en industrie en energie (7 procent) toegenomen. Overigens is de sector die de kosten maakt niet altijd dezelfde die de lasten draagt. Door overdrachten van de overheid kunnen de lasten lager zijn dan de kosten. Bedrijven betalen het meest aan milieu, op de voet gevolgd door de burgers. Samen dragen zij voor bijna driekwart bij aan de totale milieulasten. De milieulasten van de rijksoverheid bedragen ongeveer een kwart van de totale lasten.

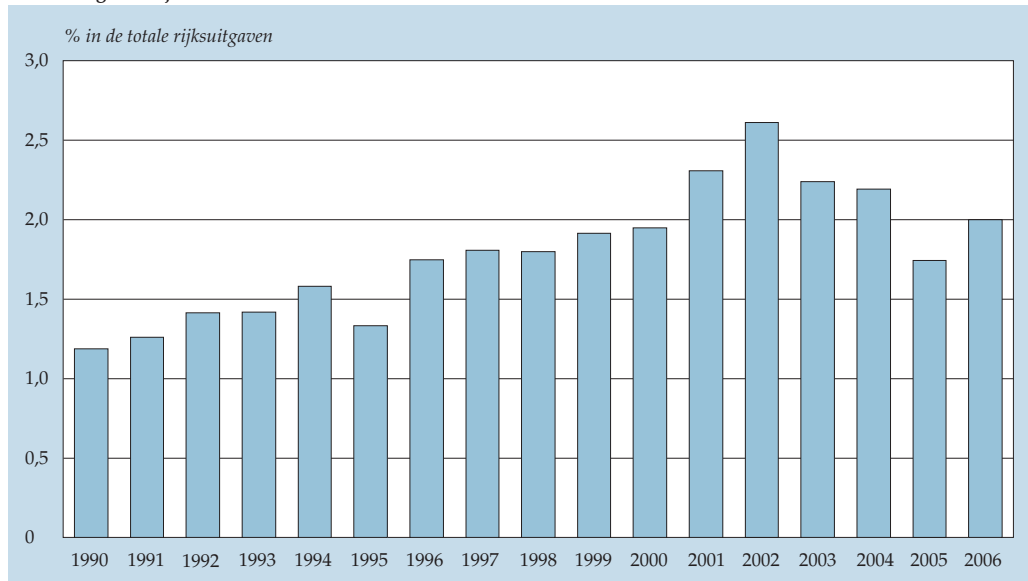
Dagvlindersoorten in graslanden

Bron: NEM (Vlinderstichting, CBS).

Sinds 1992 komen er steeds minder dagvlindersoorten voor in de graslandgebieden van Nederland. Deze trend is zowel waarneembaar in halfnatuurlijke graslanden als andere graslanden.

Milieu-uitgaven rijksoverheid

Bron: MNP, 2006.

Het aandeel van de uitgaven door het Rijk aan milieu nam in de periode 1990–2002 toe tot ruim 2,5 procent. Daarna daalde het aandeel tot ongeveer 1,7 procent in 2005. Mede door de alarmerende berichten over de klimaatverandering trad er in 2006 weer een stijging op tot 2 procent. Dat komt overeen met circa 3 miljard euro. Ruim de helft van dit bedrag besteedt het Rijk aan subsidies en fiscale faciliteiten. Ongeveer twee derde daarvan wordt uitgegeven aan het thema klimaat.

In de periode 2000–2006 zijn vooral de kosten voor klimaatverandering, afvalbeheer en verzuring en luchtkwaliteit gestegen. Het meeste geld gaat naar afvalbeheer, bijna 5 miljard euro. De kosten voor het afvalbeheer worden vrijwel volledig door de sector afvalbeheersbedrijven gemaakt. Uiteindelijk komen de lasten van het afvalbeheer bij de vervuilers (bedrijven en consumenten) terecht via de afvalstoffenheffing en de riool- en reinigingsrechten. De kosten van het milieuthema klimaatverandering worden daarentegen voor ongeveer 95 procent door de overheid gedragen.

Kerncijfers milieu en natuur

	Eenheid	1990	1995	2000	2003	2004	2005
Luchtverontreiniging							
Broeikasgassen							
Kooldioxide	<i>mld kg CO₂-equivalenten</i>	159	171	170	180	181	176
Distikstofoxide		21	22	20	17	18	18
Methaan		25	24	19	18	17	17
Fluorhoudende gassen		7	8	6	2	2	2
<i>Verzurende en grootschalige luchtverontreiniging</i>							
Stikstofoxide	<i>mln kg</i>	560	465	402	384	364	349
Zwavel dioxide		191	129	73	64	67	66
Ammoniak		250	193	152	135	134	133
Vluchtige organische stoffen		453	317	222	177	170	171
Fijn stof		74	55	45	42	39	39
Koolmonoxide		1 073	810	654	585	585	553
Waterverontreiniging							
<i>Emissies naar water</i>							
Stikstof (als N)	<i>mln kg</i>	95 900	90 600	86 400	.	85 300	85 200
Fosfor (als P)		22 200	15 000	13 200	.	11 400	11 600
Cadmium		5	2	1	.	1	1
Zink		681	544	494	.	501	485
<i>Belasting oppervlaktewater</i>							
Stikstof	<i>mln kg</i>	133 000	149 000	136 000	.	101 000	86 000
Fosfor		21 200	11 700	9 650	.	7 110	6 520
Cadmium		6	2	2	.	1	1
Zink		713	598	553	.	526	505
Vrijkomen en verwerking van afval							
<i>Vrijkomen</i>							
Totaal	<i>mln kg</i>	50 920	52 765	63 242	61 620	60 783	60 186
Gemeentefval		.	8 811	10 262	10 157	10 382	10 408
Bedrijfsafval (niet-gevaarlijk)		.	.	20 642	19 791	19 156	18 766
Industrie		.	.	18 651	17 730	17 205	16 993
Openbare voorzieningsbedrijven		.	.	1 788	1 757	1 676	1 544
Dierlijke mest							
Totaal	<i>mln kg</i>	86	82	75	68	70	69
Rundvee		65	62	57	54	55	54
Varkens		19	16	16	12	12	12
Pluimvee		2	2	2	1	1	1
Ontwikkeling waarnemingen in de natuur							
Vleermuizen	<i>1990=100</i>	100	127	183	232	245	272
Broedvogels	<i>1990=100</i>	100	105	121	116	117	115
Watervogels	<i>1990=100</i>	100	147	157	199	186	205
Weide- en akkervogels	<i>1990=100</i>	100	87	84	74	79	80
Wintervogels	<i>1990=100</i>	100	88	98	83	91	94
Reptielen	<i>1995=100</i>	.	100	148	108	134	149
Amfibieën	<i>2000=100</i>	.	.	100	102	104	108
Dagvlinders	<i>1995=100</i>	.	100	86	83	63	73
Libellen	<i>2000=100</i>	.	.	100	104	83	88
Kosten en financiering van milieubeheer							
Milieukosten	<i>mln euro</i>	3 864	6 601	9 116	10 440	.	.
Milieu-investeringen		1 445	2 300	2 037	2 299	.	.
Natuur en landschap		.	.	868	917	.	918

Bron: CBS, NEM.

Bronnen:

CBS, StatLine.

Milieu- en Natuurcompendium. CBS, MNP (Voorburg/Bilthoven 2007).

Emissieregistratie. Jaarcijfers 2005. MNP, Bilthoven; CBS, Voorburg; RIZA, Lelystad; Alterra, Wageningen; SenterNovem, Utrecht; TNO-MEP, Apeldoorn (2007).

Milieubalans 2006. Milieu- en Natuur Planbureau. (Bilthoven 2006)

Realisatie Milieudoelen, Voortgangsrapport 2007. Milieu- en Natuur Planbureau. (Bilthoven 2007)

Aantal jongeren neemt af

- drie op de tien Nederlanders onder de 25 jaar
- kwart van de jongeren van allochtone afkomst

Positief over gezondheid

- jongeren zijn meer gaan bewegen, maar zijn nog niet fit genoeg
- minder jeugdige rokers en drinkers

Meisjes hoger opgeleid dan jongens

- meer meisjes dan jongens in hoger onderwijs
- meer schooluitval bij jongens dan bij meisjes

Zonder startkwalificatie vaker langs de zijlijn

- één op de vier voortijdig schoolverlaters niet actief op de arbeidsmarkt
- meeste jongeren met startkwalificatie maar kort werkloos

Vraag naar jeugdzorg neemt toe

- 58 duizend jongeren (0–17 jaar) gemeld voor jeugdzorg
- meeste aanmeldingen in grootstedelijke regio's

Helpt jongeren heeft wel eens de wet overtreden

- jongens plegen vaker strafbaar feit dan meisjes
- aantal minderjarige verdachten toegenomen

Steeds vaker verlaten jongeren het onderwijs met een startkwalificatie. Daarmee zijn ze minder vaak en korter werkloos dan zonder. Vanaf 2005 daalt de werkloosheid onder jongeren weer, maar het aandeel langdurig werklozen neemt minder snel af. Over hun gezondheid zijn de jongeren behoorlijk tevreden; bewegen doen ze echter niet voldoende.

1. Aantal jongeren neemt af

- drie op de tien Nederlanders onder de 25 jaar
- kwart van de jongeren van allochtone afkomst

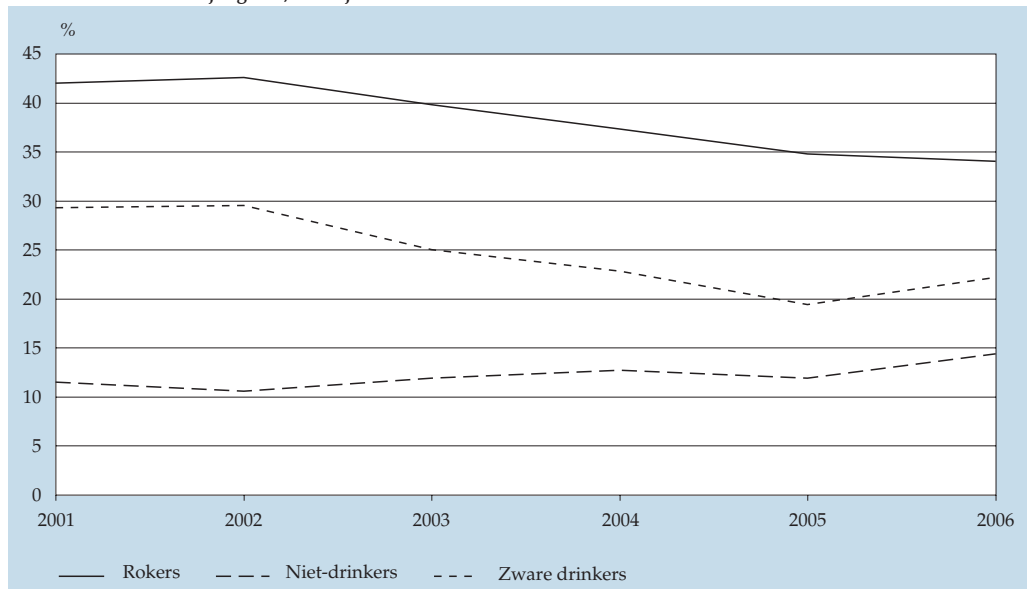
Nederland telde op 1 januari 2006 bijna 5 miljoen jongeren. Dat betekent dat drie op de tien Nederlanders jonger waren dan 25 jaar. Sinds 2005 is het aantal jongeren met 15 duizend afgenomen. Verwacht wordt dat deze lichte daling de komende jaren zal doorzetten.

Er zijn ruim 100 duizend meer jongens dan meisjes. Dat er meer jongens dan meisjes worden geboren is niet iets van de laatste tijd. Al in de achttiende eeuw werd een verschil in aantallen jongens en meisjes geconstateerd.

2. Positief over gezondheid

- jongeren zijn meer gaan bewegen, maar zijn nog niet fit genoeg
- minder jeugdige rokers en drinkers

Rokende en drinkende jongeren, 18–24 jaar

Bron: POLS.

Vooraf meerderjarige jongeren (18–24 jaar) houden er slechte gewoontes zoals roken op na. Eén op de drie jongeren rookte in 2006 wel eens een sigaret of shagje. Dat aandeel is de laatste vijf jaar licht afgenomen. Het aandeel niet-drinkers is de laatste jaren toegenomen. Toch is nog één op de vijf een zware drinker; hij of zij drinkt minstens één keer per week zes of meer glazen alcohol op een dag.

Jongeren zijn over het algemeen tevreden over hun gezondheid. In 2006 beoordeelt 92 procent de eigen gezondheid goed tot zeer goed. Het is echter de vraag of zij werkelijk zo gezond zijn als ze zelf zeggen. Veel Nederlandse jongeren bewegen bijvoorbeeld te weinig.

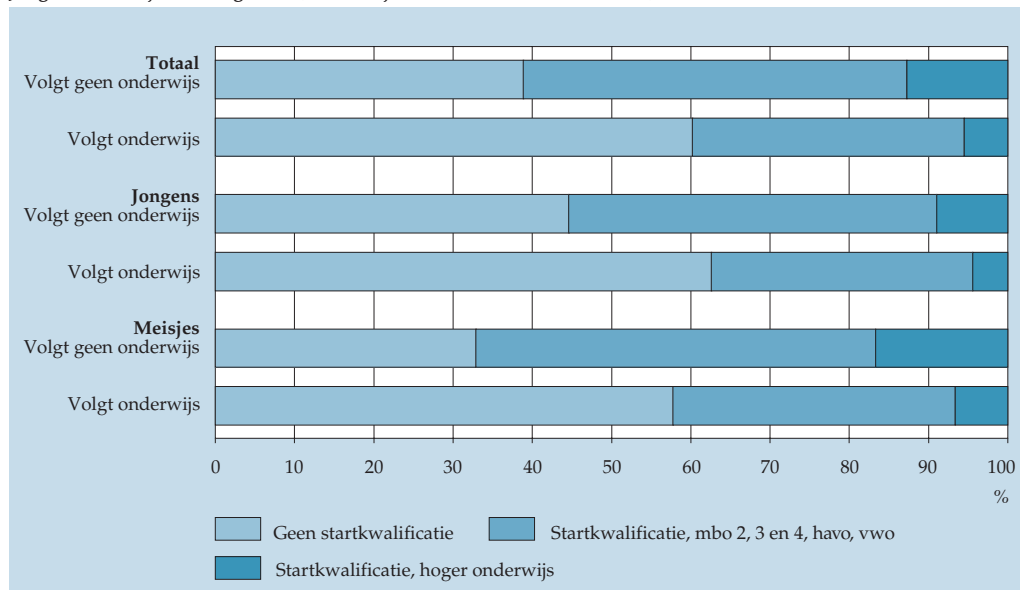
Volgens de Nederlandse Norm Gezond Bewegen moeten jongeren tot 18 jaar minimaal een uur per dag bewegen. Slechts een kwart haalt deze norm. Voor personen van 18 jaar en ouder geldt dat zij minimaal een half uur per dag matig intensieve activiteit moeten verrichten. Aan deze norm voldoen bijna drie van de vijf jongeren van 18–24 jaar. Vergeleken met vijf jaar geleden is het percentage jongeren dat voldoende beweegt iets toegenomen.

Te weinig beweging kan leiden tot overgewicht. Dit is een probleem waar een deel van de jongeren al mee te kampen heeft. Zo'n 12 procent van de jongeren is te dik en 3 procent lijdt zelfs aan ernstig overgewicht.

3. *Meisjes hoger opgeleid dan jongens*

- meer meisjes dan jongens in hoger onderwijs
- meer schooluitval bij jongens dan bij meisjes

Jongeren (15–24 jaar) naar geslacht, onderwijsdeelname en startkwalificatie, 2006

Bron: CBS.

Vier op de tien jongeren die nog een opleiding volgen, hebben al een startkwalificatie. Dit zijn vooral jongeren die een havo- of vwo-diploma hebben gehaald en verder leren. Van de jongeren die het onderwijs al hebben verlaten, hebben zes op de tien een startkwalificatie. Dit percentage is de laatste jaren gestaag toegenomen. Meisjes hebben vaker een startkwalificatie dan jongens.

In het schooljaar 2005/'06 volgden 3,3 miljoen jongeren van 0–24 jaar een opleiding. Bijna de helft ging naar de basisschool, meer dan een kwart volgde een opleiding binnen het voortgezet onderwijs en 13 procent deed een Mbo-opleiding. Iets meer dan één op de tien jongeren volgde een opleiding in het hoger onderwijs. Omdat er meer jongens dan meisjes worden geboren, zitten er ook meer jongens dan meisjes op de basisschool en het voortgezet onderwijs. Ook volgen meer jongens dan meisjes een Mbo-opleiding. In het hoger onderwijs echter zijn de meisjes in de meerderheid.

Jongeren zijn volledig leerplichtig tot ze twaalf volledige schooljaren onderwijs hebben gevolgd, of tot en met het schooljaar waarin ze zestien jaar worden. Wie daarna nog geen startkwalificatie heeft, is sinds kort verplicht een volledig onderwijsprogramma te volgen totdat hij of zij die heeft behaald. Deze verplichting duurt tot een jongere achttien is; hij kan gecombineerd worden met werk. Een startkwalificatie is de minimale opleiding die nodig wordt geacht om succesvol te kunnen zijn op de arbeidsmarkt. In Nederland is het niveau daarvan vastgesteld op havo, vwo of mbo-niveau 2 of hoger.

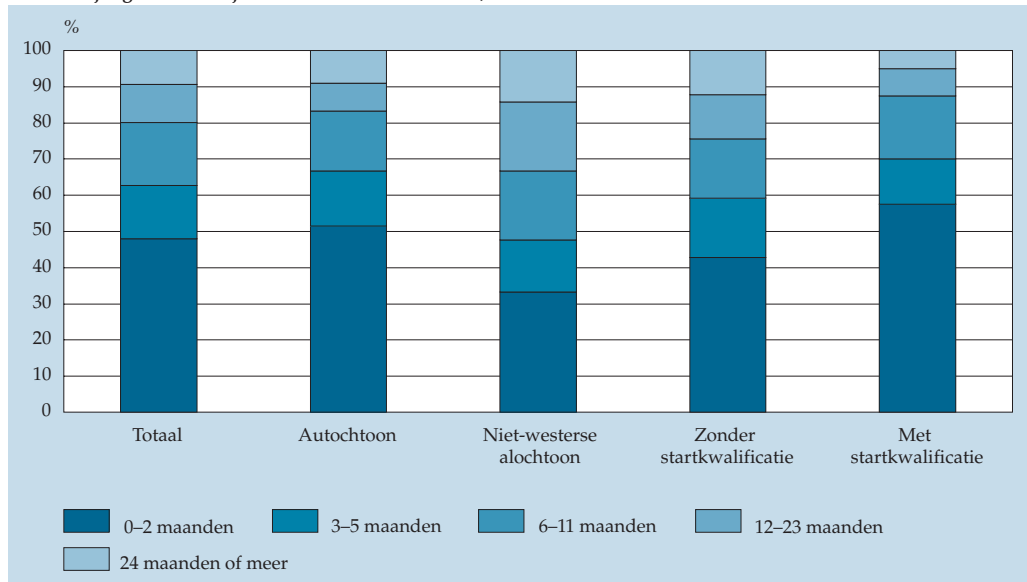
4. *Zonder startkwalificatie vaker langs de zijlijn*

- één op de vier voortijdig schoolverlaters niet actief op de arbeidsmarkt
- meeste jongeren met startkwalificatie maar kort werkloos

Een startkwalificatie vergroot ontegenzeggelijk de kans op succes op de arbeidsmarkt. In 2006 had 84 procent van de jongeren met een startkwalificatie een betaalde baan voor 12 uur of meer per week. Onder jongeren zonder startkwalificatie was dit slechts 64 procent. Verder is één op de vier jongeren zonder startkwalificatie niet actief op de arbeidsmarkt tegen 11 procent van de jongeren met een startkwalificatie.

Jongeren die zonder startkwalificatie van school zijn gegaan, zijn vaker werkloos. In 2006 was 14 procent van de jongeren zonder startkwalificatie werkloos; onder leeftijdgenoten met een startkwalificatie was de werkloosheid maar 6 procent. De werkloosheid onder jongeren is voornamelijk van korte duur. In 2006 waren er 91 duizend jongeren in de leeftijd 15–24 jaar werkloos. Bijna de helft was twee maanden werkloos, 20 procent was langdurig (12 maanden of langer) werkloos.

Werkloze jongeren (15–24 jaar) naar duur werkloosheid, 2006

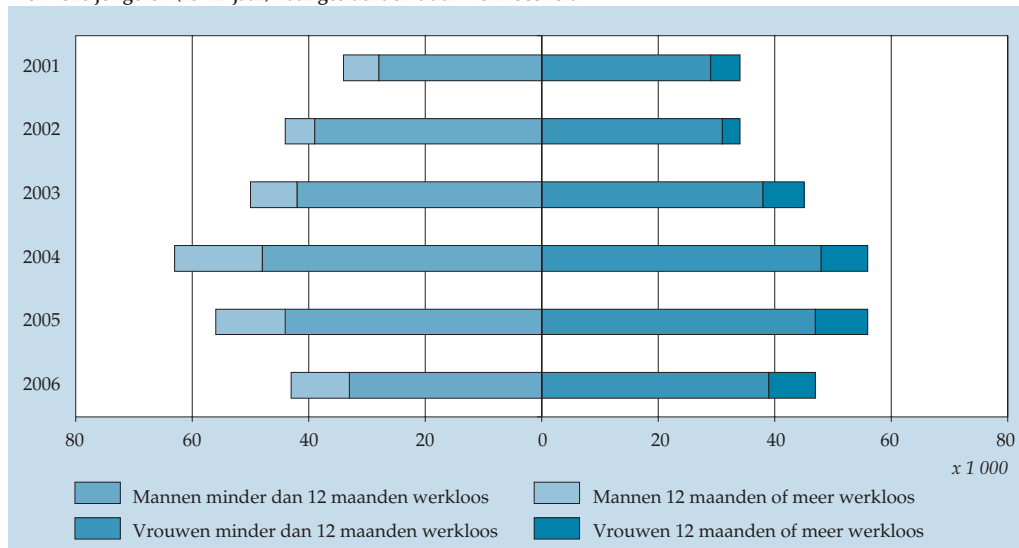

Bron: CBS.

Met een startkwalificatie zijn jongeren niet alleen minder vaak, maar ook minder lang werkloos dan zonder. In 2006 was 24 procent van de werkloze jongeren zonder startkwalificatie langdurig werkloos. Dit is bijna twee keer zo veel als onder werkloze jongeren met startkwalificatie (13 procent). Daarnaast waren niet-westerse allochtonen langer werkloos. Van de niet-westerse allochtone jongeren was slechts 33 procent twee maanden werkloos; voor autochtonen was dat 52 procent.

De duur van de werkloosheid verloopt vanaf 2001 bij mannen anders dan bij vrouwen. Bij een hoge werkloosheid is het aandeel langdurig werklozen bij mannen groter dan bij vrouwen. Verder lijken mannen sneller te reageren op conjuncturele ontwikkelingen dan vrouwen. Een mogelijke verklaring is, dat mannen vaker dan vrouwen werken in de conjunctuurgevoelige ICT-sector, de sector techniek en het bedrijfsleven. In die sectoren is het aantal banen vanaf 2001 gedaald en vanaf 2005 weer toegenomen, evenwijdig aan de conjunctuur. Vrouwen zijn daarentegen oververtegenwoordigd bij de weinig conjunctuurgevoelige overheid, het onderwijs en de zorg. In deze sectoren is vanaf 2001 de vraag naar arbeid toegenomen.

Werkloze jongeren (15–24 jaar) naar geslacht en duur werkloosheid

Bron: CBS.

Het totaal aantal (langdurig) werkloze jongeren is in de periode 2001–2004 aanzienlijk gestegen. Vanaf 2005 daalt de werkloosheid onder jongeren weer, maar het aandeel langdurig werklozen neemt minder snel af.

Jongeren zonder startkwalificatie in Europa

Het verbeteren van de arbeidssituatie van jongeren heeft overal in Europa de aandacht. Een startkwalificatie wordt daarvoor als noodzakelijk beschouwd. Op de Europese Top in Lissabon (2000) hebben de ministers van onderwijs zich dan ook als doel gesteld dat het aantal jongeren dat zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat in 2010 met de helft moet zijn teruggebracht. In 2000 had één op de vijf Europese jongeren geen startkwalificatie. Dit betekent dat in 2010 het aandeel jongeren zonder startkwalificatie niet meer dan 10 procent mag bedragen.

In 2006 had 15,3 procent van de 18–24-jarige jongeren in Europa geen startkwalificatie. Het aandeel jongeren zonder startkwalificatie in Nederland lag met 12,9 procent onder het Europese gemiddelde. Nederland behoort daarmee tot de landen die nog net boven de Europese norm voor 2010 zitten. Ook onze buurlanden België en Duitsland behoren tot deze categorie. Er zijn in Europa negen landen die al aan de gestelde norm voldoen.

Jongeren zonder startkwalificatie (%)

> 20	Spanje, Italië, Malta, Portugal, Turkije, IJsland
15–20	Bulgarije, Griekenland, Cyprus, Letland, Luxemburg, Roemenië
10–15	België, Denemarken, Duitsland, Estland, Ierland, Litouwen, Hongarije, Nederland, Zweden, Engeland
5–10	Tsjechië, Oostenrijk, Polen, Slovenië, Slowakije, Finland, Kroatië, Noorwegen, Zwitserland
< 5	Geen

Bron: Eurostat.

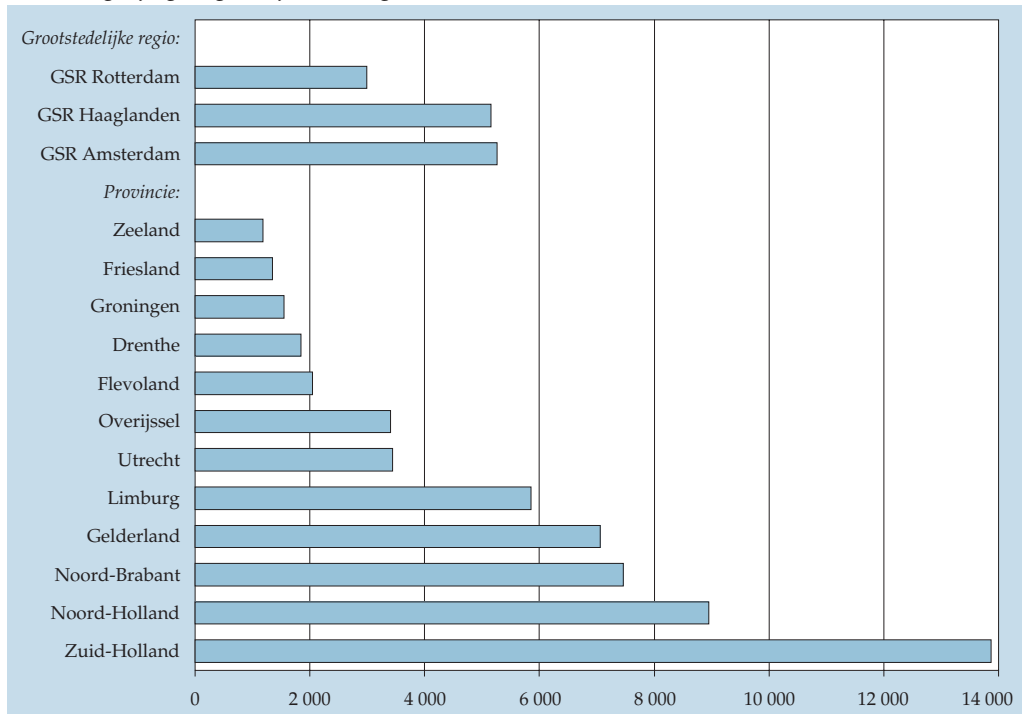
5. *Vraag naar jeugdzorg neemt toe*

- 58 duizend jongeren (0-17 jaar) gemeld voor jeugdzorg
- meeste aanmeldingen in grootstedelijke regio's

Met de inwerkingtreding van de nieuwe Wet op de Jeugdzorg op 1 januari 2005 hebben jongeren met problemen wettelijk recht op jeugdzorg. Deze zorg is bedoeld voor jongeren tot 18 jaar met ernstige opvoedings- en opgroei problemen, en voor hun ouders en verzorgers. De hulpverlening loopt via de bureaus Jeugdzorg. Medewerkers van de bureaus beoordelen de hulpvraag en stellen vast welke zorg nodig is.

In 2005 hebben 58 duizend jongeren tot 18 jaar zich gemeld bij de bureaus Jeugdzorg. Een jaar daarvoor waren dat er 52 duizend. De toename van het aantal aanmeldingen betekent niet automatisch dat in Nederland de jeugdproblematiek is toegenomen. Wel is bekend dat jeugdproblematiek sneller bij jeugdzorg terecht komt.

Aanmeldingen jeugdzorg (0-17 jaar) naar regio, 2005

Bron: CBS.

Vanuit Zuid-Holland komt in 2005 bijna een kwart van het totale aantal aanmeldingen. Het merendeel van de aanmeldingen kwam binnen bij de bureaus in de grootstedelijke regio's Rotterdam (Rotterdam en omgeving), en Haaglanden (Delft en Den Haag en omgeving). In Noord-Holland worden de meeste aanmeldingen gedaan in de grootstedelijke regio Amsterdam (Amsterdam en omgeving).

6. *Helpt jongeren heeft wel eens de wet overtreden*

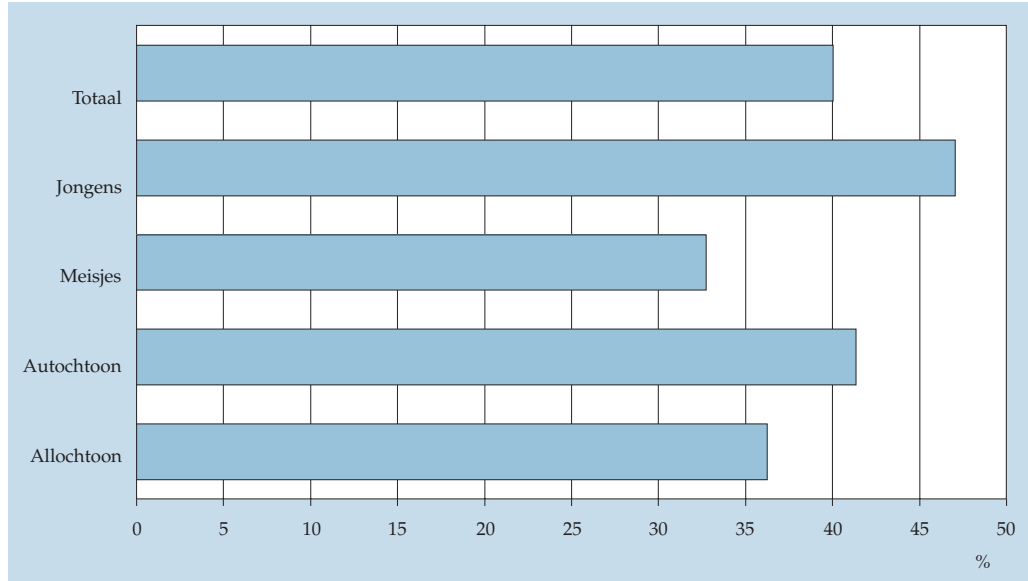
- jongens plegen vaker strafbaar feit dan meisjes
- aantal minderjarige verdachten toegenomen

In Nederland leeft het beeld dat de jeugdcriminaliteit al maar toeneemt. In zijn actieprogramma 'Jeugd terecht' (2002) noemde het ministerie van Justitie de criminaliteit onder jongeren nog zorgelijk. Het ministerie constateerde dat het gebruik van geweld toenam en dat jongeren zich op steeds jongere leeftijd schuldig maakten aan strafbare feiten. Met het actieprogramma hoopt het ministerie te voorkomen dat jeugddelinquentie uitmondt in echte criminele carrières.

De helft van de jongeren van 10–17 jaar zegt zelf dat zij wel eens een delict hebben gepleegd, blijkt uit onderzoek van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. Zwartrijden en vuurwerk afsteken als dat niet mag, worden dan het meest genoemd. Maar ook buiten deze twee delicten geeft nog steeds 40 procent van de jongeren aan wel eens een delict te hebben gepleegd. De delicten die zij het meest melden, zijn 'iemand slaan zonder verwonding', 'iets stelen van school of werk' en 'iemand uitschelden vanwege zijn huidskleur'.

Het aantal minderjarige jongeren dat na het plegen van een delict daadwerkelijk in aanraking komt met de politie is de laatste jaren toegenomen, bijna 17 duizend in 2000 tot ruim 26 duizend in 2004. Dit zijn de in Nederland wonende verdachten exclusief de afdoeningen via bureau Halt. Minderjarige verdachten zijn voor het merendeel jongens. Van de 26 duizend jongeren die in aanraking kwamen met de politie waren er bijna 22 duizend jongens. Voor tweederde van de verdachten is het op deze leeftijd de eerste keer dat zij in aanraking zijn gekomen met de politie. Minderjarige jongeren zijn vooral verdacht van vermogensdelicten, vernielingen en geweldsdelicten. Het aandeel vermogens- en geweldsdelicten is de laatste jaren gedaald, terwijl het aandeel vernielingen is toegenomen.

Zelfgerapporteerd daderschap (10–17 jaar), 2005

Bron: CBS.

Jongens overtreden vaker de wet dan meisjes. In 2005 gaf 47 procent van de jongens aan wel eens een delict te hebben gepleegd tegen 33 procent van de meisjes. In het meldingsgedrag van autochtone en allochtone jongeren bestaan slechts kleine verschillen. Van de autochtone jongeren geeft 41 procent aan wel eens een delict te hebben gepleegd. Bij de allochtone jongeren is dat 36 procent. Deze cijfers zijn overigens exclusief overtredingen als zwartrijden en vuurwerk afsteken.

Kerncijfers jeugd
Aantal leerlingen (0–24 jaar) naar onderwijssoort, 2005/06

	Totaal	Jongens	Meisjes
	<i>x 1 000</i>		
Primair onderwijs¹⁾			
Basisonderwijs	1 549	787	763
Speciaal basisonderwijs	48	32	16
Secundair onderwijs			
Voortgezet onderwijs ²⁾	940	474	466
Middelbaar beroepsonderwijs	482	255	226
Tertiair onderwijs			
Hoger Beroepsonderwijs	263	124	139
Wetenschappelijk onderwijs	147	71	77

¹⁾ Het speciaal onderwijs is niet meegeteld. Voor het primair onderwijs worden dus alleen het reguliere basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs geteld.

²⁾ Het voortgezet onderwijs omvat vwo, havo, mavo, vmbo, vbo, lwoo, vrije school, praktijkonderwijs, lom- en mlk-onderwijs

Bron: CBS.

Jeugdzorg: aantal aanmeldingen en indicatiebesluiten voor jongeren (0–17 jaar) naar regio, 2005

	Aanmeldingen	Indicatiebesluiten
Nederland	57 873	60 011
Groningen	1 537	1 704
Friesland	1 338	2 070
Drenthe	1 832	1 742
Overijssel	3 397	2 578
Flevoland	2 030	1 900
Gelderland	7 043	6 643
Utrecht	3 433	4 723
Noord-Holland	8 934	5 792
Zuid-Holland	13 863	16 075
Zeeland	1 175	1 932
Noord-Brabant	7 454	10 227
Limburg	5 837	4 625
GSR Amsterdam	5 248	2 523
GSR Rotterdam	2 982	5 240
GSR Haaglanden	5 139	5 533

Bron: VWS, Beleidsinformatie Jeugdzorg.

Toelichting: Het aantal aanmeldingen en indicatiebesluiten voor de bureaus Jeugdzorg in de grootstedelijke regio's wordt bij de provincieaantallen opgeteld. Het gepresenteerde aantal aanmeldingen voor de provincie Noord-Holland is dus inclusief het aantal aanmeldingen in de grootstedelijke regio Amsterdam. Voor het aantal aanmeldingen voor bureau Jeugdzorg Noord-Holland dient men dus het aantal aanmeldingen voor de grootstedelijke regio Amsterdam af te trekken.

Toelichting:

Voortijdig schoolverlaten

De omvang van de groep wordt bepaald door twee variabelen, namelijk of een jongere al dan niet schoolgaand is en of hij al dan niet een startkwalificatie heeft behaald. De jongeren die niet meer naar school gaan en niet beschikken over een startkwalificatie worden aangeduid als voortijdig schoolverlater.

Werkloosheidsduur

De werkloosheidsduur wordt bepaald aan de hand van drie variabelen. Dat zijn (a) de datum wanneer personen zijn gestopt in de laatste baan, (b) de datum wanneer personen zijn gaan zoeken naar werk en (c) de datum van schoolverlaten. Hiermee is de startdatum van de werkloosheidsduur bepaald: dit is de meest recente datum van deze drie. De einddatum van werkloosheidsduur is de enquêtedatum. De cijfers over de werkloosheidsduur hebben betrekking op zowel schoolgaande als niet-schoolgaande jongeren. De cijfers die in dit artikel worden gepresenteerd hebben betrekking op personen die op het moment van de waarneming behoren tot de werkloze beroepsbevolking. Hoe lang werklozen uiteindelijk nodig hebben om een baan te vinden, wordt hier buiten beschouwing gelaten.

Bronnen:

- Blom, M., A.M. van der Laan en G.L.A.M. Huijbregts, *Monitor Jeugd Terecht 2005*. Den Haag, Ministerie van Justitie WODC. *WODC-cahier 2005–17* (2005).
- CBS, *Enquête Beroepsbevolking*.
- CBS/KLPD, *Herkenningsdienstsysteem*.
- CBS, *Landelijke Jeugdmonitor*.
- CBS, *Permanent Onderzoek LeefSituatie*.
- Laan, A. M. van der, en M. Blom, *Jeugddelinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC monitor zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit*. (Den Haag 2005).
- Ministerie van Justitie. *Jeugd terecht. Actieprogramma aanpak jeugdcriminaliteit 2003–2006*. (Den Haag 2002).
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Beleidsinformatie Jeugdzorg.
- Traag, T. en R.K.W. van der Velden, 'Voortijdig schoolverlaten in het VBMO. De rol van individuele kenmerken, gezinsfactoren en de school', *Sociaal-economische trends* 24 (2007), nr. 2, 16–20.
- Wet op de Jeugdzorg 2005.
- WODC, *Monitor zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit*.

Medewerkers aan deze publicatie:

Redactie:

Ronald van der Bie en Pieter Duimelaar

Auteurs:

1. Meer kleur, meer grijs

Joop Garssen

2. Conjunctureel herstel zet door

Gert Buiten

3. Nederlandse economie groeit met 3,0 procent

Michiel Vergeer

4. Beroepsbevolking was nog nooit zo groot

Ingrid Beckers en Hans Langenberg

5. Geringere uitkeringsafhankelijkheid

Ton Ferber en Henk Amptmeijer

6. Meeste welvaart in het westen

Linda Moonen

7. Met 60 met pensioen

Saskia te Riele, Wim Bos en Jan-Willem Bruggink

8. Landbouwincomens blijvend onder druk

Nelet Kuipers

9. Door aardgas unieke positie op energiemarkt

Stephanie Ringelberg en Hans Pouwelse

10. Grotere sociale samenhang

Hans Schmeets

11. Burgers voelen zich steeds veiliger

Harry Eggen

12. Positie allochtonen blijft kwetsbaar

Hans Schmeets en Rik van der Vliet

13. Nederland verder verstedelijkt

Cees Steijn

14. Gezondheid en zorg: een wereld van verschil

Onno van Hilten

15. Broeikasgassen wereldwijd milieuprobleem

Paul Klein

16. Jeugd gezond en steeds beter opgeleid

Ingrid Beckers, Martine Mol, Francis van der Mooren en Robert de Vries